

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

SZERKESZTIK és KIADJÁK
FERENCZ JÓZSEF és KOVÁCSI ANTAL.

VII. KÖTET.
MIKÓ LŐRINCZ ARCZKÉPÉVEL.

KOLOZSVÁRT,
NYOMATOTT K. PAPP MIKLÓS GŐZSAJTÓJÁN. 1872.

T A R T A L O M:

	Lap.
I. Egyházi dolgozatok gyakorlati használatra:	
A templom az államban, anyaszentégyházban stb. Koronka Antaltól	1.
Mit hisznek az unitáriusok? Kr-tól	81.
Esketési beszéd Szeremlei Samu-tól	167.
Legyetek próféták. Lelkészszerzési beszéd. Kriza János-tól	265.
Úri-szentvacsorai beszéd. Csegezi László-tól	333.
II. Hittaniak, bölcselmiek:	
Bibliai tanulmányok V. VI. Simén Domokos-tól	22, 192.
Felelet az „egy pár szóra“. Ferencz József-től	70.
A „Brahmo Somaj“ új theista felekezete	79.
Észrevételek Schuller Libloynak az unitáriusokról tett nyilatkozatára. Simén Domokos-tól	129.
Az „egyházi reform“ és a „figyelmező“. Jakab Elek-től	155.
Fogadatlán prókátor. Brassai Sámuel-től	177.
Mi az unitarizmus: positivum-e vagy negativum? Simén Domokos-tól	315.
III. Nevelés és oktatásügyiek:	
Néptanítóink feladata az új idő követelményével szemben. Váradik Károly	47.
Realizmus és humanizmus. Kovácsi Antal	115.
Népoktatási mozgalmak Schweitzban. Sándor János	121.
A vallás és közoktatásügyi m. kir. min. jelentése a közoktatásnak 1870 és 1871 évekbeni állapotáról	340.
IV. Életrajzok, történelmiek, statisztikai adatok:	
Az egyh. képv. tanács köréből. Pap Mózes	61.
Egyházi mozgalmak. Chr.	65, 336
Necrolog n. ajtai Kovács István és Mikó Lőrincz	75.
Belső emberek változása 1871-ben	76.
Létszáma a magy. kir. területen levő unitáriusoknak	76.
A sz. kereszturi unitárius iskola története. Nagyajtai Kovács István-tól	87.
A britt- és külföldi unitáriusok közgyűlése 1872 évben. Kr. Zsinati főtanács	142, 340.

	Lap.
A francia orthodox protestánsok	174.
Az ermelandi püspök	174.
Jakab József életrajza. Várfalvi Nagy János-tól	209.
Holzendorf és Belows tiszteletére adott ünnepély. Kovács János	237.
Adalékok a magyarországi unitáriusok XVI. századi történetéhez, Szabó Károly	248.
A maroszéki egyh. közgyűlés. Kelemen István	253.
Isk. értesítő kolozsvári főiskolánkról. Benczédi Gergely	254.
A francia protestáns zsinat	257.
Mikó Lőrincz életrajza. Kovácsi Antaltól	277.
Egyházhatóságaink ujraszervezésére tett javaslat. Pap Mózestől	303.
A magyarországi protestáns egylet	343.
A kolozsvári egyetem	343.
Torna-vivoda-egylet és árvaház	343.
Levél a Sz. Udvarhelyen alakult hitközségről. Kisgyörgy Sándor-tól	345.
V. Könyvismertetések :	
A Szentháromság története, írta Simén Domokos	80.
A néptanítók nyugdíjazása stb. írta Molnár Aladár	169.
Az erd. gazdák első vándorgyűlése. Kodolányi Antaltól	176.
Adalékok a legujabb theologia történetéhez, írta Kovács Albert	260.
A magy. prot. egyház történelem részletei, írta Balog Ferencz	260.
Channing új műve	247.
VI. Vegyesek : Coquerel, a britt és külföldi unitárius társulatban 77. A bajor kormány és a szabadelvű katolikusok 77. Az iskolakötelezettség Franciaországban 78. Kolozs-dobokai néptanító egylet 173. Uj intézetek 173. Temesvár határozata a jezsuiták iránt 173. IX. Pius 176. Universalisták és unitáriusok 176. A jezsuita törvény 258. A jezsuiták megtelepedése Osztrák-Magyarországban 259. Az ó-katolikus mozgalom 259. Néptanítók póttanfolyama 261. Az angol és magyar olvasó közönség 261. Egy kis tudnivaló S. Kálnokról 344. A csik-somlyai búcsu eredete 344. Az unitarismus a debreczeni Figyelmezőben 344. Imakönyv 347. Egyházi szaklapok és folyóiratok 348.	
VII. Egyházi és isk. czélokra tett adakozások 1870-ben 262. 262.	

A templom az államban, az anyaszentegyházban s a közmívelődés ügyében.

(Templom-szentelés alkalmával aug. 29-én 1871. Szentmihályfalván mondott beszéd).

Milyen csendesség lön! ¹⁾).

Mivelt körökben, midőn a társalgási zaj egyszerre elhallgat, s percnyi csend áll bé — mint valaha itt is, — sálónias tréfával szokták mondani „angyal repült át a házon“. — Bocsánat, tisztelt hallgatóság, ez ártatlan megjegyzésért! . . . De ha valami súlyt adunk annak, mit egy francia költő mondott: mikép az angyalok az Istennek az emberek jó tettein való mosolyából születnének — egy kis átszellemüléssel gondolhatjuk azt is, hogy e jámbor gyülekezet örömnépébeni osztaozásra, egész sereg angyal' lebeghet itt láttatlanul körülünk; mert akkora darab földön, mekkorán e hajlék fekszik, az isteni szemle akár e hajlékra magára, akár karzatára, tornyára, vagy e szent asztalra tekintsen ²⁾, anynyi megmosolyogni valót: szívjóságot, kegyeletérzetet, s áldozatkészséget alig találhat kifejezve, mint a mely itt lételt adott e templomnak s tartozékainak. Megmosolyogható főleg az a kitartás, melylyel e gyülekezet isteni hasonlatosságot törekedett kivinni avval is, hogy — viszonyait tekintve — semmiből teremtett. Megszólalt itt a buzgóság, s monda: legyen templom — és lön templom.

A hideg philosophia tán ezt mondaná: felesleges volt ez erőfeszítés, e küszködés, ez önmegróvás és áldozás; mikor itt néhány lépésnyi távolban kész templom volt ³⁾. Volt és van, s ám legyen is; de az nem a miénk, s a kettő között a féltékenység határútja vonul el. A keletről nyugoti irányt tartó utca egyiket délre, a másikat északra helyezi; s adja Isten, hogy ez elválasztás soha se

¹⁾ E beszédet éneklés, prédikáció és ismét éneklés előzte meg. — ²⁾ Czélzás az új templom, új harang, új orgona s új szent asztali készülékre. —

³⁾ Csak egy keskeny utca választja el a templomot az ev. ref. templomtól.

juttassa eszünkbe a delejtü északi és déli sarkpontjait, melyeknek a természet nagy törvénye szerint nem lehet, nem szabad érintkezni soha. Szépen hangzik ugyan ajkainkról: „atyafiak vagyunk, testvér-egyház vagyunk“, de maga az ajak is, és a szív a delej két sarkát képviseli legtöbb esetben. Ilyenkor aztán az jut eszünkbe, hogy hihetőleg még meszsze van, ha lesz is, az idő, midőn a vallás szelleme, tisztán minden felekezetestesség porától, minden credot magában felolvasztva, anynyira áthassa a lelkeket, hogy a magasabb műveltség színvonalán álló keresztény, akár mely templomban, s minden utógondolat nélkül elmondhassa: „ez az én templomom“. Meszsze-meszsze még e kor, mind a mellett, hogy napjainkban élénk mozgalmak fejedeznek alólról és felülről is arra, hogy ha nem minden ember lehet is phiosophus, a teljes szabadság szellemében érezze minden szív s vallja minden száj a minden vallások kivonatát: „az Isten lélek, csak lélekben és igazságban imádható“.

Korunk szép jelszava: „szabad egyház szabad államban“ még eddig inkább féltékenységet, mint egymáshozzi simulást hozott magával. Nyitva a nagy tenger, de a belé rohanó folyók izöket, színöket a közös hullámok között is megtartani erőlködnek. A hitfelekezetek egyszer alig voltak tartózkodóbbak egymás iránt, s több apróbb érdekek tusájába bonyolodva, mint éppen napjainkban; lándzsadöfésről szó nem lehet, de annál sűrűbb a tőszurás. Azért ám szabad egyház volnánk és egyenjoguak, igaz, inkább a papiron. Az a darabka papir pedig, ha aranybetűkkel van is be írva, ha nincs lényeg, nincs erkölesi támogatás fejlesztésére, alig ér többet, mint rongy korában ért. Mit is adott csak az új rendszer?! igen! megajándékozott avval, a mi miénk volt; meghagyta nekünk az apostoli szegénységet, mely ugy is tán elvünkben feneklik. Papjaink, iskolatanítóink küszködjenek önkénytelen ascetismussal, ha tetszett magyar protestáns lenni, s még elvégre gyér fillérkéiből juttassanak a gazdagabb felekezetek közegeinek is; s míg ezek a közös hazáéból, s részben a miénkből ragyogóbb comfortot élveznek, vigasztaljuk magunkat, hogy ha ellenkeznék is elvünkkel az apostoli szegénység, későcskén jutottunk az osztályhoz. Lám a vén Kronosról, az ultramontanismusról, támadt legenda is, hogy többé nem fogná enni gyermekeit; mert ha meg fog éhezni, követ adnak vagy éppen lakatot szájára: ábrándnak bizonyult be, miután nines vállalkozó, ki a korszerű ötletet végrehajtsa; főleg, miután a római szindarab illusioját is köpenyfordítás vál-

totta fel a szinfalak megett, s alkalmasint a királyi tetszvényjog is az archeologiai leletek közé meneküld.

A kor tehát, melyben e szerény ünnepet ülhetjük, eléggé classicus, eléggé jellemző és érdekes; s anynyi is jól esik, hogy e szabadságot nem kell koldulnunk, mint ama sötét napokon, melyeknek nyomása alatt ezen hajlék készült. A haza sorsával tudniillik egyidejüleg omlott romba a korábbi templom. Egyidejüleg támadott hát itt is a gondolat és törekvés: kiemelkedni a romok közül, s kifogni az elenyészés hatalmán; s im a csüggedést nem ismert erély mind két helyen meghozta a diadal örömét. A sebek mind két részről begyógyultak, . . . s ma itt örömmel ölelhetik egymást az egyház és haza nemtői — látva, érezve, hogy a nemzeti és vallási élet, a szabadság lombikjában özszeolvadtan boldogítja a népet; mert jegyezzük meg: ez egyház korlátolt sorsát részben a haza oltárára tett áldozat is nehezítette; de az egyház népe, mondhatni, nemes büszkeséggel nélkülözött csaknem egy negyed század alatt egy harangot; mert tudta, hogy az a lehető legjobb helyre volt áldozva, midőn a védelmi szükségét látott hazának adta, s azon hitben lelte vigasztalását, hogy a hazát boldogítani, egyik legszebb neme az isten-tiszteletnek, melynek jutalma sem maradhat el. A mint itt is történt, hol a szegényedés a közgazdagulás kulcsát képezte; mert lám, az akkor megáldozott kis harang sokkal gazdagabb, értékben és számban is gazdagabb utódot hagyott maga után, ott fenn hirdetve, hangoztatva a közös imádságot, hogy az akkor szegény haza is, hozzá hasonló mérv szerint legyen fénylőbb és gazdagabb!

Ugy-e tiszt. h.! ennél nemesebb, ennél magasztosabb eszmének képviselője s illetőleg emléke alig lehet templom mint ez, s éppen a haza sorsának fejlődésével egy lépést tartott synchronismusa által! . . . Adja Isten, hogy álljon itt századok hosszu során át, és az ezzel kapcsolatos iker-emlékezet mosolygó képe semmi vihar zavarában el ne komorodjék, derültsége el ne mosuljon soha. Ne érjen oly időt soha, hogy körülte a hon fénycsillagai lehulljanak, s szomoru éj boruljon alkotmányára. Különb is legyen ez, örök időn az, a mire eredeti rendeltetésénél fogva is útalva van: a magasabb erkölcsiségnek s vallásnak menedéke, s világító őrtony a szellemi sülyedés örvényei felett, tiltakozva a később maradéknál is: az egy Isten imádás hanyatlása, vagy bármi részbeni elfajulása ellen; ugy ez Isten nevében, az állambomlás, ma-

gán élet bűnös elzsibbasztása, s a közerkölcs és miveltség homályosítása ellen is. Tiltakozva, de közre is működve a közjóllét, szabadság és jellem-nemesedés megdicsőítésében. Ennyiben már elmékedésem további iránya is meg van jelelve; de határozottabban is elmondom: szándékom kifejteni a templom rendeltetését az államban; továbbá az egyéni életben, illetőleg az anyaszentegyházban, s végre a közmivelőds ügyében. Meglehet, e korszerűsíthető tárgyak, ez ifju eszmék többecske szabad lebegést s elevenebb színezést is elbirnának, mint a menyinyi ősz hajaktól telhetik; de talán ha nem repkedünk igen fenn, inkább kikerüljük az orthodoxia és reform küzdelmeivel összeütközést, miután azok még ma alaktalan elemként, de ott lebegnek felettünk, s hihetően még ez idő szerint magasabb régióknak szánvák, mint a melyben a hitközönség itt alant él. Tisztelet és idvezlő jobbkéz a nemes törekvésnek ott fenn! De míg meggyulna ott a vezértűz, saját erőnket kísérsük meg a helyes irány felé hatolni. Én indulok a válságos úton, azou reményben, hogy részeteokről biztató ügyelemmel, legalább béketűrőssel fogok találkozni.

I.

Midőn a templom erkölcsi helyét akarom kijelelni az államban, távol vagyok attól a gondolattól, hogy a vallást, melyet az látható alakban képvisel, általán véve, állam-intézménynek tekintsem, vagy ki tudnék békülni ez eszmével. Mert a hol ez elv kap uralomra, a végelemzésnél aztán nincs tekintet a vallás lényegére; Zendavesta, Korán vagy Evangelium-e a dogmák kútfeje, s tartalmaznak-e azok közerkölcsiséget, arra semmi gond. S így e profanatioja a vallásnak, az örök igazság lényegét támadná meg: s annak tekintélyét, befolyását csökkentené. Ezt pedig Jézus apostolainak közönnyel venni, s túrni nem szabad. Különben igaz az, hogy az emberrel született nyers szabadságérzet, a hol s a míg teljes higgadságra nem jutott, kitünő akadályt képezett a népek megtelepítésében s öszszetartásában, s meg is makacsította azokat a korlátozó intézmények ellenében, anynyira, hogy a fegyelem borzalmái, a vérpad rémképeitől kisérve se voltak elegendők a csatangolástól s kóborlástól őket elszoktatni; hanem igénybe kellett venni a rábeszélés s lelki meggyőzés, megnyugtató útját is, s így bevonatott a vallás is a polgárosítás nehéz munkájába. Machiavelli nem merte határozottan kimondani, hogy Róma nagy

ságára a Romulus fegyvere vagy a Numa lithuussa volt-e jelentékenyebb befolyással. De míg az ő kétkedéséről, s ez érdeemben az emberi nem s népek és birodalmak sorsáról elmélkedünk, századok léptetnek el előttünk erényeikkel s bűneikkel, tanuskodva, hogy minél nagyobb körben működik embernek vagy társulatnak s egész korszaknak is az államra ható befolyása, annál több szükségök a vallás ihletésére, s annak szellemében alkotott korlátokra; mert a ki itt féket nem ismerve nyul a közdolgokhoz, legyen bár a szó egyéni hatalomról vagy commune-ről, szörnyeteggé válik, s rettenetes mint a setétség öldöklő angyala. Franciaországnak legújabb történelme meghazudtolta azokat is, kiknek az a hite, hogy a csupa polgári lelkesültségnek, miveltségnek vallást pótló ereje általános volna a népek életében. Innen írhatjuk meg, miért irtódnak az állam-bontásba kezdett forradalmak anynyíra a vallás intő szavától, a mint Jézus is megjegyezte: félnek a világságtól, mely megfeddené az ő tetteiket. Lám az első, a nagy forradalom kimondván, hogy nincs más Isten, mint az ész és a népfelség—Robespiert, ki már a hatalom főpontján állott, bántotta ez eretnokség, s egy ihletettebb pillanatban ezt iratta az oltárok felibe: létezik egy felsőbb lény; s ez engedékenységgért vérpádon múlt ki. Aztán nem oroszlanokká vadulnak-e a vallástalan hatalmak?!... egymás véréből sem rettennek vissza, s bárány vértől iszonyodnának-e meg?!... Nem hiában mondja koszosur költőnk: „a nép isteneiben, vallásában nyomja ki jellemét“. Így van ez a szoros értelemben vett vallással, e láthatatlan egyházzal; de a templom, mely nevével is az állam érdekében rendezett jós-intézményt (contemplatio) emlékel, miután újabb szervezkedés rendén a vallás örhélyévé vált, se maradt adós soha az államnak azon darabka földért, melyet hívei számára lefoglalt, sem a jogvédelemért, melyet viszont-szolgálat fejében az államtól nyert, s a neki itt jutott szerepet mindig betöltötte, nem csak midőn a közérdekü intézkedéseket s parlamentalis küzdelmeket megnyitó és bezáró: „jővel szent lélek“ s „téged Isten dicsérünk“ viszhangját a birodalom véghatáráig utánzengi, miután azok szellemét elébb az államférfiak lelkébe szállította; hanem a kezdetleges alakulások szervezésénéli közreműködésével is. Magában az ötlet, mely szerint a templomok a legrégibb idő óta a vidék emelkedettebb pontjain épültek, sejteti azon számítást, miképp azok minél terjedtebb körre gyakoroljanak befolyást, nem engedvén feledni a főhatalmat, mely

Istennél van. S e tekintélynél fogva, igen sok helytt menhely-jog is levén vele kapcsolatban, egy ponton tömbüljenek a vidék és elszort népe minden érdekei, a mint ezt nem csak a Romulus nép-gyűjtő államcsinjában, hanem valamenynyi ismertebb régi népség történelmében láthatni. A legtöbb szerencsével látjuk ez eszme fényével körülragyni a jeruzsálemi templomot, mely anynyi millió népet, s anynyi ezer év alatt, s oly bámulatos szívóssággal birt öszszetartani s megóvni az elkorcsulástól. S nem csak addig, míg a theocratia dicsősége fénylett a Sionon, hanem akkor is, midőn Babilonból sirt haza a nemzet fájdalma, mint ez a LXXXIV zoltárban oly lélekig ható szókbán nyilvánul, — — és akkor is végre, midőn már a Talmud által fel volt mentve a nép a polgári érzelmek kötelmétől, s mint kötelét vesztett kéve szóratott el az ismert föld minden vidékeire. Volt e nép számkivetve, üldöztetve, küzdve nyomorral és szegénységgel, s mégis soha ki nem mosult lelkéből hagyományos nemzetiségi önérzete, tápláltatva a nagy templom dicsőségének emlékével. Hadrian-tól megvásárolva az engedmény is, hogy évenként vissza lehessen menni a szent falak közé, megsiratni a lehanyatlott polgári életet s dicsőséget; mi alatt a nemzetiség érzelmét, a szent város felé fordulva végzett imázás, a távolban is, mind anynyszor fel birta újítani, s gyökerét a szívbe mélyebbre bocsátani.

Ha tán nem is ily plasticai kidomborodással, de nem csekélyebb szerencsével, s tisztultabb elvek kíséretében merül fel e nagy eszme a kereszténység évkönyveiben. Az első keresztény templom építése, s a pogányokénak e czéla alakítása, a mi a negyedik század elejére esik, tehát oly korszakba, midőn nyugoton a népelem már páriává volt csigázva, keleten pedig a világhírű törvénytudás mellett is a legzavartabb democratiai császárság zsarnokságába sülyedt Bizanczban is minden szabadság, s nemesült erkölcsérvet ki volt halva a lelkekben: — — igen! e korszakban életre való ötletnek mondható az államéletre; mert általa, az addig temetőkön, barlangokban, de minden esetre rejtekben lappangott hittan át lön adva a nyilvánosságnak; szabadon kezdett hirdettetni, s eszmetársulásnál fogva, az általános szabadság eszméje felébredt több százados tetszhalálából a népek, nemzetek lelkében, ki levén mondva, hogy nincs hatalom e földön, mely a lelkiismeret felett jogosan uralkodhatnék, s evvel le volt téve az állam talpköve, nemesebb értelemben. Kifejezése lett hát a templom-rendszer

életbeléptetése a már közösen érzett szükségnek és óhajtásnak; hogy a nép a folytonos hullámzás közt el-végre gondoljon a megállapodásra, s helyhez kötve, szellemi, de érzékelhető érdek által fűződjék egy darabka földhöz, melyre az égi szabadság fénye ragyog le, nehogy másként a profán áradat magával ragadja. Fűződjék oda pedig kegyeltes tisztelettel, s tekintse azt otthonának. E sikerült kezdeményezés után évről évre, századról századra a megállapodás szükségét átérzett népségek, főleg, a szent előnevet viselő helységek, traditionalis hit szerint, a nevezett szent egyéniség nevére emelt templomok körül tömörültek egész községgé; mint hihetőleg éppen ez is, melyben vagyunk. S így az átvonult, s részben az építkezést szenvedélyesen űzőt népek által épített templomok, mint magokban is anynyi erőd, a lovag várakkal s a demagogok sásfészkeivel vetélkedő befolyást vívtak ki magoknak Európa földképének kipontozásában, s colossalis jegyek emelésében, melyek körül a nép csoportosuljon; nyugalomba tétesség a vándorbot, s hüvelybe a rabláshoz szoktatott fegyver, s a nép tanuljon otthon ülni, dolgozni, imádkozni, s polgári rendhez szokni. Minden esetre könnyítették az ez érdekből nyugoton szervezkedő hatalmak működését a horda csoportok rendezésében. E mezőben találkozunk sz. Istvánnak apostoli buzgósa által a kunyhók és sátrak felibe emelkedett egyház köré csoportosuló magyarjaival is.

Ez érdekből, s ez időből magasul ki két iker óriás árnyképe nyugoton, mint a civilisatio zászlóssai, azon egy hatalomtól, Nagy Károly fejéből születve: a pápai tekintély polgári fegyverzetben, s a feudalis rendszer. Meglehet, magában mind a kettő indokolt kényszerűség eredménye, s korszerűleg tapasztatos intézmény. Amaz, hihetőleg, nem egyéb, mint szükségelt véderő a vallás tekintélyének emelésére, s oltalmazására a kóbor népcsoportok ellen, s megfenyítésére a netán rakoncátlankodó olygarcháknak is, kik nem egyszer sülyedtek a zsarnokoskodásig, emez, a hűbérkedő, s földhöz kötött, rustificált köznép patriarchalis oktatására, védelmére s boldogítására irányozva. De az idők folytán mind a két testvér egy betegségbe esett: túl-túl nézett az eleibe vont korlátokon, s evvel megásta saját sirját, mert boszura ingerelte az emberiség nemtőjét, s ezer évi élet után ütött mind a két tőnek órája, a mint meg is volt írva az ezer telik, ezer nem telik című legendájokban, az apocalypsis jós lapjain (Jel. 21). A kisebb testvér huszonhárom év előtt tette le közöttünk páczá-

ját; a korosabbik, ki olyan Jákob-féle első szülöttség dicsőségében buborékolt, ez éven végezte pályafutását a protestantismus közvetített sulya alatt, melyet háromszáz év óta megsemmisíteni eredmény nélkül törekedett; s meg lön evvel előzve Mazzini-nek egy korábbi aggodalma is, mely szerint Olaszhon emancipatioját a népnek protestantismusra térítésével kellett volna kezdeményezni. Mert meglehet, hogy e hatalmak fénye, mint az ég távol vidékein elhalt csillagoké, az elenyésztés után is soká látszani fog; de régi befolyásuk többé soha. Létezésük és elhanyaglásuk, erényeik és bűneik felett itélni már a történelemnek van átadva. A mi már e megtört hatalmu tekintélyek, igen sok esetben önző és drasticus érvekkel támogatott működése után is, az államélet títkaiból tovább fejlesztésre vár, szelidebb eszközökkel: rábeszéléssel, méltányos jogbecsüléssel s megnyugtatóssal — a legrosszabb esetben is — a hit lángostorávali kezelése, templomainknak maradt kedves köteletségül; miután egy másik rokon szellemű befolyásos tényező, a magasabb erkölcsiséget, s nemesebb izlést, az állam-alakulás vajadásának sötét napjain képviselt lovag-kor is már régen beolvadt a civilizatio légkörébe. S talán e szelidebb út, e szerényebb eljárás előtérbe nyomulása megfejtí az Oxenstierna már közmondattá vált elvét is, mely szerint „a világ kormányzása kevés bölcseséget igényelne“. Keveset, meglehet, de a javából, melynek kezdete, mint a szent könyv mondja, az Urnak félelme, s kivonata a gonosztól való eltávozás, s mint ilyen, szellemével parancsoló hatalomként öröködjék a közérdek felett.

E tannak is meg van saját ellenzéke, mely a templomok szaporodását, mi a reformáczió korszakát s azt követett századokat jellemzi, az állam ellenségének tekinti; a menynyiben az a nép közé Érisz almáját dobva, véleménykülönbséget, meghasonlást, s egymástól eltérő nézeteket hozva forgalomba, a polgári élet érdekében is az állam nyugalmanak ellensége volna. De miután e tetsző szakadások teremtették az állam nemesebb igényeit: szabad gondolkodást, eszmesurlódást s democratiai érzületet, mondhatni, éppen ennek fejleménye, hogy a népek megmentettettek a széthullástól: erősebb érdekekkel fűzvén azokat egymáshoz, mint a vak engedelmesség és félelem; a mint ezt az újabb kor polgári nézetei igazolják. Ha ki e feltevésen téveszmét lát, Rousseau-hoz útasítjuk, ki éppen több kisebb állam frigyesüléséből teszi lehetővé a nagy államok életét.

Eszünkbe juttatják hát a templomok a helységek felibe emelkedett csupjaikkal Egyiptom guláit s Memnon szobrait, melyek a mellett, hogy egy korábbi elhanyagolt birodalom és korszak emlékövei, egyszersmind megkötik a futó homokkal annak kalandor népét is, s irányadóul szolgálnak a beláthatatlan puszták vándorának, jelezve: hol kezdődik a civilizáltabb világ, s hol kell keresni embertől lakott földet. Templomaink azonban, szellemi oldalról is tekintve hatásukat, többecs két is eszközölnék; mert a mellett, hogy a vidék panorámáját kiegészítik, s tájékozási pontokat alkotnak és emberek közé vezetik a gondolatot, a bennök lakó elvek által ki jelelik a határt is ember és állat között, melyen túl már az ember testben, lélekben tőzsomszédja, lakó társa, kenyeres pajtása és kebelbarátja az oktalan állatnak, ... s ott már, és csak is ott találkoznak Darwinnal, a mint kutatja és elemzi az emberfaj eredetét, s határozgatja a fokozatokat, melyeken azt át kell vezetnie a civilizáció tetőpontjáig.

Talán igen is messze jutánk, ... térjünk vissza magunk közelébe, s vessünk figyelmező pillanatot templomainkra, saját illetékes helyökön, az egyéni élet tüzhelyét beölelt anyaszentegyházban.

II.

Az anyaszentegyház kiegészítő része az államnak, tehát nem „állam az államban“. S mint ilyen, a lélek nemesebb igényeivel és reményeivel foglalkozik, s azoknak dajkája s véd-nemtője, s érdekekben szövetkezve a polgári hatalommal, a vallást oltalmazza azon veszélyek ellen, melyek akár mint államelvek, akár mint a philosophia kinövései, vagy közromlottság ferdeségei annak méltóságát megtámadják, s megfosztani törekednek azt az erkölesiség emelésében, s a magán ember lelki megnyugtatózásában váltig kifejtett és megdicsőített befolyásától. Ezért nem könnyű a feladat, mely az anyaszentegyház irányát képezi: küzdeni a bal fogalmakkal, melyek — mostanról szólva — korunknak is betegsége.

Korunk, mintha most menekült volna vizözönből, egészen újnak mutatkozik, tapasztalás jele nélkül, tervein, gondolkozásán, alig ha nem vehető észre valami a szabadság mámorából, ... a mint ez az átmeneti korszakokban rendszerinti eset; mert alig ismer határt valamiben, s mind a jóban, mind a ferdeségekben tulságolásnak adja jelét; és ha a szellemiekben, inkább a polgáriakban pá-

ratlan lelkesültséget tanusít, bizony a világközi ragaszkodása is merészebb s anyagiásabb, mint volt valaha.

Mintha meg is esküdt volna e század, hogy a társadalmi viszonyok érdekében nincs szüksége emberre, csak polgárra, s ezért mind az, a mi a szorosabb értelemben vett emberre vonatkozik: szűzies erkölcs, léleknyugalom, vallás, üdv és kárhozat esetlen fogalmakká lettek . . . leszorítva a szellemesebb élet szinpadáról. Pedig a társadalomban, bármily ragyogó eszmény a közügy felkentjeként szerepelni, nem csak polgárra van szükség, a ki vért ontson a honért, hanem emberre is, ki melegen érezzen embertársai iránt a világfájdalom kísértetei közt is, és samaritan kézzel ápolja a nemes ügyben kapott sebeket, s kinek csalódásait, fájdalmait csak is a vallásos resignatio túlvilági vigasztalása teszi hordozhatókká. Ha csak ott végződne a polgári élet feladata, hogy tisztá kebelrel, vagy még szinpadi látványossággal is haljunk meg a közügy terén, ha vérpadon is, az apotheosis szellemkarjai fektetnének sirunkba, és beragyogna oda a pálya dicsősége, s vértanui bábérpora lenne nyúgágunk. Mert lám, Caesar bár hálátlan baráti kezek gyilká alatt esik el, dicsfényben emelkedik fel emléke a történelem sötét lapjain, mutatva a leghősiebb vigaszt, miképp a különben nemtelenül borzalmas eljárást éppen senatorok végzik el. De van az e szakmához tartozó képeknek egy igen sötét árnyék-lata, midőn meghalni nem lehet, nem szabad, míg előbb a polgárból ismét ember nem lett. Ez aztán a legkísértetesebb válság. Mert a társadalom, ha nem mindig tépi is le korábbi bálványairól mostoha kézzel az imádás jelvényeit, nem igen érzékenykedik elviselt embereit magányba dobni, s átadni a szép álmak, s néha tán még szebb való után is mind azon szenvedéseknek, melyek között a vallás szokott lenni utolsó vigasztalónk, melyet addig megvetettünk. E galgotai úton találkozunk a legistenibb emberrel, Jézussal is, kereszttel a vállán, miután vértanui útjában a hős halál dicsőségétől is megfosztani kész aljas szolganép által le is pökdöstetett, s viszont, a közbizalom ezer számüzöttével, kik mint korábbi büszkeségök rokkantjai keresik, ha késő nem volna, az élet vizének enyhítő kútját, s a vallás gyógybalzsamát, s panaszkodnak a népkegy csalfa ingatagságára, mely Drakot Aeginában triumfális virághalmaz közé fulasztja, s a sedáni szárnyaszegett sasot, kít Orsini bombái még fénylőbb magaslatra emeltek, a plebiscitum kaczer ölelései közt vezetni tévútra s fojtja meg.

Általán véve, az ember saját veszte nélkül örök igényeit, miknek biztositéka a vallás, fel nem adhatja, s égi származását, sem a polgári ovatiok, sem az egyéni élet kísértetei közt meg nem hazudtolhatja, s Istenneli viszonyát megtagadni, s a vallással lába alól a legszilárdabb álláspontot bukás nélkül kimozdítani, éppen úgy nincs hatalmában, mint a növénynek elhagyni a talajt, melybe gyökerei fektetvék. Két kamarája van az ember-szívnek. Egyikben lakik a világ a hon miniature képében. Ebben vesta-tűz szokott égni, melyen Scaevola gyontatja jobb kezét: miért nem ölt ellenséget, s mely tűznek hamvából is egy római birodalom származhatik. A másik kamarában lakik a mennyország: Isten cultussában. Itt is szent tűz lobog, a midiani csipkebokor tüze. Ég, lángol elfogyhatatlanul, s mint ilyen jelképezi az emberi elhivatás Zenithjét, az krökkévalóságot.

Ez az ember eredeti állaga. A világi élet legragyogóbb eszményei közt is csak a vallás teszi őt egészzé; és neki ellensége s gyilkosa az, a ki hitének, meggyőzésének nyugalmában könnyelműen botránkoztatja, vagy éppen ki akarja azt ölni lelkéből. Ide gondolt sz. Pál is, midőn az így alkotott embert világ és Isten között eloszthatatlannak tekinti, s hiveit eként lelkesíti: avagy nem tudjátok-e, hogy Isten templomi vagytok, s az Ur lelke lakik bennetek?!... Botránnyal határos tehát a Schisma, melyet napjainkban a tudománynak némely öntelt viadorai igyekeznek felléptetni az anyaszentegyházban. A régibb időkben t. i. a tudomány, míg nem volt anynyira hiu, dicsvágyó és börze szellemü. a vallással mint öszszenőtt iker-testvér működött az erkölcs-világ nemesítésében, s ez úton Isten országának e földön megalapításában; de napjainkban vérarulást követett el; s miután az ál-miveltség Mefistoja a végzetes sectiot megtette; testvérét, ki nélkül addig nem élhetett, a helyett, hogy annak országába nagyobb világosságot vezetne, elhagyta, s annak ellenségével szövetkezve támadást kezdett; a scholasticismus fegyvereit most rozsdának hagyva, szemfényvesztőbb két élő törrel: közönnyel, scepticismusi álérvekkel s international esetlen eszmékkel s anyagistenléssel úzi csatározását; s úgy látszik, egymaga akarja behódítani az egész szellem-világot, s mindenhatóbb, daczosabb akar lenni a vallás ellen, mint voltak valaha az eretnesség és a hitdüh máglyái. Zászlóvivője a természettan, miután mai terjedelmével nem szorítkozhatik a biblia keretébe, mint ez régen

a betűhöz ragaszkodóbb korban történhetett, az egész bibliát, annak égi vigaszt adó kútforrásaival együtt kívánja zsámolyul, s annak romjain akar magának profán trónt emelni; s úgy látszik nincs meszsze attól a gondolattól, hogy egy újabb Ninive, újabb Babilon emelkedjék fel, mely aztán bukásával az egész szellemi és erkölcsi világot magával hordja; mintha bizony nem találhatna ennél hálásabb, közhasznubb s idvesebb tért a nagy világban, erejét megkísérteni. S általán véve keserítő állapot, hogy ha az Istentől s a társadalmi élettől nyert előnyök jönnek alkalmazásba a vallás trónjának feldöntésére s annak ember-nemesítő s boldogító befolyásának megsemmisítésére. S mégis, nem minden nyomon találkozunk-e az idoizmus botrányos műszavaival: „avult pap rege minden vallás, azért ha szent, mert régi, s tanítványai mik egybek, mint az emberi kislelkűség és remény nagyított árnyékai?! . . . Meg volt ugyan minden kornak e szeszélye, e maníája; de szerencsére ez is azon divatokhoz tartozik, melyek minthogy illetem, erkölcsöt és izlést sértenek, korábban elmosulnak, hogysen általános uralomra jutnának. Egyébiránt hatalmas tekintélyek is adták jelét, hogy az igazság gyilkolásúra emelt fegyver véletlenül kiesik az orv-kezekből. Lám, a korsikai hős, ki különben nem igen akart több mindenható lényt ismerni mint önmagát, és századjának is bűnül róttá fel, hogy az istenítés babériját fősvényebben osztja, mint a mythusok századjai, Laplaceot mégis megfeddette, hogy az ég alkotmányáról irt művében egyszer se említi Isten nevét, ámbár ez elég naivsággal akart a vád alól kitérni: „nem volt szükségem hypothésisre“. A különben eretnokség hírében állt Ferneyi philosophus pedig, ki egy szeszélyesebb pillanatában egy maga készült megsemmisíteni mind azt, mit az apostolok tizenketten alkottak, higgadtabb óráin magának gyónva, arra gondolatra jött, hogy ha Isten s vallás nem volna is, alkotni kellene azokat. Nyomják hát bár egyéni tévedések, vagy ferde kóreszmék a vallás tekintélyét s hitelét, nem terjedhetnek azok túl a pusztá ellenzékiesség szerepén, mely a legtöbb esetben erősíti inkább mint gyengíti a normalis állapotot; övé, a vallásé hát az ország, hatalom és dicsőség; nem is törékeny üvegcsillám az, a mely csak napos idő fényén ragyoghatna; hanem szilárd gyémánt-szirt, melynek setétben is fényleni kell... fényleni bé a kísértetes árnyak világába is.

S éppen e diadalt kivívni, megtartani és biztosítani; legyőzni a setétség angyalainak támadását, s elnémitni a hittagadók kigyó-

sziszegését, hivatása templomainknak. Jöhetne itt ellenvetésül, hogy „az Isten kézzel csinált templomban nem lakik“; de sz. Pál, midőn e feladvánnyal lépett az athenei arcopagusz elé, még csak az a gondolat foglalkodtatta a nagy férfit, hogy az evangéliumi tan megmarad a philosophia keretében, s mint látszik, távolról se eszmélt arra, hogy az saját szerü intézménynyé fogná magát kinőni; s a vallást, az egész világon beölelt scenirozási elv, mely pár évszázad után a kereszténységben is helyet nyert, ha hol nem ment szinpadra vakító disztiménezésig, mint a növény beléletére a külkéreg... védelmet nyújt ez intézménynek. Egy kis oltári fanatizmussal azt is lehetne mondani, hogy a vallás, mint a lélekszabadság nemtője, elvileg csak rendszerbe se szorítható, s válaszfalakra sincs szüksége, hogy boldogíthassa az emberi nemet. De lám, a vallás ott boldogít legtöbbet, hol látható tettekben nyilvánul, s ezért philantropiával szövetkezve a gyakorlati élet mezején működik. Azok az érzékiségből táplálkozó ördeklődések pedig, melyek a nemes tetteknek magvát, kiindulási pontját képezik, rokonok s pályatársak azokkal, melyek az embert, kitől aféle érzék feletti elragadtatást, átszollemlést nem mindig várhatunk, külalak, s tán egy kis felekezetséggel színezése által meghódítják, lefoglalják a vallásnak, s avval egy úton járó lelkesültségnek, és többnyire zilált eszméleteit körvonalozzák is, hogy azok kellő rendben és időben juthassanak oda, hova már természetüknél fogva is gravitálnak, és szánvák is — Istenhez. Az embert, ki az eget is a láthatáron a földdel érintkezni s összefolytati látja, bámulhatni-e, ha e szabály szerint szövegezett mennyországát is az áhítatosságnak szentelt falak fokozatán bírja magához lehozni, kebléhez szállítani és szorítani?! . . . s bocássuk meg neki ha kegyeletes méltánylatra emelt korlátot bír tenni különben többször lenge eszméleteinek, és saját templomában keresi, ha tulajdonképpen nem is az Istent, de az Istentől származó lelki erőt és vigasztalást.

Kazinczy Ferencz erdélyi útazásakor hibául tette kolozsvári templomunkban, miért irták falálára: az egy Isten tisztelétére. „Felesleges az — mondá — mert hiszen mindenki tudja, hogy a templomot éppen a végre szokták építeni“. Egy világos főnek ily nyilatkozata folytán is tisztában lehetünk a templomok rendeltetésével. Ugy is van!... Midőn templomot építék, kifejezést adtam azon meggyőződésnek, miképp Isten van, Istent hiszek. S midőn szent elfogódással léptem át annak küszöbét, jeleztem az

iránti bizalmamat, hogy ott vigaszt, enyhületet találok, s lelki erőhöz jutok, szembe az élet zivataraival, s ez engem boldogít. Mondhatják nekem ekkor, hogy ott Isten nem lakik, de hogy az én számomra bizony az istenség teljes dicsősége honol ott, azt tőlem senki el nem okoskodhatja. Tudom azt is, mit ide vonatkozó szabadelvű phrazisnak tartanak: „a ki dolgozik és jót cselekszik, az imádkozik“; de hát ha én sem dolgozni, sem jót cselekedni nem tudok, míg szokott imámat nem végzem; de azt végezve, mindennek, de mindennek eleget teszek: tévedtem-e?!... Ellenvethetik azt is: „mire a templom, ha legtöbbször üres?!... ha nem látogatjuk kellően, s ha oda mentünk is, legtöbbször csak eluntat egy pap híg sophismaival, miket kelletlenül, félig aluva, félig figyelmetlenül kell végig hallgatni, csupa illendőségből?“ Ez sem zavar meg nyugalmamban. Lám, a világ a legvallásosabb, legbecsületesebb emberek közé számítja a Quäckert, s ő is templomba megy lelki erőért; pedig többször ott szót se hall, szót se szól, s mégis pár percznyi elmélkedés után átszellemült lélekkel távozik templomából. Mert jegyezzük meg: a templom elvégre kővé vált vallás, egyszert Niobe, melynek kő-emlőjében is táplálat van gyermekei számára. És e vigasztal akkor is, midőn az életgondok távol tartnak a szent hajléktól, s jól esik, ha a távolból lebeg is felénk az égies költészetü harangszó, s az áhitatos nép önkénytelenül kalapot emelve sohajt Istenhez; mert ilyenkor súgja a lélek: „ember! ha templomot építettél, ha követ hitbuzgó kézzel köre tettél, az a kő, mint a Jákob kőpárnája is, jele, hogy közötted s Isten közt frigy létezik, s te bízol benne, s ő neked kegyelmes atyád; oh maradj meg e frigy kötelékében, s míg annak szelleme lakik szivedben s vezeti érzelmeidet, az a kő a te hallgatag imádságod marad, s a frigynek pecsége mind örökké“. Ne foszd meg, oh világgunyulódó bölcs, az érzékeny embert az üdv e magasztaltságától. Mérget keversz, gyilkosságot követsz el, mindőn megfosztod a jámbort a hit áldásától... Oh ne tedd őt e rablással koldussá az időre, szegénynyé az örökkévalóságra!!...

Még egy van hátra, szemlét tartani azon viszony felett, mely a templomot összszefüggésben tartja a közmivelődéssel s nevelés-ügygyel.

III.

Itt állunk hát már szembe a nagy Fetissel, a nevelés-ügygyel, e század bálványjával, melynek oltára előtt rakott le a

társadalom minden érdeket, mi az ember előtt szent és kedves lehet: családot, nemzetiséget, alkotmányt, pártszellemet, földi jóllétet, erényt és bünt, hitet s örök üdvöt. Ekkora hódolatot e földön alig talált még valaha világi hatalom vagy szellemi tekintély. Ekkora dicsőségért nem csoda, ha állam és egyház között némi féltékenység támadott napjainkban. Az állam divatos bölcsei laicusabb tárgynak tekintik a nevelésügyet, hogysen csak coordinatiót is tűrjenek ez érdemben az egyháztól. Nem iskola többé a templom, hanem templom az iskola — mondják — s özönviz előtti észjárásnak tekintik, minden nemesebb eszmét és fejleményt az egyházra vinni vissza. Nincs szükség többé — folytatják — az egyház bársony kesztyűjére a politika vaskezéhez, rövidebben végez így, s biztosabb az eredmény; hat ezer év óta működik a vallás az emberiséggel, s alig tudta a porból kiemelni azt, még meszsze-meszsze az ég; odáig emelni erősebb karokra van szükség mint az egyházé. Ez a század hitvallása, s ha őszinte és jóakaratu az, s eléggé következetesnek fog nyilvánulni, bizonyosan az egyház nem fog irigy lenni, első hozni meg részére a hódolatot; mert ez nem akarhat egyebet saját érdebében sem, mint mivel népet s értelmes hitközséget.

Különben az akadályokat, mikért talán panasz lehet az emberiség fejlődésének lassúságában, nem az egyház, hanem a polgári élet idézte elő. Azok a változások t. i. mikkel a világ küzdelmei s a nemzetek surlódásai néha századokkal dobták vissza setétségbe a világosság felé törekvő népeket. És ha valamit meg lehetett menteni a viszályban a lélek kincseiből, rendszerint a templomok szentélyébe menekülve tartatott meg az. Egész korszakok merülnek fel a birodalmak életében, melyekben a népségek ábéczés könyve pásztorbot vagy vérengző fegyver volt; s még a mi civilizált századunkban is, az országok dúló csatái alatt, a tanintézeteknek ellenkező sorsuk szokott lenni a Jánus templomával, mely a zavarok kezdetén nyitvatott meg s azok végeztével zárvatott bé; míg iskoláink a vész közeledtével már bezárvatottak; az ifjuság kezébe, ha birja, ma is fegyver, ha fegyvert nem bir, pásztorbot jut. S így általában véve a birodalmak polgári mozzanatait okolhatjuk, ha az ismeret-gyűjtés szerencséje olykor zátonyra akad, s minden megrázkodás után meg-meg elől kell azt kezdeni. Ugy megy biz az. A korábbi emlékek porba dülnek s felettök új küllepel képződik, s a mivelődésnek új aerát mutatnak ki. Minden nemzedék csak egy fo-

big hatolhat, s itt nyomot veszve tűnik el. Jó a másik korszak, s rendesen az is elől, a porban kezdi, s az emberi végesség határkövénel ennek is nyomát befújja a szél. Ez a világmivelődés történelmi haladásának s visszaesésének képe, melyben mindig feltűnő szerepet vittek a vandalismus rakoncztalanságai, melyek a Ptolemeusok műkincseinek feldúlásától fogva a közöttünk lezajlott forradalmi dráma erkölcsrontó s lélekbutító betyárkodásáig elékerülnek a századok és birodalmak történelmében, jelelve mindenütt az utat, melyen a valamenynyire előhaladott nemzedék néha visszatalol a barbaries örvényébe, a mely felett ha megtartásra kísérlet mutatkozik, abban az egyház anyamentő csolnakára s érzékeny karjaira ismerünk.

Azonban az állampolitika, tán hogy olykori tévedéseiért lehető kártérítést adjon, minden időben mutatott érdeklődést a nevelésügy iránt, s ismerte legalább annak fontosságát a népek s birodalmak életében.. Már a görögöknél látjuk, hogy a Mytiléneiek súlyos büntetésnek nézték feltámadt gyarmatik ellen, hogy megtiltották nekik gyermekeik neveltetését, s a peloponnezusi háboruban legyőzött hadi foglyok kegyelmet nyertek, ha Euripideszből verseket tudtak elmondani. Angolhonban még a tizenmegyedik században állott a törvény, mely szerint a halálra ítélt rab szabadon bocsátatott, ha tudott, főleg ha fogságában megtanult olvasni. E rovatba sorozható azon érdekelttség is, melylyel a tizenkilencedik század általán véve, s különösen hazánk kormánya is viseltetik ez ügy iránt, s buzdítással és áldozattal is — jutalmazva és büntetve is — hatni törekszik az ország népe erkölcsi emelésére s megvilágosítására, hogy legyen az méltó az alkotmány áldására, melynek élvezésében csak is polgári emelkedettség lehet főtényező.

De mégis igazságtalanság volna megfosztani az egyházat azon dicsőségtől, melyet mindig jogosan élvezett azon hűségért, hogy a nemzetek sorsában felmerült nyugalmasabb intermezzokat mindannyiszor törekedett hasznosítani a közmivelődés fejlesztésére. A pogányok templomi szerkezetét már nem illeti meg ez elismerés, miután azokhoz — az erkölcs fogalmát tekintve — rendszerint kapcsolodnak téveszmék, mik a míveltség fényén szenyfoltként setétkednek. De a keresztény vallás e tekintetben is mindig megfelelt a bizalomnak, melylyel mindeneknek szeméi néznek reá. Az izrael synagogái mellett már a legrégibb időkben iskolákat találunk, és ez elvet mint szent örökséget vette át a kereszténység is, s azt a

legválságosabb időkben is életfeltétel gyanánt tisztelve, buzgolkodott mellette, a viszonyokhoz képest áldozattal s vértanusággal is, templomainak, bár minő felekezeteket képviseltek is azok, kiegészítő részül tanintézeteket rendezvén be. És ezt nem csak azóta, hogy a templomok nyilvánosabb alakban létesültek, hanem már kezdetben, midőn azok még rejtekben és synagoga-szerűleg voltak szervezve. Ez érzékeny oldalon, támadta volt meg Julián császár a kereszténységet, annak iskoláit záratva bé, hogy ez úton az egész intézmény megsemmisüljön. De másként állt a gondviselés könyvében, s a keresztény egyház életben maradt e herodesi csiny ellenében is, és tanított csüggedetlenül. A viszályosabb napokban pedig, midőn a kalandor népek mindent, mi szent volt, eltapodni törekedtek, menedéket nyitott a nagy becsü ügy számára falai közt, s ott ápolta azt jobb napok derültéig. Főleg a renaissance korszaktól kezdve, melyben kelet nyugottal fogott kezét a féltett érdekekben, s a nyomban következett reformatioval, illetőleg annak védelme alatt és érdekében megszaporodott, s egyszersmind szabad szellemü iskolákkal minden lehetőt megtett, hogy a keresztény nép legyen miveltebb, erényesebb és boldogabb a nem keresztényeknél. Egy pillantás, egy kis összehasonlítás a népekre, meggyőzhet mindenkit, hogy e téren az egyháznak nincs miért pirulnia.

Mert az a panasz, hogy az iskolázott nemzetek nem mindig jámborabbak, erkölcsösebbek, sőt sok esetben szilajabbak, fékezhetlenebbek az elhanyagolt népeknél, nem az egyházat s ennek nevelési szellemét, hanem csak is a nevelésre erőszakolt politikai ferdeségeket illeti; mert mihelyt az állam mellékérdekeket sző a nevelés elintézéséhez, s legkevesebb figyelmet a humanitas terjesztésére fordít, ott a vallás ereje erőszakot szenvedve veszett el. A régiebb korban Spártának volt világhírű polgári iskolája, s kérdés: megállhatna-e ma a miveltség színvonalán egy oly intézet, melyből a köznép ki volt zárva, s melynek tanonczaí a heloták lelövöldözésével gyakorolták magokat a tornászokban?! Napjainkban két váltig mivelt s iskolázott nemzet játszott, mint műkedvelők. egy nagy tragoediát Európa színpadán, melynek méltó czime „sok baj semmiért“ s azt a jogtiprásnak s vandalizmusnak anynyi látványával, hogy akaratumkon kívül egy kis lélekvándorlás féle hit felé kell hajolnunk, azon sejtelenben, hogy tán Dsingis khán és társainak szellemei költöztek nyugotra?!... Régiebb törvényeink mellett a jobbágy fiu csak ugy tanulhatott, ha földesura engedte, s

nincsen-e ma is akár hány alapítvány csak nemes s határozott felekezetű tanulók számára? Időnkben történt, hogy gr. Brunszwig Teréz nyilvános népiskolát tervezvén, engedély helyett azon utasítást kapta felsőbb helyről, mikép: „a népnek engedelmességre van szüksége, nem nevelésre“. Orosz hon ragyogó főiskolákat tart, s hanyagolja az alsóbb' népoktatást, míg észak-Amerika a népet oktatja, hanyagabb, elnézőbb legalább a felsőbb intézetek iránt. Déli-Amerikában bitóval fizetik a tandíjt, ha ki rabszolgát olvasni, írni tanít. Mondhatni-e tehát, hogy az állampolitikának nincsenek saját titkai a népnevelés körül, melyek felett az egyház rendelkezése sokképp nehezítve van?! s melyek daczolnak annak legemberibb törekvéseivel is?

De az egyház mindig engedékeny volt, nem negélyezett sértett büszkeséget válságosabb viszonyok közt sem, s törekedett — ha egy kis resignatioval is — lehetőleg az állam érdekét is tiszteletben tartva, vele egyetértésben, egy kézre működve, de az evangelium erkölcsi színvonalán vezetni a nép nevelését, úgy is mint engedelmes fél, a mellett is, hogy az oroszán rész őtet illette. Emlékezetünkben van még a fergeteg, mely a nevelés hajóját az Entwurf korszakában támadta meg. Az egyház, mint álmából felriadt anya, vészharang hangját véle hallani, a mint brennusz kard is dobott a mérlegbe, a mivel a sulyegyen tétetett ingadozóvá, és im, a rémült anya gyermekeire tekintett, búsan és kérőleg: megjött aztán az áldozat, lesimultak a habok, s az egyház eszménye megdicsőülve magasodott ki a hullámok felett; s mentve lön az ügy, a missio nélkül tolokodó hatalom beavatkozásától. Talán éppen a kipróbált hűség az oka az átalános ragaszkodásnak, melylyel az egymást át- meg átmetsző intézkedések daczára, birodalmunk nagyobb része szóval és tettel adja jelét, hogy a nevelés ügyét az egyház kizárásával egyedül az állam kezébe letenni ez idő szerint még nem kívánja. S tehetné-e az egyház, hogy ragaszkodó gyermekeit elszakítsa az anya-emplőtől, mielőtt azok megértek volna a teljes elválasztásra?!

Ugy látszik, még nincs megérve a nép is teljesen arra a bizalomra, mikép a polgári kormány a nevelésügyben tiszta szándékkal járna el, s beavatkozásának ne volnának titkos tervéi, rejtélyes utógondolatai; addig pedig, a míg okkal vagy ok nélkül, legkisebb gyanu is helyet talál a lélekben, a nép, sokszori csalódásaira emlékezve, féltékenykedik. Az egyháztól elkülönített köziskolák eszményét, a II.

József császár idejebeli németesítő intézetek elhanyaglása után, közöttünk a lelenczféle házak képviselték némi részben. Nincs ezekben tekintet családi, nemzeti, vagy hitvallási érdekre; de nem azért, mintha ezeket tiszteletben kellene tartani; de ellenkezőleg, hogy ezektől eltekintve, s velök nem gondolva, egy határozott irányban és célra legyen vezetve a nevelés. Alig ha ez aggodalom nem kapott erőre a nép lelkében, főleg ott, hol befolyásos egyéniségek a népet ámitják; s ha azt kormányellenes gondolkodásra hódították, azt hiszik, útba indították az ábrándozott kanahán felé. Innen fejthetjük meg, hogy a jobb útra kényszerítő lépések még makacsitják a sokaságot a visszavonulásra. De a mi késik, nem bizonyosként marad el, s biznunk kell a jobb szelleműek hűségében, hogy vezetői lesznek a tévedt tömegnek, s mint ilyenek, átértzett missiojuknál fogva hódolatot eszközölnek a kormány nemes törekvéseinek; s megértendő minden nemzedék, hogy boldog az ország és korszak, melyben egyház és politika, a templom és a parlamenti terem, vetélkednek a nép erkölcsi nemesedését előmozdítani; feltéve, hogy e vetélkedés egymást érti s egymás működését hatványozza.

Van valami, s tán igen is sok, a helyzet költészetében is. A nép az iskolát a templom gyermekének tartja; s úgy az anya meleg ölében öszsze nő a tudomány a hitvallással, s a szent falak árnyában tenyésznek az angyalkertek, s szeretet házak disznóvanyei, az égből szállt harmat alatt, s ez úton szelidebb eszmék hajtának ki a szivben; s minthogy az emberfajnak általán véve több szüksége a vallásra mint csak tudományra, az ábéczével a vallás, s evel az erkölcs elemei is tenyészetbe indulnak, s ha egyszer meggyökereztek az egyház zajtalan talajában, szilárdabban daczolnak a külvilág zivataraival is, bárhonnan jöjjenek azok. S ha az Izrael népe templom érdekü, vallásirányu nevelési rendszerével elbirt sajátítani s becsülni honszerelmet, nemzetiséget, miveltséget és philantropiát is, utolsó falat kenyérének megosztásáig; miért volna ez agyrém, más helyzetben és viszonyok között is?! Sőt éppen csak világunt pessimismus vonhatja kétségbe, hogy mind e társadalmi, emberi és polgári erényekben, Európa és hazánk is a fejlettség méltányos fokozatán áll, mind a mellett, hogy tanintézeteink a templomok sz. tüzeről gyújtott fáklyákkal virasztják át századok óta a tudatlanság éjszakáját, s terjesztnek világosságot. Egyébaránt, ha a társadalom elég szerencsés egy emlő helyett kettőt is adni a miveltségnek a nép közé szivároztatására: ez csak is fénye és dicsó-

sége a korszaknak; s a ki ezt kétségli, hasonlít a makranczos cse-csemőhöz, ki mert egyik emlére szokott, a másikat marezangolja. Csak rendesen érvelt s kiérdemelt bizalom legyen hát a kormány iránt és részéről is az ügy sérthetetlensége érdekében, s mind két részről higgadt jó akarat s rendületlen ügyszeretet a nemes cél kivívására, az egyház megáldva fogja adni gyermekeit a tovább fejlesztő s tán éppen hősiek kezekre; addig vele született kegyelettel ápolja őket, mint a kikről még ez idő szerint számadással tartozik. Üdv tehát és békekéz az egyház és állam részéről a közmívelődés ügyében! Üdv és béke az emberiség nevében!

Azonban, bár mennyire haladtunk is a művelődés e párhuzamos útján, s bár mennyi kegyelettel s tisztelettel viseltetünk is az ezek felett érintkező eszmék és tekintélyek irányában, meg kell állapodnunk azon gondolatnál, miképp a szoros értelemben vett iskola sem fenn, sem alatt bé nem végzi teljesen a nevelést s életbölcselemi oktatást; alapokat rak, de a tovább fejlesztésre a babérosztó nagy akadémia, a világ, van hivatva. E pontnál már el is válnak egymástól a sokaság különleges érdekei. A magasabb állású, vagy felsőbb pályákra szánt ifjakat a már graduált műveltségű körök, fénylő családi viszonyok, társalgási salonok, színházak, casinók, kormányzati termek és parlamentek veszik át. Ezek e nagy akadémiának kapcsolatos facultásai. Ezeknek gorsövein kell átszűrődni a nyers szellemnek, míg átlátszó higgadságra juthat. Ezek képesítvék lesimítani az emberről az iskolák által még ott felejtett könnyelműséget s néhol ostobaságot s erkölcsi szenyfoltokat is; tisztítják a világnézetet s életbölcselemet; s szépítik az egész szellemvilágot; s ez úton adják aztán a társadalomnak az oszlop-embert, a bálványozni méltó jellemet, és a félistent.

A néposztály alsóbb rétegeiben, s evvel öszhangzó életre ítelt vagy vállalkozott tömegeknél egészen másként történik. Az iskola küszöbénél várják már az e nemű osztályt az élet prozaiabb érdekei: a műhely, a kapa, s egy nagy sokaságot, az utóbbi pályatársak: a barmok. E nomád körzet képezi ezek további világát, s csak a jó Isten és tapintatos társadalmi szervezet menti meg, hogy az ily tömeg maga is a baromiségig le ne süljedjen. Jelen kormányunk jó akarata is, mely a vasárnapi, az ismétlő és felüöttek iskolázási rendszerének alakításában nyilatkozott, alkalmasint csak annyit tett, hogy kijelöli az elődázhatatlan szükségét, s aztán hogy hol és miben kellene segíteni; de teljes elégtétellel nem dicse-

kedhetik. Nem marad hát ezek számára, nyilvános tanintézetül, s az elaljasodás kísértetei ellen az idők minden viszállyával daczolni bíró menhelyül egyéb, mint a templom, s ebből minden irányban kisugárzó erkölcsi világosság. Evvel pedig több van mondva, mint képes kifejezése egy miveltségi közintézetnek, mint például az iskolák falai közt szállásolni képzelt muzsák, s köztök Thalia is, ki pedig néha kellettnél többecs két megenged magának, erkölcs s világnézet idomításra irányuló intézeteiket, örömet templomnak nevezik, s mintegy elváhatatlannak s rokon jelentésűnek tekintetik: a nevelés, mivelődés, szépművészet, művészet és templom fogalmát. Mekkora szerepet s munkakört töltnék be azok a világ értelmi és erkölcsi fejlődésében, a mellett, hogy csak is választottaiknak nyilnak meg, bírálni, nem tartozik körömhöz. De a szoros értelemben vett templomról, mely gazdagnak és szegénynek, vénnek és ifjunak módot, alkalmat szolgáltat nemesebb gondolatokkal érintkezni, nem én, de a vallás eredeti hivatása s az emberiség történelme mondja, hogy itt a tudomány és erkölcs mint a kegyesség is, kötelezett tantárgyak, s nyilván és őszinte igékben adatnak elé, s amen-t reájok az Istennek lelke mond. Itt érzi hát az ember, hogy az ő elhivatása nem a barmok világa. Itt nyilik számára szerenese égi eszmékkel társalogni, Isten szava levén a vezérhang. Az eljárás is hasonló itt az akadémiai oktatáshoz: a felolvasást hozza szólas nélkül kell végig hallgatni, míg lehető ellenvetésünkre is megoldást nyerünk, s így végre a többszöri ismétlés a szív mélyébe szállítja az ismereteket. Minden igeelőadásban rejlik legalább egy mustármagnyi tudomány, és az egy életen keresztül, mely élet itt már több nemzedéken huzódik át, akár egy varázs-erdővé nőheti magát. Itt van hát a nép biztonságban az erkölcsi romlástól; itt van számára az akadémia, a nemesebb társalgási terem, salon és casino. Ide yolt pedig utalva nem csak az alsóbb, de a felsőbb néosztály is századokon át, míg tudniillik az önkéntes és szobatudósság is több nehézségekkel küzködött mint napjainkban. S magunkról beszélve, alig fél százada, hogy a magyar irodalom gyarapodásával, s az evvel egyidejűleg felébredt reform-eszmék, s ezek által támasztott szabadelvű mozgalmakkal kaposabbá lett a tudomány, s nemzetünk nagyjai is olvasni tanulni kezdetek, s az ismeretek a társadalom minden rétegeiben terjedésnek indultak. Addig bizony csak is a templom volt, a hol a külvilág frivol és betyár zajába kábult ember valami nemesebbet, valami szívhez, lélekhez.

szólóbbat, valami égiest hallhatott, tanulhatott. Tanulhatna bizony most is, mert sokra csak reá is férne; s még többet is, ha anynyi közöny, anynyi blazirtság nem boszszantaná és nem untatná a nemes pályán a papságot. A köznépről azonban, minden viszonyok közt igaz marad, hogy ha van benne valami nemesebb észmélet, józan bölcselkedés, meg tudomány-féle ismeret, azt papjától tudja, kihez mindig több bizalommal közeledik e részben, mint világi főnökeihez; kiknek, ha talán egyik kezükkel éppen vallás- és erkölcs-tant tartnak is elébe, másik kezük kancsukával fenyeget; vagy általában véve templomában tanulta, ha nem ő, tán ősei: s így jött az reá patriarchalis örökösödési rendben, nemzedékről nemzedékre: átadván az ősök a hallottakat az unokáknak. Ha csupa tanulási, s nem egyszersmind az elmaradhatatlan vallásvigasztalási eszme lebeg is lelkünk előtt, méltó a templom a nép azon kegyeletére, hódolatára, melylyel főveget emel előtte.

Enynyi szent érdek és magasztos eszme füződik t. t. H! e szerényke hajlékhoz, melynek már rendeltetésében rejlik a szentség, a mely részére az érzékeny hivek kegyeletét felhivja, s hódolatát biztosítja; öszszeköti számukra a földet a mennyországgal S mint ilyen, a mint szent volt a gondolat, mely ennek létesítését határozta; szent a törekvés, mely a szép gondolatot megvalósította; szent a hivatás, melynek ígéje itt megtestesült úgy legyen ez a hitvallásnak, melynek őrhelyéül van kijelölve, nevében: egészben szent örökön örökké! s Isten, kinek nevében ez innepélyes hangot kimondám, legyen védelme, s lakozzék itt az ő dicsősége; kegyelme pedig szeuteljen meg minden lelket, a mely ide üdvöt óhajtva lépik bé! Hogy így, a ki ide felebarátja elleni boszszu indulatot hozand, távozzék kibékült lélekkel, az életunt találjon itt életkedvet, s a világiasság rabja avattassék fel a mennyország szabad polgárává. Különben már küszöbénél maradjon el minden nemtelen indulat: a világ ferde szerelme, farizeusi szemfényvesztés, s velek minden bűn és véték, s az ezekből kibontakozott vezeklő, mint Istennek embere, az égieknek polgártársa távozzék, s legyen szent és boldog örökké.

Tisztelt sz. eklézsia s ennek minden népe! tiétek a dicsőség; hogy e szép napot előkészítettétek magatoknak s e vidék népének, mely nap felhivta a lelkeket az emberiség magasabb eszméiben gondol-

kodva merengeni: legyetek áldottak érette Isten előtt s az emberek között is! Jelét adtátok ti, mit eszközölhet a jóra szövetkezett lelkek buzgósága, mely itt templomot, harangokat, orgonát állított elő, s gondoskodott a szent asztal díszcedényéről is. Legyetek lelki- leg büszkék, hogy enynyi sikerült, a különben korlátolt viszonyok közé szorított egyháznak és népének. Nem az a pár ezer forint ragadja meg itt a figyelmet, melyet e hajlék képvisel, hanem a cél s a buzgóság, mely vezetett a szép törekvés útján. A világ tudja, de tudja az Isten is, hogy utolsó filléreteket s szorgalmi idő- töket is megosztottátok az egyházzal. S ez a pár ezer forint, mi így alakult Isten házává, drágább, s az emberiség mérlegén többet nyom, mint azok a százezrek, miket hideg tollvonás ró a népek nyakára néha jogtalanul, s még többet, mint a világhírü milliárdok, melyeket ez éven irt bé a setétség angyala Európa évkönyvébe; mert míg ezek vérbetűkkel vannak megjelölve Isten könyvében, a mely betűk az ítélet napján lángba borulva emésztik meg az ere- jökkel visszaélt hatalmak dicsőségét s üdvreményét, a ti szerény gyűjteléktök, az építés érdekében elhullott verejtéketek cseppjeiből kövesült gyémántbetűkkel lesz kiállítva az ítélet napján, s ragyo- gásuk közt élvezenditek az örök idvességet.

Szent Isten! ki láttad buzgó gyermekeidet szent házad körüli lelkesült sürgésökben: boldogítsd őket e földön, add meg a hit vi- gasztalását nekik e falak közt, idvezítsd a mennyben. Amen.

Koronka Antal.

Bibliai tanulmányok.)

V.

AZ ÚJ SZÖVETSÉGI IRATOK TÖRTÉNETE.

V. Fejezet.

16. §. Az egyház fölé tornyosult vihar. A körülmé-
telkedés.

51-ik év.
A körülmé-
telkedés
kérdése.

Fennebb ²⁾ érintettem, hogy a jeruzsálemi egyház tagjai érte-
sülvén arról, miszerint az antiókiabeliek a mózesi törvények mel-
lőztével körülmételetleneket is vesznek fel a gyülekezetbe, Barna-
bást elküldötték volt Antiókiába, hogy ezeknek az egyházba ily
módon való felvételét akadályozza meg. Azt is megemlítettem, hogy
Barnabás, megbízatásával ellenkezőleg, e tekintetben szabadelvűleg
járt el. Nem csak, hanem Pállal egy térítői útra indult, a hol az
új vallást szabad szellemben hirdették.

A jeruzsálemi szigorú zsidó atyafiak ³⁾ a Barnabás eljárásával
nem levén megelégedve, utána másokat (τινὲς ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας) kül-
döttek Antiókiába, hogy az ők értelmökben és szellemökben mű-
ködjenek. E követek azt hirdették, hogy „a ki körül nem me-
télkedik és a czérémoniákat meg nem tartja, nem üd-
vözül“ ⁴⁾. Az anyaegyház tagjainak eme határozott, és a syriabe-
liek eddigi szabad irányával ellenkező, szűkkeblű nyilatkozata egye-
netlenséget támasztott Antiókiában. Ez az egyenetlenség éppen ab-

¹⁾ Előbbi czikkemben a Ker. Magv. VI. köt. 274 lapján, felül a 4-ik sorba, észrevétlenül két lényeges sajtó-hiba csúszott be, a minek kiigazítására itt felhívom a t. olvasót. Ugyanis itt a thessalonikabeliekhez és a filippibelieliekhez irt levelek az első vagyis hiteles rovatbavannak téve. Kérem azokat a 2-ik rovatba tenni. — ²⁾ Ker. Magvető, VI. köt. 269—270 lapok. — ³⁾ A jeruzsálemi szigorú zsidó pártnak ez időben következő nevei voltak: οἱ ἐκ περιτομῆς, a zsidók közül valók, Csel. 11, 2; οἱ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, a judeabeliek, Csel. 15, 1; οἱ ἐκ τῶν φαρισαίων, a farizeusok közül valók, Csel. 15, 5. Később még más neveket is kapnak, a mint alább látni fogjuk. — ⁴⁾ Csel. 15, 1.

ban az időtájban tört ki, a mikor az apostolok első térítői útjokból visszatértek az őket kiküldő antiókiai egyház kebelébe ¹⁾; még pedig akkora mértékben, a mely majdnem végveszéllyel fenyegette a kereszténységet.

Jézusnak vallásos tudata az ő testamentumi kijelentésből fejtett ki; vagyis annak az új vallásos és erkölcsi életnek, a mely egy názareti férfiúnak, Jézusnak, nevéhez fűződve lépett be a világtörténetbe, s azóta csendesen hódítja a világot, kiinduló pontja a zsidó vallás volt, — habár arra az alakra, a melyben ez Jézus közvetlen személyében nyilvánult, nem kizárólag a zsidó vallás által jutott el, hanem annak más népekkel és azok műveltségével való harcrai ²⁾ következtében. Az ő testamentum álláspontján az emberi akarat véges, önző célokra irányult, a melyek néha ellentétben állottak az isteni akarral és célokkal. Ez állásponton a véges emberrel szemben az isteni akarat és törvény nyomasztó hatalomnak fűnt fel. A zsidó nép a véges célokhoz való lelánczoltatásból nem tudott kibontakozni. Nem tudott felemelkedni a végtelen szabad akarat ismeretére, a törvény teljes betöltésére, tökéletes igazságra, s az isteni akaratnak és végtelen céljának saját akaratával és a véges célokkal való öszszeegyeztetésére. Jézus előtt már érezhető lón az isteni és emberi akarat közti ellentét. Tettek is kísérletet a nemzet jobbjai ezek öszhangzásba hozatalára. De minden törekvésök meghiusult a nép korlátoltságán. Az isteni akarral va-

Jézus vallásos tudata és a ker. vallás megalapítási ténye.

¹⁾ Jeruzsálem egy előjogai által elvakított, álmaiban elmerült, emlékekben gazdag város, a korlátolt gondolkozású öreg apostoli kör városa volt. Ezért csak hamar alá is szállott. Efel szemben Antiókia a cselekvés és haladás városa volt. S ez előnye által hamar túlszárnyalta a szent dolgok és hit állítólagos központját, az apostoli fészket, az élet közvetlen forrását, Jeruzsálemet. Független egyházzá lett. Önállólag működött és missziokat küldött szerte. Itt vált el legelőbb a kereszténység a határozatlan és korlátolt anyától. Itt győzedelmeskedett Jézus szelleme a tanítványok előítéletén. E győzelem pillanatától kezdve háttérbe szorult az arámi nyelv, s az evangelium a görögül beszélő keresztények által lépik a világba. — ²⁾ A mozaizmus harczát előbb a semis-mussal és parsismussal, ázután a hellenizmus és latinizmus szellemi és erkölcsi életelemeivel harcolta meg. Az emberiség e harczok hatása és ellenhatása közben mindig oda törekedett, hogy a lélek kívánalmainak egy bizonyos sorát érvényesítse. Ezért sokféle útát is kísérlett meg. Jézus a világtörténet elmúlt jogos törekvéseit öszpontosította saját öntudatában, mint egy szellemi egységben. Tudatta a világgal, kifejezte és történeti ténynyé emelte azt, a mit a világszelleml már elkészített és megérlelt volt az idők méhében. Határozattá emelte az emberi szív egyetemes kívánalmát és az erkölcsi öntudat követelését. Innen van, hogy az ő eszméi minden kor és égalj kívánalmaival megegyeznek.

ló kibékülés szükségére mutatott rá keresztelő János is, midőn a népet erkölcsi újjászületésre serkentette, s ennek feltételéül a bűnbánatot és megtérést állította fel.

Jézus is e szempontból indult ki. A végső ember Istenhez való emez ellentétes viszonyának látására villant meg Jézus lelkében a gondolat, hogy az emberi és isteni akaratot összecsegyeztesse, vagy is az embert közelebb hozza Istenhez, mintegy feltaláltassa az emberrel Istent saját magában. Ő jól látta, hogy az ő testamentumi tudat korlátoltsága mindig akadály lesz e benső meghasonlás kiegyeztetésére. Ezért nem érintette ugyan a betűt, de az ő szellemet megtörte. Lelkében a szabadság és az isteni törvény iránti teljes odaadásnak tudatára emelkedett. Azt mondotta, hogy a földi célt fel kell áldozni az égi javakért; vagyis az ember csak akkor tölti be az isteni törvényt, és akkor ismeri meg az igazságot, ha teljes odaadással van Isten iránt. Ekkor az embernek Istenhez való viszonya tökéletes lesz; az ember Istennek gyermeke, s a mennyországban részese lesz. Ebben van a Jézus szellemében való új vallásos tudatnak és erkölcsi viszonynak, valamint a keresztény vallásnak eredeti magva. Jézus e vallásos tudatot ez egyszerű, de magasztos szóban: „az ember fiában“ foglalta össze, a mivel szemben Istent „mennyei atyának“ nevezte. E kifejezéssel Jézus amaz emberek szellemi és erkölcsi atyját jelölte, a kik a végtelen isteni akarat iránti teljes odaadás, megújulás és az isteni törvény gyakorlása által az Isten gyermekeihez illő és kellő tulajdonokat megszerezték, s magokban „az ember fiát“, az-az, az ő felfogása és meghatározása szerint való embert valósították, a mi által a mennyei birodalomnak, vagy is az új erkölcsi és szellemi életközösségnek tagjaivá lesznek.

Ezért ígéri a mennyet a gyermekeknek, s ezért mondja boldogoknak a lelki szegényeket ¹⁾. Jézus a mennyet a földön akarta valósítani, a jelen emberi életben. Előtte a földi és égi ország egy és ugyanaz a fogalom volt. Ennek megalapítását az emberi élet alakulása szerint akarta intézni, nem valamely hirtelen való katasztrófa, hanem lassu fejlődés által, a mely azonnal elkezdődött minden emberre nézve, mihelyt az isteni törvény értelmében nyilatkozott, s az isteni akarat szerint kívánt élni tisztán.

Az új kijelentés, vagy evangelium tehát nem egyéb, mint az

¹⁾ Mát. 4, 17, 5, 3, 10, 18, 3, 19, 14, 21, 23.

ó testamentumi törvény tökéletesítése, az abban levő Isten iránti hamis viszony elvetése, a lélek egyetemes kívánalmainak érvényre emelése, a szív és lélek, valamint a kor jogos kívánalmainak a zsidó vallás-szellemeivel való kibékítése, öszszcegyeztetése, s az isteni törvénynek az emberi akaratba való felvétele által annak betöltése. Ebben áll az üdvözítési tény, a melynek történeti elismerésén alapult meg a keresztény vallás. Ebben áll a valódi törvény-betöltés megváltó ereje. És ebben áll a keresztény vallást megkülönböztető új kijelentés, a melynek történeti tényezője Jézus volt¹⁾.

A zsidók uralkodó hierarchikus államhatalma Jézusnak új elvei által létét fenyegetve látván, a nagy ember, a lélek erkölcsi és vallásos, jogos kívánalmainak kifejezést adni merészlő férfiúnak megbuktatására tört, a ki jövő sorsa komor elősejtelmével jött Jeruzsálembe, hol a nép őt hozsánnával fogadta. Ő meg is halt ugyan itt, mint felségsértő, a ki szerintök magát a zsidók királyának mondogta; de az az eszme, melyet az utolsó vacsoránál az ő és elvei szellemi tovább éléséről kimondott, nem halt meg. Mint messiás megmaradt követői lelkében. Ezek felvették az ő megkezdett művét, s várva mesteröknek a fellegekből való visszatértét, hogy birodalmának megalapítását befejezze, azon működtek, hogy elveinek terjedést eszközöljenek.

A körülmetélkedés kérdéséből származott vizály tulajdonképpen onnan eredt, hogy midőn Jézus a vallást a legmagasabb eszményi fokra emelte, nem fejezte ki magát elég szabatosan arra nézve, vajon ő zsidó akart-e maradni, vagy nem; valamint arra nézve sem, hogy mit akart megtartani a zsidó vallásból, s mit nem. Mint minden nagy szellem, úgy Jézus is csak a lélekkel gondolt, csak az igazság eszméinek és azok valósitásának élt. Előtte a külsőség, a

A vizály oka.

¹⁾ Sokan, különösen az orthodox theologusok, Jézust természetfeletti lénynek, s az általa tett kijelentést természetfelettiné tekintik, azt gondolván, hogy ez által emelik a kijelentés fontosságát. Ez hamis nézet; olyan, a melynek ellene szól az evangelium, ellene az emberiség fejlődésének története. E hamis nézet megfosztja Jézust és az ő művét a legbiztosabb, a történeti alaptól; őt egy mythikus személylő, s az evangeliumot látomássá aljasítja le. Ezért még arra a képtelen és következetlen gondolatra is vetődnek, miszerint készek egy Istent megfeszíteni, csakhogy az evangeliumi történetnek is elég legyen tőve. A Jézus és az evangelium természetfelettségét soha sem lehetett bebizonyítani. Ez mindig csupa hypothesisnek maradt és marad; még pedig egyszerűen azért, mert sem a szentírásból bebizonyítani, sem józan észszel öszszcegyeztetni nem lehet.

ceremonia közönyös dolog volt. Azt tekintetbe se vette. Egyedül a vallás lényege foglalta el az ő lelkét. És így az alaki rész háttérbe szorult. Arra éppen nem volt ok, hogy figyelme a körülméltétkedésre irányuljon, mert — adataink szerint — az ő életében egy körülméletlen sem tört át hozzája, a ki áttérésével alkalmat szolgáltatott volna arra, hogy Jézus a maga nézetét e tárgyra vonatkozólag kijelentse. Valószínűleg a tanítványoknak sem jutott eszébe, hogy e tekintetben véleményét kikérjék.

Ily bizonytalanságban maradtak el a tanítványok a mester halálával. Jézus halála után ez és más kérdések mind felmerültek a tanítványok és hittérítők előtt. De miután a külsőségek tekintetében semmi egyenes útatisításuk nem volt, általános zavar támadt a Jézus követői között, a mit még a sadduceusok is növeltek, a kik mind végig halálos ellenei voltak az új mozgalomnak ¹⁾.

A zsidó keresztények álláspontja.

A tanítványokat a Jézus szellemi eljövételének megragadó eszméje, valamint az ő feltámadásáról és szellemi tovább, sőt köztük éléséről való eszméje anynyira meghatotta, hogy azt hitték, miszerint a megfeszített és az övéi lelkében folyvást élő názareti Jézus a messiás. Ebben központosult a hívők reménye. Jézusnak szellemi feltámadásáról és az ember fiának magasabb szellemi jövőjéről való kifejezéseiből azt huzzták ki a hívők, hogy ő egy közel jövőben való érzéki megjelenésre gondolt. Ebből keletkezett a zsidó keresztények közt az a hiedelem és hypothesis ²⁾, melynél fogva Jézus újra eljő a fellegekből az ő dicsőségében (πρροψία), hogy az ő halála által félbeszakított messiási munkásságot tovább folytassa, a messiás birodalmát megalapítsa, a messiási reményeket betöltse és ezer évig uralkodjék (χίλιετος)³⁾. Jézusnak ez érzéki újra megjelenéséről alkotott fogalmat aztán igyekezett a hívők fántáziája minden lehető színekkel felruházni. Pedig a messiási hit lényege eredetileg nem volt egyéb annál a Jézus által hirdetett üdvözítési ténynél, mely szerint az új vallásos és erkölcsi élet elve az, hogy mindaz, a ki Isten fia akar lenni, teljesítse az Isten akaratát. A Jézus

¹⁾ Csel. 4, 5, 6. 23, 6. — ²⁾ Mind a zsidók, mind a zsidó keresztények várták a messiást. De miután a keresztihalál a Jézus messiási működésének, leglább a zsidók várakozása ellenére, véget vetett, sokan kétségbe vonták az ő messiáságát. A zsidó keresztények a messiási várakozás és a Jézus halála közti ellentétet az által igyekeztek kiegyenlíteni, miszerint felvették, hogy Jézus újra eljő a messiási birodalom alapításának befejezésére. — ³⁾ A messiás ezer évi uralma (Chiliasmus) név alatt még a 3-ik keresztény században is el volt terjedve.

szellemi visszatérésének és birodalmat alapításának tartalma szintén nem volt egyéb annál az új vallás által kívánt elvnel, melynélfogva az isteni törvények iránti teljes odaadás által valósulnak az igazságosság és megbocsátás, s az emberiség igazságra, szellemi és erkölcsi közösségre jut.

Az első keresztények-ennélfogva messiás-hívó zsidók voltak, kik Jézusban, mint messiásban hittek, s az általa hirdetett evangéliumhoz ragaszkodtak. Miután e hit az ő követőinek öntudatává vált, a keresztény öntudat főleg a zsidó vallás (judaismus) magasabb alakjára irányult. Azt hitték, hogy az ember csak új és teljesebb viszonyba lépett az ő testamentumi kijelentéssel. Azt hitték, hogy nekik, mint a nemzeties küldetéssel bíró messiás híveinek, folytonosan ragaszkodniok kell a zsidó czerémonialis törvényekhez, azokat pontosan be kell tölteniök. Szóval megmaradtak a zsidó vallás keretén belől. Hitökben nem láttak új vallást, hanem csak az ő testamentumi törvényhozás tovább folytatását.

A tanítványok tevékenysége abban állott a mester halála után, hogy megbizonyítsák, miszerint Jézus az ő testamentumban megjósolt messiás. Az első keresztény egyház, vagy názárénusok gyülekezete, ily szellemű beszédekre alakult meg ¹⁾. Ez eszme terjesztésében állott az apostoli prédikálás lényege, a mely gyakorlatilag oda volt irányozva, hogy a messiás visszatértét a zsidók megtérése és bünbánata által előkészítsék. Ez eszme körül forognak a Péter beszédei, melyeket ő az első pünköszt ünnepén és azután tartott Jeruzsálemben. „Bánjátok meg azért és térjete meg“ — mondja Péter — „hogy töröltessenek el a ti bűneitek. miután eljövendenek a meghivesítésnek idei az urnak színétől, és elbocsátandja azt, a ki nektek először hirdettetett, a Jézus Krisztust“ ²⁾.

Miután a messiás-hívó zsidók, az ő egyház tagjai, szorosán ragaszkodtak atyáik szokásaihoz, a templomhoz, a körülmetélkedés szükségességéhez, szóval a mózesi rituálékhoz, ezért nem tekintették magokat Palestinában a zsidó egyházon kívül álló felekezetnek. A zsidók sem nézték őket annak, hanem legfennebb olyannak, mint a farizeusokat és a sadduceusokat, a zsidó vallás új felekezetének. Zsidó felekezetnek (αἰρεσις) nevezi a Cselekedetek könyve is 24, 5. 14. és 28. 22-ben. A mi őket a többi zsidóságtól megkülönböztette,

¹⁾ Csel. 2, 22—36. 3, 19. 20. stb. — ²⁾ Csel. 3, 19. 20.

az a Jézus messiássága és az embernek általa hirdetett Istenhez való új erkölcsi és vallásos viszonya volt.

E szerint Jeruzsálemben csak hamar különbségnek, surlódásnak kellett támadni a zsidók és keresztények közt. Ez be is állott. A zsidók újító felekezetnek kezdték tekinteni a keresztényeket. Ezért mondja a cselekedetek szerzője, hogy a papok, papi fejedelem és a sadduceusok nehezteltek az apostolokra, hogy a népet tanították és Jézus nevében a feltámadást hirdették¹⁾. Innen van, hogy a zsidó hierarchia minden módot megkísérelt arra nézve, hogy miután a mestert megbuktatta, a tanítványokat is elhallgattassa.

Azonban az ősegyház minden tagja sem volt tökéletesen egy értelemben az ó testamentomi törvényt illetőleg. Némelyek, a kik a nagy mester szellemét jobban megértették, inkább csak a vallás lényegéhez ragaszkodtak. Ilyenek voltak a hellenista zsidók. Mások visszatértek a czeremoniákra. Kikeresték a legkisebb megtartani való szabályokat is, ezek által akarván kegyességeket kimutatni. A kik ezt tették, azokat a nép szenteknek tartotta. Ilyenek voltak az új vallás terjesztőinek legnagyobb része Jeruzsálemben, az apostolok, a nazarenusok és a farizeusok, a kik minden várakozás ellenére kibékültek a tanítványokkal²⁾. Ezek előtt a legfőbb dolog a törvény pontos teljesítése volt. S éppen ez okból csak hamar nehézségek merültek fel a keresztények között is, különösen a körülméltelkedésre nézve. E nehézség pedig annál élesebb határvonalat vont a keresztények és zsidók közé, mentől több oly elem volt a zsidó keresztények közt, mint Barnabás és mások, a kik határozottabb tudatára jöttek az ó és új hűt közti különbségnek.

A viszály kezdete.

A körülméltelkedésből származott viszály tulajdonképpen még a zsidó egyházban elkezdődött. Onnan jött át a keresztény egyházba. Midőn a zsidó egyházba áttért proselyták száma mind inkább szaporodni kezdett, s ez által a körülméltelkedés kérdése a zsidók közt felmerült, némely szabadabb gondolkozású proselyták nem állottak rá a körülméltelkedésre, sőt másokat is igyekeztek arról lebeszélni³⁾. Ezekkel szemben az orthodox zsidók elmulaszthatatlannak tekintették a körülméltelkedést. Az oly embert nem tartották társaságukba valóznak, a ki nem volt körülméltelve. Szerintök a kö-

¹⁾ Csel. 4, 1. 2. — ²⁾ Csel. 15, 5, 21, 20, 23, 9. — ³⁾ Joseph. Fl. Antiq. XX, 2, 5. Vita, 23. Strabo, XVI, 2, 35—37.

rületelkedés volt a zsidóságba való belépés feltétele és első teendője ¹⁾; a jogosító tény arra, hogy valaki köztök és velök élhessen ²⁾. Szóval, ők a körülmetélkedést annyira a finom modorhoz tartozónak és szükségesnek tekintették, hogy a ki magát körül nem metéltette, azt tisztátalan állatnak nézték; olyannak, a kivel tiszta zsidó nem társaloghat.

A körülmetélkedés kérdése e szerint már a zsidó egyházban surlódást támasztott. E nehézség ájtott a keresztény egyházba is. Amint az evangelium terjedni kezdett, legtöbbször a körülmetéletlen pogányok közül állottak arra át; olyanok, a kik rokonszenveztek a zsidó vallással, de a körülmetélkedéstől idegenkedtek. Ezeket tehát nem lehetett a körülmetélkedésre kényszeríteni. Ezt Péter azzal is látta az ő éles szemeivel. Azonban késett e tárgyban határozottan nyilatkozni. Ellenben Jakab, a Jézus testvére, és az aggodóbb lelkű zsidók és farizeusok istentelenségnek tartották a pogányokat az egyházba bocsátani, s velök enni. Ugyanazért határozottan ki is fejezték rosztalásukat és kárhoztatásukat a körülmetéletlenekre nézve.

A vizsály ájtott a keresztény egyházba is.

Ily formán már a zsidóság közt véleménykülönbség volt e tekintetben. Egyik rész, az úgynevezett halakhisták ³⁾, vagy orthodoxok a törvény szigorú megtartását követelték. A másik rész a hagadisták pedig nem vették oly szorosan a törvényt. Az orthodoxoknak a törvény iránt való eme fanatismusát folytonos emelkedésben látjuk Kr. u. 70-ig; sőt ez Jeruzsálem elpusztítása előtt kevéssel oly erős reactióvá válik a Pál szabadelvű iránya, s általában a szabad, jézuai szellemű kereszténység ellen, a mely a zsidó és nem zsidó közre áthághatatlan válaszfalat emelt. E különbség volt a keresztény egyházban a vihar előidézője. Ez volt az a pont, a melytől az alakuló kereszténység jövője függött. Ha az orthodox párt győzött volna, a mely a szertartásokat a proselytáknak is ráerőszakolta, és semmi különbséget nem engedett tenni a vallás lé-

Dualismus a zsidók közt.

¹⁾ Suetonii, Domitian. 12. — ²⁾ Fl. Josephi Vita, 23. ³⁾ A halakha és hagada a talmudból vett szavak, a melyekkel a zsidóság közt levő korlátoltabb és szabadabb pártot jelölték. Halakhisták azok a tudós casuisták, a kik csak a törvény pontos teljesítésére ügyeltek, de másokatt megteríteni nem akartak. Hagadisták azok, a kik a pogányok megterítését czélnak tekintették. Az előbbi irány műve a talmud. Annak követői a jeruzsálemiek és a templom elpusztítása utáni zsidók. Az utóbbi irány műve az evangeliumok. Ennek követői a próféták utódai, Jézus, Hillel, Philo, Pál, s általában a szabadabb gondolkozásnak.

nyegét tevő monotheismus és a szertartások közt, akkor a zsidó vallás terjedése megszűnt volna. Pedig a zsidó vallásban sok vonzerő volt. Csakhogy e vonzerőt nem a szertartások tették; mert e tekintetben ez se különbözött más vallásoktól, hanem tette a monotheismus egyszerűsége, könnyen érthető volta. És a zsidó vallásnak ez egyszerű theológiája, vagy deismusa sokakat hódított meg a zsidó vallás részére.

Deismus,
Mosaismus.

A zsidó vallás eme deisticus szelleme, ez egyszerűsége, e philosophico-vallásos jelleme által hivatva volt arra, hogy világvallássá váljék. Mint deismus ezt el is érthette volna, de mint mozaismus soha se juthatott ide; mert e tekintetben a ceremóniák végtelen akadályul szolgáltak. Átlátták ezt a nemzet jobbjai¹⁾, az ugynevezett hága disták, s azon igyekeztek, hogy a zsidó vallást az akadályoktól megszabadítsák. Némelyek, mint Philo, anynyira mentek, miszerint azt állították, hogy „az erényes ember teljesen szabad“. Mások, mint a Pokylidesnek tulajdonított irat szerzője, a szombatot elvetették. Mások, mint „az ész uralma“ (Oper. Fl. Jos.) című irat szerzője, a stoismus szempontjából tekintették a zsidó vallást. Mások meg, mint Hillel, azt tanították: „Szeressetek minden embert. Senkivel se tegyetek olyant, a mit nem akartok, hogy mások veletek tegyenek“. Szerinte ebből állott a törvény, a többi csupa magyarázat volt²⁾.

A zsidó vallást, mint egy kászt kizárólagos vallását, különösen három dolog tette kizárólagossá: a körülméltékedés³⁾, a egyes házasságok tiltása⁴⁾ és a tisztá s tisztátalan ételek közti különbségtétel⁵⁾. E három dolog teljesen elzárta a judaizmushoz vezető utat azok előtt, a kik magokát ezeknek alája nem vetették. Főleg e három dolog volt az, a mi miatt a zsidó vallás egyetemessé nem lehetett. A keresztény vallás sem

¹⁾ Átalában magok a zsidók is különbözőleg gondolkoztak az ők vallásuk felől. Némelyek, mint Philo, speculativ, mások mint Pseudo-Phokylides stoismusnak vettek: mások meg (Carm. Sibyll. III, 213 etc.) mint a Sibyllák könyve szerzői, a mysticizmus egy bizonyos nemének tartották. —

²⁾ Babyl. Talm. Schabbath, 31 a. Pirke Aboth, I. 12. — ³⁾ A körülméltékedés főleg felnőttekre nézve kellemetlen, sőt néha veszélyes is volt; azonban alkalmas arra, hogy a z időkből elszigetelt kásztot alakítson. Lásd Joseph. Antiq. VII, 5, 1. Jerus. Talm. Jebamoth, 8, 1. Martial. VII. 29, 5. Cels. De medic. VII, 25. Epiphau. De mensuris et ponderibus. — ⁴⁾ 1 Móz. 34, 14. — 2 Móz. 34, 16. 4 Móz. 25. 5 Móz. 7, 3. — ⁵⁾ 2 Móz. 34, 15. Theophrast. Charact. 9. Mischna, Aboda Zara, 2, 3.

lehetett volna soha azzá, a mivé lett, ha e nyugókat le nem rázta volna. A keresztények jobbjai kezdetben azonnal átlátták eme nyugók akadályozó voltát. Nekik tehát legelőbb is avál kellett tisztába jöniök: vajon a keresztény vallás a külsőségek vallása-e, a mely apró szertartásokat, az ó törvény szoros megtartását kívánja, s a tiszta és nem tiszta közt különbséget tesz? vagy pedig a lélek, az eszményi cultus vallása, a melynek semmi külsőségre nincs szüksége, s a mely ennél fogva sem néphez, sem helyhez nincs kötve, hanem egyetemes?

E kérdések Jézus halála után csak hamar felmerültek. Különösen a Pál és Barnabás első térítői útjában már oda voltak fejlődve, hogy az apostolok kénytelenek voltak e tárgyban határozottan nyilatkozni. Eleinte — úgy látszik — maga Pál is ajánlotta a béke szempontjából a körülmetélkedést ¹⁾. Azonban később ellene nyilatkozott. A zsidók külsősége, önzése és az a követelése, melynél fogva ők Ábrahám magvából származván, a messiási üdvre jogosultak: Pál előtt a nép erkölcsi élete megrontó okául tünt fel. Ezért Pál apostol kiszakította az új vallást a abból a kapocsból, a mely azt eredetileg a zsidó valláshoz fűzte, és új, önálló vallássá emelte. Ilyen formán különbséget állított fel a zsidó és az új vallás közé. Az ó törvényt nem tekintette az üdvösség feltételének. Ebből kifolyólag a körülmetélkedést nem csak haszontalannak nyilvánította, sőt ő maga pogányokat vett fel az egyházba, azokból gyülekezeteket alapított, és maga mellé is egy körülmetéletlen pogányt vett útitársul Titusban.

Pál nyilatkozata ez ügyben.

A jeruzsálemi szűkeklü és félénk apostolok, kik a templomhoz közel laktak, s kik a hozzájuk áttért, de felekezetök alapelveit épségben fentartó farizeusokkal naponta érintkeztek, Pálnak e szabadelvü eljárásáról értesülvén, őt hibáztatták. Előttök a törvény csak a maga teljességében állhatott fenn csupán. A pogány nem lehetett Isten országának tagja, ha elébb zsidó nem lett, az az ha elébb körül nem metélkedett. Ha a jeruzsálemieknek e korlátolt zsidós nézete diadalra juthatott volna, akkor semmi értelme nem lett volna a szeretet vendégségének; mert ide nem ülhetett volna le a zsidó a pogánnyal együtt ²⁾. Ezt a szó magasabb értelmében csak a páli kereszténység értelmében lehetett gyakorolni.

¹⁾ 2 Kor. 5, 16. Gal. 5, 11. — ²⁾ A jeruzsálemi zsidó keresztények eleinte nem is engedték meg a pogány keresztényeknek, hogy a szeretet asztala körül szolgáljanak (Csel. 6, 1.). Később, midőn a hellenisták a magok részére is követelték e jogot, sőt István meg is választott diakonusnak, czivódás támadt e miatt a gyülekezetben (Csel. 6, 2—15.).

A kérdés
theológiai
oldala.

A keresztények mind ez ideig csak külsőleg tekintették a körülméltelkedés kérdését. Nem sokára bensőleg való felfogása is kérdés tárgya lett. Ugyanis a jeruzsálemi egyház némely tagjai elmentek Ántiokiába, s ott azt híresztelték, hogy „a kik körül nem metélkednek, azok nem üdvözülhetnek ¹⁾. És e nyilatkozatukkal meggyújtották a vita tüzét az alakuló egyházban ²⁾. Miatán mind az, a mi Jeruzsálemből jött, nagy hatást tett a keresztényekre, ennél fogva az ántiokiái egyházba jött szűkkeblű, izgató zsidóknak e nyilatkozata is felháborította a kedélyeket. Hiában küzdöttek Barnabás és Pál ezek ellen. Hiában vitatták ezek ellenében meggyőződéseiket és a szabad irány helyesebb voltát. A viszály nem csenedesedett le. Ez okból az ántiokiái egyház elhatározta, hogy Pál és Barnabás menjenek fel Jeruzsálembe, hogy ott e kérdés felől az apostolokkal és idősbekkel tanácskozzanak ³⁾, annyival is inkább, mert ők bizonyosak voltak a felől, hogy eddigi eljárásuk az apostoloknál helybenhagyásra talál.

Pál részint ez okból, részint mert már 14 év óta nem volt Jeruzsálemben; részint pedig azért, mert Jeruzsálemben őt eretneknek tartották, s ebből magát tisztázni igyekezett, kapva kapott a küldetésen. Azonban másfelől elszomorította őt az a gondolat, hogy azt az evangéliumot, a mit ő nem embertől tanult, de a mi nek érdekében eddig az apostoloktól teljesen függetlenül és szabad szellemben munkált ⁴⁾, majd alája kell vetnie a megcsökönösödött jeruzsálemieknek. Feltette a keresztény szabadságot az elnyomatástól. Nem is ok nélkül.

17. §. Pál és Barnabás Jeruzsálembe mennek.

Az első gyűlés. A kérdés megoldása.

Fönícia.
Samaria.

A körülméltelkedés kérdésének Jeruzsálemben való tárgyalásáról oly különböző két leírásunk van Csel. 15-ben és Gal. 2-ben, hogy azokat egymással összeegyeztetni felette nehéz ⁵⁾. E kétféle

¹⁾ Csel. 15, ₂₁. — ²⁾ Csel. 15, _{1, 2}. — ³⁾ Csel. 15, ₂. — ⁴⁾ Pált mindig e két eszme vezette: 1) hogy a pogány egyházak jogainak érvényt szerezzen, és 2) hogy ő az apostoloktól semmit sem tanult, következőleg tőlök független; mert ő az evangéliumot az Istennek lelkektől vette (I. Kor. 7, ₄₀.); az apostolságra pedig egyenesen Jézus hívta (Gal. 1, _{11, 12}. 2 Kor. 4, ₆.). — ⁵⁾ Egyébiránt a Csel. 15 és Gal. 2-ben előadott dolog lényegére nézve, sőt egybeitt is, a Pál adatait pontosabbnak és hitelesebbnek lehet tekinteni. A Csel. szerzőjét politikai okok vezették. Ő a közvetítő párthoz tartozott, a ki azonban a zsidó szót mindig rossz értelemben vette. Személyes

leírás összhangzó helyei szerint Pál és Barnabás néhány antiókiiai atyafi társaságában elindultak Jeruzsálem felé. Gal. 2, 1. 3. szerint Pál Titust is magával vitte. Antiókiából hajón indultak el. Kiszállottak a föníciai partokon, s bejárták Föniciát és Samáriát ¹⁾). Itt elbeszéltek az atyafiaknak, minő bámulatos sikert arattak a pogányok megtérítésében. Ezek örömmel telének el az evangelium terjedésének hallására. Miután a Samáriában levő atyafiakat mindezekről értesítették, elmentek Jeruzsálembe.

Az apostolok Jeruzsálembe érkezésének pillanata egyike volt ^{Jeruzsálem.} az új vallás története legnagyobb pillanatainak. Itt egymással szemközt kellett állani az új vallás nagy férfainak, hogy egy kényes, de veszélyes kérdés felett vitatkozzanak. Egyik rész az ó törvény mellett buzgott. A másik az ó törvény aprólékos szertartásait nyugnek és akadálynak tekintvén a keresztény vallásra és az új erkölcsi életre nézve, azok kötelező ereje alól akarta ezt végkép feloldozni. E különböző gondolkozásu férfiaknak egyenességétől, megállapodásától függött e peczben a keresztény vallás jövője.

A tanítványok az alatt a hoszszu ²⁾ idő alatt, a melyet mes-
 terök körében töltöttek, sokat elsajátítottak annak egyetemes gondolkozása módjából, szelleméből. Ámde az alatt a 14 év alatt, mió-

A tanítvá-
nyok né-
zete.

dolgokban Pálnál gyöngédebb. A véleménykülönbséget mindenütt eloszlatni törekszik. Az apostolok összejövetelének concilium czímet ad, a mi éppen nem volt, s oly eredményt tulajdonít Pálnak, a mi ellen ez óvást tesz (Gal. 1, 2.). Továbbá a Jakab helytelenségeit szelidíti. A pogányok térítésének megkezdését Péternek tulajdonítja. Ellenben Pált még apostoltak nevezi. Pálnak egy levelét sem említi, sőt Pálnak életírását meghamisítja. A rómaiakat sértő dolgokat kerüli stb. Lásd alább a Cselekedetek könyve tárgyalásánál. — ¹⁾ Csel. 15, 3. — ²⁾ A régibb biblia-fordítók és magyarázók Máté és Lukács adatai nyomán Jézus születését évszámításunk 1-ső évére tették. Nyilvános pályára fellépését a 30-ik (némelyek a 33-ik), halálát a 33-ik (némelyek a 37-ik) évre tették. A Jézus születésének az említett adatok alapján való megállapítása óta általánosan e vélemény volt és van elterjedve. Ma is ehez ragaszkodik a theologusok nagy része. Senkinek se jut eszébe e csakugyan hibás számításnak legalább a tudomány terén való kijavítása. Már pedig ideje volna már, mert az újabb adatok szerint egészen másként áll a dolog, mint hogy az első kronologusok, különösen egy Dionysius Exiguus nevé szerzetes a 6-ik században ezt kiszámította. Az újabb vizsgálódás eredménye azt mutatja, hogy Jézus a mi időszámításunk előtt 11 évvel született; 46 éves volt, mikor a páska ünnepére Jeruzsálembe ment, és 48 éves korában feszítették keresztre. E számíttással egyezik a negyedik evangelista is, a ki 8, 37-ben azt mondja, hogy Jézus még nincs egészen 50 éves. E számítás szerint Jézus hoszszas ideig volt és lehetett együtt tanítványaival.

ta Jézus meghalt, sokat veszítettek abból az emelkedettségből és szellemből, a mit Jézustól tanultak. A templomhoz való közel létök és a farizeusokkal való napontai érintkezések bizonyos bigoteriába süllyesztette őket. Ugyszólva visszaestek elébbi korlátoltságukba. E tekintetben különösen az ifjabb Jakab tűnt ki, a Jézus testvére, a ki halála után „igaz” melléknevet ¹⁾ kapott. Ámbár Jakab nem volt tanítvány, mindazáltal mind a zsidók, mind a keresztények nagyra becsülték, szentnek tartották. Még pedig nem azért, mert Jézusnak testvére volt, hanem mert egyike volt a törvény legszigorubb megtartóinak ²⁾. Azonban ha Jakab csakugyan Jézus testvére volt, akkor az a testvér volt, a ki ellensége volt Jézusnak. Az a testvér volt, a ki őt megtagadta az által, hogy elvei előhaladását és terjedését meg akarta akadályozni. Az a testvér volt, a ki az uralkodó farizeusokkal jó viszonyban állott, s a zsidó háboru alkalmával hitfeleit a Jézusban való hittől el akarta tántorítani. És végre az a testvér volt, a ki a Jézust legjobban felfogni tudó apostolra, Pálra, rendkívül haragudt azért, hogy miért hirdet oly szabad eszméket, a melyek az ő elveivel ellentétben állanak. A Judás leveléből ³⁾ azt látjuk, hogy ő is teljesen osztotta testvére nézeteit. Eleinte Péter is isten-kisértésnek nevezte a Cornelius megtérését, s általában nem igen volt hajlandó arra, hogy olyanokat felvegyen a keresztény gyülekezetbe, a kik eredetileg pogányok voltak. De később felülemelkedett a pártkérdéseken. Ő békét kívánt.

Az apostoli
gyűlés.

Miután Pál és Barnabás Jeruzsálembé érkeztek, az apostolok és idősebbek öszszegyűltek ⁴⁾ a kérdés elintézésére. Itt Pál és Bar-

¹⁾ E nevet neki Ézsza. 3, 10. nyomán adták, az ő Obliám neve miatt. Hegerisip még azt is hozzá teszi: *ὡς οἱ προφήται δηλοῦσι περὶ αὐτοῦ*. Egyébiránt e czim egy zsidó keresztény legendával együtt képződött ki a Jakab halála után. Az öregebb Jakabot, a Zebedeus fiát, Heródes-Agrippa 44-ben fejeztette le. — ²⁾ Joseph. Fl. Antiq. Jud. XX., 9, 1. — ³⁾ V-ö. a Judás levelét Mát. 13, 55. és MArk. 6, 3-ul. — ⁴⁾ A Cselekedetek könyve szerint nem csak az apostolok és idősebbek (15, 6.), hanem az egész jeruzsálemi gyülekezet (15, 12. 22.) jelen van a gyűlésen. E leirással szemben Pál semmit se látszik tudni ily általános gyűlésről. Ő csak annyit mond Gal. 2, 2-ben: *ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι*. Némely biblíamagyarázók, mint Neander, s mások, ez ellenkezést az által igyekeznek kiegyenlíteni, miszerint felveszik, hogy Pál a Galatai levélben az ügynek csak magán körben, két, három apostol jelenlétében való megvitatásáról szól. Azonban ez önkényes állítás; mert ez esetben Pál fontosabbnak tartotta volna a magán értekezletet a jeruzsálemi egyház tekintélyes tagjainak együttes gyűlésénél. Ez esetben az apostol *οἱ δοκοῦντες* kifejezésének sem lenne semmi értelme. Valószínű, hogy Pál Jeruzsálembé érkezte után a gyülekezet tekintélye-

habás legelőbb is eléadták térítői útjokat, valamint annak eredményét. Eléadták „mely nagy dolgot cselekedett az Isten általok“; minő szép sikert arattak a pogányok közt. Eléadták az evangéliumot, a melyet a pogányok közt hirdettek. S ez előadásból a gyülekezet azt a következményt huzta ki, hogy a pogányok megtérése Jézus messiasságát bizonyítja. Különösen örvendettek Pálnak, kirőlök már annyit hallottak volt. s dicsérték Istent, hogy az evangélium egykori üldözőjét apostollá tette ¹⁾. De midőn a kérdés a körümetétkedésre került, heves vita keletkezett. A farizeusi párt a törvény szigorú megtartását követelte a pogányok részéről. Továbbá a maga igényeit, előjogait és alapelveit ²⁾ emlegette, s Jézusnak ama szavaira hivatkozott, hogy ő, nem azért jött, hogy a törvényt eltörölje, hanem hogy betöltse. Efel szemben a szabadabb párt felhozta az evangéliumnak a pogányok közt nyert diadalát. Felhozta, hogy Isten a pogányoknak is adott szent lelket ³⁾, nem csak a zsidóknak. Felhozta, hogy Isten nem tett különbséget a zsidó és pogány közt, sőt hit által a pogányok szívét is megtisztította. Istent kísértésnek nevezte oly igát akarni vetni a pogány áttértek nyakába, a melyet sem a zsidók, sem apáik el nem hordozhattak. És végre felhozta, hogy mind a zsidók, mind a pogányok a Jézus által üdvözülnek, nem pedig a törvény által ⁴⁾.

Idé fejtett a két párt közötti viszony és elébbi jó hangulat. sőt e nyilatkozat után a farizeusi párt gondosan óvakodott Páltól, mint a törvény ellenségétől. Annyival is inkább, mert e harc nem csupán egyes farizeusok és egyes szabadelvűek harca volt, hanem

sebb tagjai közül Jakabot, Pétert és Jánost személyesen is meglátogatta. Azonban a *οἱ δοξοῦντες* alatt az ottani gyülekezet legtekintélyesebb tagjait kell érteni, még pedig nem tárgyilagosan, mintha Pál ezek tekintélyének magát is alárendelni hajlandó lett volna, mert ő azt soha sem tette, hanem alanyilag, a jeruzsálemi gyülekezet szempontjából. — ¹⁾ Gal. 1, ²³⁻²⁴. A jeruzsálemi jó fogadtatást okunk van kétségbe hozni. — ²⁾ Csel. 15, ^{5, 21, 20}. — ³⁾ Csel. 10, ^{44, 45}. — ⁴⁾ Csel. 15, ⁷⁻¹¹. Egyébiránt a Csel. 15-ik része és Gal. 2. oly ellentétben áll egymással, a mit teljesen kiegyeztetni lehetetlen. B leek és más kritikusok azt állítják ugyan, hogy egyik adat a másikat kiegészíti (Einleit. in d. N. T. p. 371); azonban ez nem áll, sőt ugy tetszik, hogy a Cselekedetek szerzőjének az egész apostoli gyűlésről adott értesítése nem bir-kellő történeti alappal. Valószínűleg az egész elbeszélés szerző közvetítő törekvéseinek kifolyása. V. ö Hilgenfeld, Comm. z. Br. an d. Gal. — Baur, p. 111. Christenth. p. 49. ff. — L. Schwegler és Zeller nézeteit. Abban sincs semmi lélekfani valószínűség, hogy a jeruzsálemi orthodox tanítványok örömmel fogadjanak egy oly embert, a ki szabadelvűsége miatt elöttök eretnek volt.

az egész zsidó keresztéuység harcza a páli kereszténység ellen. Eleinte az idősebb apostolok oly álláspontot foglaltak el e küzdelemben, a melyből látszott, hogy ők a zsidó valláson túl nem gondoltak. Valamint előttök, ugy a farizeusok előtt is magában foglalta e pillanatban a körümetélkedés az egész zsidó vallást. S éppen ez okból azt kívánták a pogányoktól, hogy metélkedjenek körül és tartsák meg a törvényt, hogy a messiási üdv részeseivé lehessenek. A kérdés tehát az volt: vajon a pogányok, mint ilyenek, lehetnek-e közvetlen keresztényekké, vagy pedig csak úgy, ha előbb zsidókká lesznek? az az, vajon a keresztény vallás alája legyen-e rendelve a zsidó vallásnak, vagy ne?

A kérdés
megoldása.

A kérdés ily élére állításával magában rejtette a szakadás magvát. Azonban szerencséjére az új vallásnak, még se támadt szakadás az egyházban a kérdés élére állítása által kifejlett feszültségből. Ha szakadássá válik, tán megsemmisült volna az egyház. De ez elmaradt. Pálnak tapintata ezt meggátolta. Ő a kérdést gyakorlati oldalról tekintette. S miután átlátta, hogy a szabadabb irány nézeteit a gyülekezetben keresztülvinni lehetetlen, személyesen meglátogatta a jeruzsálemi egyház oszlopait, Pétert, Jakabot és Jánost ¹⁾. Személyesen tett előadása és határozott szabad elvei által anynyira meggyőzte az apostolokat, különösen pedig Pétert, hogy az nem csak meg lön nyerve az ügynek, sőt Pál iránt bizonyos vonzalmat kezdett érezni; egyszersmind nagyobb térítői útra is kedvet kapott, mint a mekkorát ő eddig tett.

Pál apostol és elvtársai azt hitték Jakabról, hogy ő elveiből semmit sem fog engedni. Azonban a Péter és Pál közt történt nézet-egyezés másokra, s köztök Jakabra és Jánosra se tévesztette el a maga hatását. Jakab békülékeny lett, ámbár Pálnak soha se bocsátott meg ²⁾. Lassanként azonban kénytelenek voltak belátni a pogányok közvetlen keresztényekké levésének jogos voltát. Szóval engedtek a kényszerúségnek. Kimondották, hogy nem kell a körümetélkedéssel megháborítani a pogányokat, csak azokat a szabályokat ³⁾ tartsák meg, a melyeknek elhagyása a zsidó-

¹⁾ Gal. 2, 9. — ²⁾ E körülményből nem kell azt huzni ki, mintha Jakabnak szabályozó tekintélye lett volna. Hogy ilyen egyik apostolnak sem volt, kitetszik az öszszefüggő helyekből. Az apostolokat oszlopoknak is csak a Cselekedetek szerzője nevezi. — ³⁾ Az ugynevezett Noé-féle szabályokat, melyeket rendszeren a proselyták elébe szoktak adni. —

kat megbotránkoztatná¹⁾. Hogy pedig a farizeusi párt is meglegyen nyugtatva, a Cselekedetek könyve szerint kimondották, hogy mindig legyen olyan egyén a gyülekezetben, a ki a törvényt olvassa²⁾; és hogy a pogány áttértek óvakodjanak a vértől, melyről azt tartották, hogy a ki vért eszik, démont is nyel el (Origen. c. Cels. VIII. ³⁶); a fulva holt állattól, paráznaságtól³⁾ és a pogány isteneknek áldozott hústól⁴⁾. E kiegyezést elősegítette, a Cselekedetek könyve szerint, az a körülmény, hogy Titus magát körülmetéltette Jeruzsálemben⁵⁾. Ez azonban nem áll, mert Pál ezt nem engedte meg.

¹⁾ Csel. 15, ¹³—²¹. Ugy látszik, hogy a Jeruzsálemben történt megállapodás nem theologiai elv alapján történt, a mit az is mutat, hogy a lényegesebb elveket feladták, a kevésbé lényegeseket pedig megtartották. — ²⁾ A farizeusok azt hitték, hogy mindig lesz szent nép, a mely a törvényre ügyeljen, és annak érvényt szerezzen. — ³⁾ A Csel. 15, ²⁰—²⁹-ben említett ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδόλων καὶ τῆς πορνείας z. t. λ. a Mózes előtti kijelentés szabályának tartott, s mint ilyenről úgy vélekedtek, hogy az nem csak a zsidókat kötelezi, hanem kötelezi mind azokat, a kik az igaz vallás ismeretére lépnek. A πορνεία szó az érintett kapcsolatban nem mai értelemben vett paráznaságot jelent, hanem oly házasságot, különösen második házasságot, a mi a héberek előtt vérfertőztetőnek tünt fel. Tüb. Jahrb. 1842. IV. 803. Baur, Paulus. S. 159—163. — ⁴⁾ Csel. 15, ²⁰—²⁹. — ⁵⁾ Tertullian (C. Marc. 5, ³) s más régebbi és újabb kori theologusok Gal. 2, ³—⁴-nek eme szavaiból: ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἡμῶν, Ἐγγλῶν ὄν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι. Διὰ δὲ τοῦς περιστάτους ψευδοδέλφους azt hűzzák ki, hogy ámbár Titus nem volt kényszerítve a körülmetélkedésre, mindazáltal megtette ezt a hamis atyafiak kedvéért. De ez téves magyarázat. Ha már Titus magát a hamis atyafiakért körülmetéltette, a mi egyébiránt nem valószínű, akkor nem lehet felfogni, hogy miként mondhatja el Pál, miszerint ő elveiből egy hajszálnyit sem engedett. Mert a Titus körülmetéltetésébe nem csak ily, de bármily szempontból való beleegyezésével is éppen saját álláspontját adta volna fel. De hogy ő azt fel nem adta, tisztán látszik a 3-dik vers ödöszavából. A hamis atyafiak kedvéért éppen nem; mert ez esetben nem is kellett volna Jeruzsálembe jönie. Anynyi áll, hogy Pálnak a 4-ik versbeli kifejezőse kissé zavaros. Azonban ezt kiegészíthetjük, ha helyesen értelmezzük. Ő itt csak azt látszik kimondani, hogy a hamis atyafiak által volt oda kényszerítve, miszerint evangéliuma elvei érdekében a körülmetélkedés ellen komolyan kikeljen. A hamis atyafiak itt nem mások, mint a Csel. 15, ¹-ben is említett judeabeliek (τινὲς κατέλιθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας), a kik arra a hírre, miszerint az antiókiabeliek elvetették a mózesi törvényeket, Jeruzsálemből, Antiókiába jöttek, hogy itt személynesen győződjenek meg a dolog állásáról, egyszersmind erősen felléptek szigorú zsidó elveikkel. Ámde ezek is csak az antiókiabeliek szempontjából voltak hamis atyafiak, a hol keresztény szabadság uralkodott. A jeruzsálemi egyház szempontjából, a hol szerintök egyedül létezett igaz és valódi keresztény vallás, ezek igaz atyafiak voltak. A törvény iránti buzgalomuk a jeruzsálemi gyülekezet álláspontján igazhívőségnek tünt fel.

A kiegyezés
írásba foglalása.

A közös megállapodás tehát megtörtént. Még pedig olyan formán, hogy a zsidó keresztények a törvény alatt maradtak; a pogány keresztények felszabadultak alóla. De e közös megállapodás ha megtörtént is, csupán szóval történt a gyülekezetben. Ha e határozatokat írásba foglalták volna az apostolok, ez lett volna a keresztény irodalom legelső terméke. A Cselekedetek könyve 15-ik része azt látszik ugyan bizonyítani, hogy az apostolok csakugyan írott levelet küldöttek az antiókiabelieknek. Azonban fontos okaink vannak nekünk arra nézve, hogy a Csel. 15, 23—29-ben említett irat létezését, sőt tartalma hiteles voltát is bizonyos tekintetben kétségbe hozzuk. Ugyanis 1.) ha ilyen határozat lett volna, akkor Pál apostol azt bizonyosan megemlítette volna Gal. 2-ben. 2.) Ilyen határozat nem egyezik meg Gal. 2, 12-el. 3.) Ily határozattal ellenkezik Pálnak az áldozati húsról 1 Kor. 8—10-ben adott tanítása. 4.) Ily határozattal ellenkezik az, hogy — a mellett, hogy Péter és Jakab a kérdést már eldöntötték, — még mindig voltak olyanok az egyházban, a kik e határozat ellen óvást tettek és azt állították, hogy a törvényből semmit se lehet elhagyni. 5.) Végre az is ellenkezik, hogy Jakab, az egyik tényező, később ellen-missiót létesít Pál ellen.

A Jeruzsálemben e tekintetben kivivott eredmény elismerése volt annak, a mit már úgy se lehetett tovább megakadályozni, hogy t. i. a pogányokat is közvetlen oda kell bocsátani a keresztiséghez, s a messiási remény és üdv részeseivé kell tenni. Ámbár az ott végbement egyezmény magában rejtette a szakadás magvát, mindazáltal egy időre békét eszközölt. A pártok vezérei kezet nyújtottak egymásnak ¹⁾. Pál eleikbe terjesztette evangéliumát, melyet a pogányoknak hirdetett. Azok helybenhagyták, sőt mintegy hivatalosan feljogosították arra, hogy Pál és Barnabás a pogányok apostolai legyenek ²⁾. Efel egyszerűsége ezek czimeit is megállították ³⁾. Ezek elintézése után a jeruzsálemi apostolok elbocsátották

¹⁾ Gal. 2, 9: Ἰάκωβος καὶ Κηρῆς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στήλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἡμεῖς καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας. — ²⁾ Különös, hogy éppen e kiegyezés után nem sokára τινὲς ἀπὸ Ἰακώβου azokban a helységekben támasztanak egyenetlenséget Pál ellen, a mely helységeknek a jeruzsálemi követek tudtára adták volt e megállapodást; még pedig a Jakabtól nyert utasítás nyomán. — ³⁾ Gal. 2, 9: ἵνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν. A Cselekedetek írója annyira fontosnak tartja e közös megállapodást, hogy még egyszer visszatér reá 16, 4-ben: παρεδίδουν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀπ. κτλ.

őket, szívökre kötvén, hogy a communismus által tönkre jutott szegényekről (ebioním) ne feledkezzenek el¹⁾. Ilyen formán éppen ők magok adták a Pál eszére azt a gondolatot, hogy a jeruzsálemi türelmetlenek száját valami anyagi segedelemmel bedugja, s ez által a pogány egyházak részére a keresztény szabadságot megvásárolja, egyszersmind az anyaegyházzal való jó viszonyt biztosítsa. Hogy pedig az apostoloknak Jeruzsálemben történt kiegyezésére nézve semmi kétség ne támadhasson, a jeruzsálemi apostolok, Pálnak és Barnabásnak Ántiókiába való visszatérése alkalmával, a jeruzsálemi egyháznak két kiváló tagját, Barsabát és Silást, küldötték el velök²⁾. Ezek avál voltak megbizva, hogy az Ántiókiában, Syriában és Ciliciában zavart támasztó judabeliek beszédeit megczáfolják, egyszersmind köszönetet mondjanak Pálnak és Barnabásnak az ántiókiai egyház színe előtt azért az odaadó szolgálatért, a mit ők az új vallás érdekében tettek.

Miután az anyaegyháznak e küldöttei a rájuk biztosságát elvégezték, Barsabás visszament Jeruzsálembé. Silás pedig, valószínűleg nagyon megszeretvén Ántiókiában a szabadságot, ott maradt és Pálhoz csatlakozott³⁾.

Igy végződött a jeruzsálemi gyűlés, a hol a zsidó és szabad kereszténység eleinte oly éles ellentétben állott egymással⁴⁾.

¹⁾ Gal. 2, 10. A jeruzsálemi első keresztényeknek kezdetben mindene közös volt, az az a c o m m u n i s m u s -féle intézményt állították fel. Ez intézmény eleinte virágzó volt, a menyinyiben az első keresztények nagyon lelkesek voltak. De minthogy a communismus ellenkezik az emberi természettel, ezért csakhamar megboszulta magát, elfajult, a mi annál könnyebben történt, mert zsidó országban sem közzgazdászhat, sem kifejlett kereskedelem, sem semmi forrása a jólétnek nem volt. A nyomor korán, már 44-ben, beállott a jeruzsálemi hívek közé (Csel. 11, 28. Joseph. Fl. Ant. XX, II. 6. Euseb. HE. II, 8-12. Sueton Claud. 18. Euseb. Chron. 43 etc.). A beállott insóg enyhítésére a jeruzsálemi apostolok követséget küldöttek Ántiókiába, hogy az ott számukra segílyt gyűjtsön. Ez alamizsnát Barnabás vitte el Jeruzsálembé. Csel. 12, 25. szerint Pál is részt vett ez útazásban. De ez nem áll, mert Pál a megtérése utáni első ott tartózkodása és a körümetelkedés ügyében való felmenetele közt nem volt Jeruzsálemben — ²⁾ Csel. 15, 22-27-32. — ³⁾ Csel. 15, 34-40. — ⁴⁾ Ha a jeruzsálemi apostolok Pállal közös megállapodásra tudtak jóni a körümetelkedés kérdésében, akkor nekik kötelességöknek kellett volna ismerni a pogányok megtérésén ez alapon munkálni. De hogy ezt nem tették, eléggé bizonyítják Gal. 2, 11. s következő helyei, valamint a Judás levele és a Jelenések könyve. Ha pedig nem tudtak megegyezni, akkor még annyit sem engedhettek meg Pálnak és a pogány keresztényeknek, a menyinyit a Cselekedetek szerzőjének kibékítő törekvése megenged.

18. §. Az első keresztény gyülekezet alakulása Rómában.

51-ik év. Hogy az események egymásutánját szorosan megtartsuk, egy rövid pillantást kell vetnünk a távol nyugotra, Rómára. Abban az időtájban, mielőtt Pál apostol második nagy téritői útjára ment, egy nevezetes mozzanat történt nyugoton, a mi figyelmünket méltán magára vonja. E nagyszerű mozzanat az volt, hogy a keresztény vallás behatott Rómába. Azonban nem kell azt hinnünk, hogy a keresztény vallás ez időben mindenüvé rendezett hittéritések által hatott el. Ilyen csak a Pálé és Barnabásé volt. Egyébüvé kereskedők, kézművesek és cselédek által hatott el, kiknek neve előttünk ismeretlen maradt. A zsidók ez időtájban kereskedéssel, kézművel és cselédeskedéssel foglalkoztak a tengerparti városokban. S a hová csak elvándoroltak, elvitték vallásos eszméiket, elveiket és az ősvallás iránti buzgalmukat. Ugyanazt tették a keresztény zsidók is az evangéliummal, s hajthatatlan buzgalmuk, a jövő életéről való tanításuk, az új vallás egyszerűsége, egyetemes volta, az új vallás hirdetőinek szigorú erkölcsé, ösztönytartása és az apostoloknak tulajdonított csodás hatalom sokakat téritett meg.

Róma a népek gyűléshelye.

Ez időben Róma egyike volt ama városoknak, a hová a keresztény vallás leghamarább eljutott. Mint főváros, s egyszersmind minden meghódított népek cultusának, különösen pedig kelet vonzó cultusának gyűlpontja ¹⁾, hamarabb értesült Jézusnak tetteiről és az ő evangéliumáról, mint a Jeruzsálem és Róma közt eső jelentéktlenebb városok. Az idegenek és a meghódított tartománybeliek szakadatlanul tódultak Rómába. Minden igaz vagy hamis tanító helyet talált a fővárosban és gyűjthetett tanítványokat maga körül. Tömegesen jöttek ide görögök, egyiptombeliek, ázsziabeliek, syriabeliek, a kik mind görögül beszéltek. Ezekkel együtt jöttek az 50-ik év táján syriai zsidók is, a kik otthon keresztényekké lévén, a fővárosban is terjesztették az evangéliumot. S úgy látszik, hogy Rómában a kereszténység csak hamar megszorodott; mert a mint Suetonius írja, Claudius császár már ez időben rendszabályokat alkalmazott ellenök: „a Chrestus bujtogatása következtében gyakran zavargó zsidókat kiűzte Rómából“ ²⁾. Megle-

¹⁾ Taciti Annal. XV. 44: Urbem... quo cuncta undique atrocitas aut pudenda confluum celebranturque. — ²⁾ Sueton. Claud. 25: Judaeos. impulsore Chresto assidue tumultuantes, Roma expulit. — Csel. 18. 2. Ez edictumot nem

het, hogy Rómában csakugyan volt egy Chrestus nevű egyén, a ki hitfelei közt nyugtalanságokat idézett elő. Azonban sokkal valószínűbb ¹⁾, hogy a Chrestus név nem egyéb, mint Krisztusnak neve, melyet a tudatlan nép — a mint ezt ma is gyakran tapasztalhatni — Chrestussá változtatott, vagyis ferdített ²⁾. A Krisztus nevét és az ő evangéliumát hirdető zsidók miatt támadt a villongás a római zsidó városnegyedben, a mint ezt Suetonius és az apostolok cselekedeteinek vele öszhangzó helyéi bizonyítják. Hihetőleg a keresztények is ép oly tényezők voltak a zavarban, mint a zsidók.

A zsidók Rómában legelőbb akkor telepedtek le, a mikor ³⁾ Pompejus Jeruzsálem elfoglalása után a zsidókat fogva Rómába vitte, s ezeket ott szabadon bocsátották. A zsidók letelepedésük után itt is megtartották ősi szokásaikat, vallásukat és czeremoniáikat. És ezt ők annyival inkább tehették, mert egyfelől Róma és Jeruzsálem folytonos közlekedésben állott; másfelől a zsidók némileg elszigetelték magukat Róma többi lakóitól; külön városrészben laktak ⁴⁾ és itt tömörültek, kik közé még a rendőrség is csak nagyobb kihágások eseteiben ment. Ilyen formán a zsidók nem állván a római kormány folytonos felügyelete alatt, szabadabbak voltak minden más városnegyedbeliéknel. Iskolákat állítottak, zsinagógát rendeztek be, s cultusokat, a törvény minden ritualéját és szertartásait, minden háborgatás nélkül gyakorolhatták és teljesíthették ⁴⁾.

A zsidók letelepedése Rómában.

kell öszszetvéveszteni a Tacit. Ann. 12, 52-ben említett kiűzetési parancscsal, mely szerint de mathematicis Italia pellendis factum Senatus consultum; mert Suetonius és a Cselekedetek könyve szerint a keresztényeket csak Rómából űzték ki, nem egész Italiából. — ¹⁾ V. ö. Uel. 18, 2-öt Tacit. Ann. XV 44-cl. — ²⁾ Tertull. Apol. 3. — Lactant. Instit. IV, 7, 5. — Quinctilian, I, 4, 7, 7, 22. a Χρηστός szóról. A Konstantin idejéből léteznek feliratok, melyekben a keresztények neve χριστιανός-ra változtatva jó elő. Corp. inscr. gr. Nr. 2883 d. 3857 g. p. E ferdítés a római helyesírás, a latinismus, egyik vonása volt. Nem csak a χριστιανός, de még a χριστιανός is helytelen, melyet a pogány lakosság, vagy a római hatóság alkotott. A χριστός szóból helyes görög származtatás szerint χριστιανός lehetne csupán, de nem χριστιανός. Hiában mondják hogy a latin anus vagy „ανος“ rag anynyi, mint az „υνος“ doriai alak. Ez nem igaz. A görög nyelv semmit se tud róla. Éppen ezért theologusainknak az a vitakozása, melyekben a keresztény-e vagy keresztényén, merőben ok nélkül való. Mind kettő helytelen. Helyes nyelvtani származtatás útján csak a „krisztusi“ elnevezés lenne jó czime Krisztus követőinek. — ³⁾ Philonis Leg. ad Cajum, 23. Martial. I, 42, 3. — ⁴⁾ Juvenal. 14, 96. — Sueton. August. 76. — Persius, 5, 179. — Horatii Sat. I, 9, 69. — Senec. Epist. 95, 47. —

A syriai keresztény zsidók Rómába jöttek, ők is e zsidó városnegyedben telepedtek le keresztény eszméikkel, s a Jézus személyében eljött messiásról való örömhírokkal.

Midőn az 50-ik év táján a syriai keresztény zsidók Rómába jöttek, ők is e zsidó városnegyedben telepedtek le keresztény eszméikkel, s a Jézus személyében eljött messiásról való örömhírokkal. A római történetírók szerint sikerrel hirdették itt az evangéliumot. Azonban a római orthodox zsidók megijedve a keresztény zsidók sikerén, ellenök támadtak, s mint rendzavarókat a római kormánynál bevádolták. E rendzavaróknak nevezettek ellen adta volt ki Claudius császár a kiűzetési parancsot, nem a zsidók ellen, mert ő a zsidók iránt jó hajlammal volt. Egyébiránt nem csak ez az egy ok folyt be a zsidóknak Rómából való kiűzésére.

A kor. zsidók kiűzetésének okai.

A zsidók Rómából való kiűzésére befolyt különösen az, hogy Claudius elődei ¹⁾ conservatív politikáját követvén, vissza akarta állítani az augurokat és haruspexeket. Befolyt az, hogy a római kormány szemeiben a zsidók a nemzetet képviselték, a keresztények pedig a felekezetet. Ezek közül az orthodox zsidók megvetették ugyan a pogányokat; de minthogy e gyűlöletet a törvény parancsolta, ezért a római patriciusok és a hatóság megvetette ugyan őket, de nem vette ezt nekik rossz neven, sőt megengedte, hogy jogosan gyakorolhassák a törvényt, a mit elhanyagolniok bűn lett volna, — pedig a zsidó vallás, éppen mint a druidismus, erődítvény volt, mely a nemzetiséget védte. Már a keresztényeket sem ez elv, sem a római hatóság engedélye nem védte. Sőt nem csak a közvélemény, hanem a hatóság előtt is bűnösöknek tündek fel azért, hogy az evangélium elfogadása után szakítottak nemzetök vallásos intézményeivel, a nevelés kötelekeivel, némely mózesi szertartásokkal, és elvágtak minden közösséget az

¹⁾ Caesar, hogy a népnek hizelegjen, a mely saját isteneiben nem hitt többé, visszaállította Rómában az Isis és Serapis monotheisticus irányu tiszteletét; azonban tisztelte a lelkiismeret szabadságát. (Dio Cass. XLVII, ₁₅.) Augustus szorosán ragaszkodott a nemzeti valláshoz (Sueton. Aug. 31, ₉₃.) és gyűlölt minden más vallást, különösen a keletit és egyiptomit. Sueton. Aug. 93.). Azonban a többi vallásoknak is teljes szabadságot adott saját körükön belől (Jos. Ant. XVI, VI.). Tiberius állam-vallást akart alkotni, s ezért akadályozta a hitterjesztést (Sueton. Tib. 36. Philo in Flaccum. 1.; Leg. ad Caj. 24. Jos. Ant. XVIII, III, ₁₋₅.). Caligula visszavonta a Tiberius rendeleteit (Dio Cass. LX, ₆.). De Claudius újra az Augustus politikáját követte és üldözte a felekezeteiket (Tacit. Ann. XI, ₁₅. Dio Cass. LX, ₄. Sueton. Claud. 25. Csel. 18, ₂.). Egyébiránt az idegen vallások iránti ellenszenvén a római császároknak nincs miért csodálkoznunk. Ők egyszerű mind fő papok is voltak. Ezért hivatali kötelességök volt a régi latin cultus fentartása.

idegen istenekkel. Egyfelől ezért, másfelől pedig ama körülmények miatt, hogy miután a pogányság durva képzelődése csak látható jelvényekben tudta felfogni a maga isteneit, s ennél fogva nem tudott felemelkedni istennek a keresztények által hirdetett tiszta, magasztos és egyetemes eszméjére: a rossz akarat és durva előítélet istentagadóknak bélyegezte a keresztényeket. Ide járult a keresztények visszavonulása és titokszerűsége, melyből az ellennézettek azt húzták ki, hogy azok gyalázatosságokat mivelnek. Ide járult az is, hogy a keresztények kiméletlenek voltak a pogány valóság iránt. Mindezek befolytak arra, hogy a keresztényeket bűnösöknek tüntessék fel.

Ily bűnösök ellenében tehát biztosítani kellett a császárnak a társadalom nyugalalmát. Az ellenök való fellépésre alkalmat adott az orthodox zsidók és keresztények közt kitört viszály. A császár ki is adta ellenök a parancsot, a mely őket Rómából kiűzte. De ha kiűzte is őket Claudius, nem sokáig tartott az üldözés ¹⁾, mert az ily rendeleteket nem hajtották végre szigorúan a gyakori kormányváltozás miatt. Hogy a kiűzetésnek nem sok eredménye lett, ezt az is bizonyítja, hogy Josephus teljesen hallgat róla, és hogy Rómában 58-ban új már keresztény egyház létezett ²⁾.

Hogy a Claudius edictuma által kiűzött római első keresztény egyházat névszerint ki alapította, nem lehet tudni. A pápista hagyomány Pétert és Pált tartja ez első egyház alapítóinak. De ez nem igaz ³⁾; mert Péter soha se járt Rómában, Pál se járt volt itt

Claudius edictuma.

¹⁾ Sueton. Tib. 36. Claudius Kr. u. 54-ben halt meg. — ²⁾ Csel. 28, 14, 15. s köv. — ³⁾ A római egyháznak amaz állítása, hogy Péter Rómában volt, s ott egyházat alapított, a Péter-féle mondanakon alapul. A történelmi bíráló kiderítette, hogy e mondanak a római egyházban keletkeztek, abból a zsidós-keresztény és hierarchikus törekvésből és pártérdékből, hogy Pétert nagyobb rangúnak tüntessék fel Pálnál, s egyszersmind a római egyház központjává tegyék. Azt is kiderítette, hogy hamis a hagyománynak amaz állítása, a mely Pétert a római egyház egyik alapítójának mondja. Nem is Pál alapította. Pál előtt egy apostol se járt Rómában. Péter sem a római levél írása előtt, sem Pál fogsága alatt, sem a Néró-féle üldözés alatt, sem azután nem járt Rómában. A Péter-féle mondanak alapjául a Pál római tartózkodása és működése szolgált. A zsidó pártérdék a Pál életének e történelmi mozzanatait Péternek tulajdonította, azért, hogy ő legyen az, a ki a pogányoknak a világvárosban az evangéliumot hirdette. E monda továbbá Pétert Simon Magus után útaztatja Rómába, hogy őt legyőzze. Később Pétert Pállal együtt útaztatja Rómába, hogy ott vértanúi halált haljanak. Végre — a mi a monda alkotójának célját tisztán mutatja — azért útaztatja Pétert Rómába, hogy ott anyaegyházat alapítson; ott vele az evangéliumot hir-

Ki a római első egyház alapítója?

még ekkor. Ez első keresztény egyház tagjai közül névszerint senkit sem ismerünk mást, egy zsidó házaspáron, Aquilán és Priscillán, kívül, kik az üldözés elől Korinthusba menekülvén, ott Pállal megismerkedtek, vele benső viszonyba léptek és neki segítő társaivá lettek ¹⁾).

Európában
első a római,
második a
puteoli
egyház.

E szerint ama keresztény egyházak, vagyis inkább kis keresztény körök után, a melyeket Pál és Barnabás első hittérítői útjukban alakítottak, Rómában is csakhamar megalakult az első keresztény egyház. Európában tehát a római volt az első keresztény gyülekezet. Utána nem sokára Puteoliban alakult egy másik; mert a mint a Cselekedetek könyve bizonyítja ²⁾, Pál itt 61-ben már keresztényekre talált. Ezek közül tehát egyiket se Pál alapította, hanem syriai, főleg zsidó keresztények. Nem is a Pál szabad eszméi alapján alakultak. Innen van, hogy a római egyház mindig szorososan ragaszkodott a körülmetélkedéshez, a törvény betűihez ³⁾, a chiliasmushoz, s Jézus személyéről és haláláról nem anynyira keresztény módon, mint inkább zsidósan gondolkozott ⁴⁾. Ez az oka, hogy a római egyház nézete anynyira ellentétben állott a Páléval; a miért Pál nem érezte magát otthon a római keresztények közt, s a rómaiak nem értették meg a Pál gyönyörű levelét. Ez az oka, hogy a római keresztény egyház oly méltó testvére volt a jeruzsáleminek; anynyira, hogy a miként a jeruzsálemi egyház bánt a keletkező kereszténységgel, úgy bánt később a római az egész egyházzal. És végre ez az oka, hogy Rómában a zsidó papsághoz hasonló Pontificatus oly hierarchicus módon fejlődött ki, s mint orthodox egyház, magának mindig akkora tekintélyt követelt.

Simén Domokos.

detteti; csodákat tétet; és a Néro-féle üldözés alkalmával keresztre feszített. A monda ez utóbbi alakjában Pétert nem csak az anyaegyház alapítójának tartja, hanem azt is mondja, hogy 25 évig volt annak püspöke, s miután Kelemen utódjának kinevezte, keresztre feszítették föl lefelé. Az egész monda alakulásából tisztán látszik a római egyház érdeke, melynélfogva azon igyekezett, hogy az ottani egyház alapítását a két legnagyobb apostolnak tulajdonítsa; a zsidók apostolának elsőséget adjon a pogányok apostola felett, s ez által az egyházat Jézussal szorosabban összekösse. — ¹⁾ Csel. 18, 2. 3. — ²⁾ Csel. 28, 13. 14. — ³⁾ Epiphanius Haeres 30, 18. — ⁴⁾ Artemon apud Eusebium, HE. V, 28. — Lásd e tekintetben még a Kr. u. 70 körül irt Ezdrás 4-ik könyvét és Kr. u. 4 és 5 év közt irt Ascensio Mosis c. apocryph. iratot.

Néptanítóink feladata szemben az új idő követelményeivel.

Alig ismerek szólásformát nyelvünkben, a melyet gyakrabban hallhatnánk napjainkban, mint ezt: „megváltozott az élet; Istenem, de megváltozott minden!“ S bizony nem is csoda, hogy anynyit halljuk, anynyit mondjuk; mert csakugyan sok megváltozott már!

Például nem elég változás-e már csak az is, hogy most oly korban élünk, a mely a közpálya, sőt az élet minden emberétől sokkal többet követel, mint a menynyit követeltek megelőzői?

Ma még a legegyszerűbb mesterember sem élhet meg azokkal a fogásokkal és ismeretekkel, a melyek elődeit régen aránylag elég kényelemben tartották el. Hogy ez így van, a kereskedővel, a földmivessel, gazdával, hivatalnokkal, s a közpálya és tudomány minden emberével: ezt részletesebben miért mutogatnám? A kinek „van szeme a látásra“ láthatja; s a kinek „füle van a hallásra“, hallhatja! Szóval, ez megdönthetlen tapasztalati tény. És e tény nyel szemben csak a tanítók maradnának-e meg a réginél? Nem, nem: hozzájuk legkevésbé illik a maradozás, a helytállás! Régebben elég volt, ha a „mester“, vagy „rector“ az olvasás és írás nehéz, sőt nehézkes „mesterség“-ére „úgy, a hogy“ megtanítgató a nép gyermekét, s ezen kívül még gyakorolgtató azt „az Istent dicsérő zengedezés-ben, és a „káté“-ban, vagy legfőlebb még egy kis olyan számvetésben, a melynek elsajátítása után a szegény ember, tiz ujja és egy pár jó szomszédja segítségével, csak fölszámítgathatta nagy nehezen aprólékos bevételeit és kiadásait.

Ma separtesse ki magát falujából az olyan tanító, a ki a tudás és felvilágosodás országából, a „tudás és felvilágosodás e század“-ban, csak enynyit és ilyen akarna elterjeszteni az „Úrnak nyája“ között! Nagy szeméttől tisztul meg a falu, nem lesz bemocskolva „Isten képe“, s a nagy címet, a melyet a „Megvál-

tó" hordott — a „mester“ czimét — legalább nem gyalázza meg egy „léhüő kontár!“

Még más nyereség is lesz: megmarad a falu vagy az ekklézsia ládájában az a „keserves 60—80 frt.“, a mit neki adtak volna; s még akadhat egy tisztességes kondás, a ki e „competentiá“-ért, illő helyeken, majd ellegelteti a falu disznait!

„Hogy lehet ily szavakkal élni a tanítókkal szemben?“ — kérddheti méltatlankodással valaki.

Hát bizony, kérem, így beszél és így gondolkozik az élet.

Aztán meg én a fennebbiekkel nem is a valódi, sőt még nem is a tisztességes tanítókra czéloztam; hanem csak visszhangoztam a világ itéletét azokra, a kik akarat, hajlam, hivatás, tehetség, munkakedv, becsület és jellem nélkül akarják bitorolni e szép nevet, s e magasztos állást.

Magam is tanító vagyok, s tiszteletet kívánok az erre érdeemes tanítói-karnak; de azért akarom, hogy „tisztuljunk!“ S ezt a kor is követeli, mert a kor is tiszteletet kíván a tanítói karnak. De csak annak, a mely megérti feladatát, s élni is kíván és tud is e feladatának.

Vizsgáljuk tehát: miben áll e feladat!

* * *

Korunk igényei szerint egy valódi néptanító hármass feladattal lép ki az életbe, s pályája küzdterére: a jó ember, az igaz hazafi és a lelkiismeretes tanító hármass feladatával. E három tulajdonság szép öszhangzata nélkül nincs valódi tanító, s különösen nem lehet senki jó néptanító. Sőt e háromnak úgy öszsze kell forrva lenni a tanító énjében, hogy ne is tudhassa soha senki, mikor működik benne, s mikor beszél belőle egyik, másik vagy a harmadik.

Mert vajjon arra, hogy a felvilágosodást és művelődést terjeszse, csak a tanítóság ösztönzi-e őt, s nem egyszersmind emberi és hazafi érzülete is? — Jaj, nagyon is megérzenék a „fizetés szaga“ az efféle felvilágosodás terjesztésén! Vagy a mikor mint hazafi küzd, izgat, emel, lelkesít, vigasztal és bátorít: nem áll-e őrt mellette mérséklő, békéltető, s ha kell bíráló szellemével az ember és a tanító? Ha nem, álljon be kortes“-nek, vagy éppen pártvezérnek; de ne tegye többé soha lábát az iskolába, a hol a béke, szeretet, engesztelődés és testvériség szellemének kell honolnia!

Nem azt mondom én azzal, hogy a lelkész, vagy tanító a közügyek iránt egyáltalában ne érdeklődjék, s azok mozgalmaiban semmi részt ne vegyen. Korántsem! Nem akarom én e szép állásu embereket — kivált ha értelmi suly is van bennök — a társadalom úgynevezett „holt tagjai-“vá degradálni. Csak is anynyit kívánok tőlük, hogy ők a közügyek mozgalmaiban se legyenek a gondolkozni nem tudó, vagy nem akaró szenvedélyesség és türelmetlenség megtestesült apostolai; nehogy így özszeütközésbe jöjjenek azon szép tanokkal és magasztos elvekkel, a melyeket a tanítói székéből vagy a k a t h e d r á b ó l kell hirdetniök. A csendes, békés vagy a feltünni akarástól egészen ment működésnek is meglehet a maga áldásos hatása, sőt sokszor meglepő sikere. Erre nekem lesz később alkalmam példát is mutatni, s azért most e tárgyról még csak anynyit mondok, hogy az afféle „magamfélé mesterembereknek“ bizony egyaránt szükségök van az ember szelidségére (nevezzük el ezt szebb szóval: humanismusnak; mert, hej: az a „szelid tanító“ nem hizelgő cím ám!); a hazafi lángjára (kivált ha buzgalommá és erélylyé nő fel bennünk!) s a tanító higgadtságára (a melybe szépen beleérthetjük azt a mi csendes notánkat — a türelmet is!)

„Hát a legfőbb — a képzettség hol maradt?“ Nem feledtem én el, sőt hallgatólag szépen beleértettem mind a háromba. Hogy egyenesen meg nem neveztem, ennek oka csak az, mert olyan korban kezdünk élni, a mikor sem az emberre, sem a hazafira nem adnak sokat, ha képzettség nincs bennök; azt pedig már éppen érteni sem akarom, hogy képzettség nélkül, miként igényelhesse valaki magának a „tanító“ czímet.

„Jó, vegyük tehát belé a képzettséget is! De hát ezekkel fegyverezve, bátran léphet-e ki néptanítónk a küzdőterre?“

Igen, ha ezek nem csak szavak, hanem „lélek és élet“ benne! Lélek, a mely gondolkozik, érez, töpreng, szeret, lelkesül, — tele áhitattal, szent vágyakkal s égő gerjedelmekkel a szép, nemes, jó és igaz keresése, gerjesztése és megtettesítése iránt. S élet, a mely, a mig tart, fáradhatlanul küzd, munkál, hat, s ha kell, áldozatul is hozza magát mindezért! Sok biz ez egy szegény embertől, de a ki mindezt megteszi; nem mondhatja s nem érezheti magát „szegény ember“-nek, — nem, még akkor sem, ha olykor-olykor ilyesformát is kell hallania, hogy „bolond biz ő!“ Ez is tisztességesebb czím, mint az, hogy „betűragó magolta-

tó“, „szolgalelkű tányérnyaló“, vagy éppen „disznó, résszeges korsó“. Pedig ezeket is hallhattuk, sőt, fájdalom, láthatuk nem egyszer megtestesítve az életben, és a színpadon! — Bár kivesszett volna teljesen nem csak a magvok, de még emlékezetök is! De kivész, ha még ki nem vészett: kiöli korunk szelleme, a mely nem türheti többé, hogy a társadalom legszentebb érdeke körében — a népnevelés terén, csak kontárkodjanak! . . . És előáll helyébe, s felküzdí magát ellene az új irány újnemzedéke, elevenitve az új idő új szellemétől!

Istenem, siettesd és hozd el e kort mielőbb!

Addig is, szabadjon nekem legalább ideálban felmutatnom egy példányt e várva-várt új nemzedékből!

*

*

*

Emberem, nevezzük el őt Mesterházi Elemér-nek, szegény szülők sarjadéka. Gazdag ember gyermeke miért vetné magát alá a kemény ítéletnek: „quem dii odere, praeceptorem fecere?“

De azért Elemérünk nem érzi ám magát szegénynek! Miért is, a mikor az állam jóvoltából, s illetőleg segítéje mellett, jó sikerrel végezhetette a tanítói 3 éves tanfolyamot, s most kezében egy nagy pecsétű diploma arról, hogy ő már „kitünőleg képesített“ néptanító. Az bizony, de még nincs — iskolája! Hej, pedig ő már ugy szeretne tanítani, hatni, működni és használni! Hogy ne, hisz még csak 22 éves; s ha még ilyen korában sem pezseg az emberben a munkakedv, s nem zaklat a tenni- és hatni-vágy, akkor mondjon le örökre a reményről, hogy ő még valaha hasznos tagja lesz a társadalomnak. Ez még szelid ítélet az ilyen emberre, s az élet bizonynyal nem ilyet mondana rá!... De én az élet szavait ez úttal nem idézem fejére. Nem, egyszer azért sem, mert azok bizony nem igen „keresztényi tanács“; de másodszor azért sem, mert tudom, hogy az élet sem gondolkozik ám minden tekintetben helyesen! Abban például éppen nem, hogy az olyan tehetséges fiatal embernek, mint a milyen a mi Elemérünk, nem ad mindjárt pályátért és kenyeret. Hisz az állam csak nem tarthatja tovább: elég, hogy 3 éven keresztül enynyit költött rá! Elég biz a; s Elemérünk nem is zúgolódik, hanem csak vár, csak vár, hogy meghal talán vagy egy öreg mester;... de nem is erre. Oh, ennél neki jobb

lelke van! hanem arra, hogy csak nyílik talán az országban valahol egy új „községi iskola“. Ez lenne neki az eszményképe; de hej, nehezen támad ám még most is egy ilyen! Ennek is meg van a maga sok oka, de azért mégis senki sem az oka. Még az sem, a ki egyszerre 500,000 frtot adott vissza abból a pénzből, a melyet azzal az útasítással adtak kezébe a „a hon atyái“, hogy: „teremts ebből nekünk új népet!“ Nem teremthetett, mert látta, hogy kevés az egész pénz, aztán meg nem alkalmas az idő sem; várt tehát több pénzre, s jobb időre, s a mit e várakozásában megtakaríthatott, azt becsülettel visszaadta. — Isten éltesse érte!

De a míg őt éltetjük, Elemérünk talán éhen hal meg? Dehogy: tollamra sem vettem volna, ha fiatal ember létére ily élhetetlen volna! De tollamra vettem, mert tudtam, hogy nem éhezik ő meg azért, a miért most nem az „államból“, hanem egészen a maga emberségéből él. Él pedig ilyenképpen.

Adott az Isten annak a „hostáti ember“-nek, a ki neki seminarista korában gazdája volt, egy sereg gyermeket. Ezeket ő szépen tanítgatja, aztán meg szabad idejében ki jár „principálisá“-val a mezőre, a hol, ha kell, az eke szarvát is megfogja, máskor meg kaszál, arat, vagy kévét és szénát hány a szekérre. Szóval ő a „kis béres“ és „házi nevelő“ kettős szerepében szépen él, s a mi több: pályájának; mert gyakorolja a tanítást, a lemondást, munkát, „gymnastica“-t, gazdászatot, s mit tudom én még mi mást, a mire neki később mind szüksége lesz!

Igaz, hogy a tenyere kérgesedik, de egyszersmind szive is izmosul; s ha az idealismusból sok mosódik is el, de legalább minden lépten-nyomon közelebb jó a valóhoz, az élethez. S ki tudja, ha most könnyebben keresné kenyerét, majd később nem átkozná-e meg sorsát?

Nem azt akarom én ezzel mondani, hogy mi lesz később azokból a „tanítónő-képezdek“ növendékeiből, a kiknek most mások sepernek, mások mosnak, mások simitnak, sütnek és főznek? Tudom én, hogy „mundus se expedit“, s azért hallgatok is erről.

Viszszatérek tehát Elemérhez..... De őt már hasztalan keresnők régi gazdájánál s illetőleg principálisánál. Ezelőtt másfél évvel maga a jó öreg hostati pakolta fel őt ágyastól, ládástól s minden más batyujával együtt szép négy tehene után járó szekérébe, a melynek hátterét miután felesége az „aszszony“ is az őt illetőkkel, zöldséggel, veteményyel, krumplival, czifra tálakkal, kor-

sóval, tányérokkal s egyéb „egy s más“-sal jól megrakta: a mind két részről érzékenyen vett búcsu után, elindult a jó tanító és „jó házi segítség“ P. K...-féle, a Mezőség kellős közepébe, hogy ott az üresedésbe jött mesteri és orgonistai állást, a méltóságos püspök ur kinevezésére, elfoglalhassa.

Más ember fia azt mondotta volna erre: „köszönöm én szépen; de hát azért küzdöttem, s tanultam anynyit, hogy most egy hitvány félmagyar-féloláh faluban temessem el magamat?“

Nem így, Elemér! Ő egész lelkéből örvendett, hogy már valahára önálló tért nyerhet, a hol csak ezután kezdhet még igazán küzdeni és fáradni.

Szép ez így beszédnek; hanem azért csak keressük fel: hadd lássuk saját szemekkel, mi történt vele, a mióta nem láttuk! Másfél év sok idő, s ez alatt az ember egy ilyen nyomoru faluból szépen meg is ugorhatik, vagy legalább unalmában és buvában lesz belőle is egy olyan ember, a milyen más: eszik, hallgat, nem törődik a világ bajaival, s iszik nagyokat.

Az utóbbit éppen nem hittem róla, de azért magam is nagyon óhajtottam már látni szegény barátunkat“.

Képzelteti tehát az olvasó, hogy csak örültem rajta, a midőn egy vasárnap reggel e szavakkal lépett be hozzám néhány jó barátom:

„Rég nem tudunk már semmit szegény Elemérről, s ezért szekeret fogadtunk, hogy látogassuk meg valahára. Jere te is velünk! Ma vasárnap van; a délutáni templomozás után ő is szabad: ez éppen a legjobb idő arra, hogy meglepjük“.

„Jó! . . . de készüljünk fel ám jól, mert könnyebb dolog Kolozsvárról Pestre felmenni a vasúton, mint ugyanonnan 4—5 óra járásnyi út tenni a Mezőség felé!“

Hanem azért mi a víg pajtásokkal mégis elszántuk magunkat, s most 7 órai szép út után, a mely alatt magunk is nem egyszer töltük a sárral megrakodott szekeret, végre is K.—n vagyunk.

„Hol lakik itt a mester?“

„A tanító urat tetszik keresni? Éppen a felnőtteket tanítja, abban a fejérre meszelt hoszszu házban, ott a templom mellett. Az a mi iskolaházunk! Eddig a „falu korcsomája“ volt; de a zsidó árendás megbukott, megszökött, s úgy adták oda a tanító urnak, hogy lakják is, aztán meg tanítson is benne. . . . Nem is férne el az a tenger nép ott abban a rozzant viskóban, a melyben a megboldogult, öreg „rektram“, kinlódott! Így is jöven-

dőben újat fognak építeni, olyant, a milyennek a tanító ur Pestről hozatta le tervét. Az lesz ám még csak a szép! . . . Az egész falu építetteti: a magyarok együtt a román testvérekkel! . . .

Ugy pergett a megszólított kis leány nyelve, hogy még azt sefü igen gondolhattuk el magunkban: „szegény Elemér, ő még vasárnap délután is kinlódik!“ s már a megjelölt iskolaház előtt voltunk.

Nagy sárban jöttünk idáig; de itt legalább tiszta helyre szállottunk ki.

Ez lepett-e meg kellemesen, vagy a kis „cícionő“ beszéde, nem tudom, de anyyi igaz, hogy víg kedélyvel tettük kezünket a kilincsré.

Benn úgy el voltak foglalva, hogy még észre sem vettek, a mig be nem nyitánk az ajtón. De megvallom, hogy mi szerettük volna, hogy még akkor se vegyenek észre, a mikor már a közép szobában voltunk, a mely mellett balra, a felnyitott ajtón, a nagy régi „ívószoba“ — most már tanterem — tünt fel előttünk. Hanem Elemért kivéve, a ki háttal állott az ajtó felé, a többiek észrevettek biza, s meglepetésünkre egyszerre mind felállottak. Pedig szerettük volna titkon legalább azt kihallgatni, hogy végzi az öreg „szónok“ a beszédét, a ki beléptünkkor éppen valami „könyvtár“-ról beszélt“.

De ne békételenkedjünk, majd megtudjuk később, azt legalább Elemértől minden esetre meg, hogy mit akart az öreg tulajdonképpen mondani. Imé, ugy is már Elemér is észrevett.

„Meg akartunk lepni, de roszkor jövünk: Éppen dolgozban háborgatunk“.

„Isten hozott! Soha sem roszkor. A tanítást már rég elvégeztem. Most csak arról tanakodtunk, hogy állithatnánk mielőbb egy alkalmas „községi könyvtár“-t“

Már szinte kockáztattuk a kérdést, hogy „ugyan kinek?“ de szerencsénkre e közben észrevettük, hogy 3—4 atyafi csak amugy olvasgatta le, az egyik szögletben, Európának a fal azon részére kifüggesztett nagy fali-térképéről az országok, városok, folyók és hegyek neveit.

Az új bámulat elfojtotta a kérdést, a mely itt „sértő“ is lehetett volna. Aztán mindjárt rá új találkozást is kaptunk: viszonznunk kellett ezt a sok szives köszöntést, a melyekkel az „öreg tanítványok“ — miután „ifju mesterök“-nek megköszönték a tartott „szép tanítást“ — tőle és tőlünk búcsut kezdének venni.

Csak egy nem akart még a jelen levők közül tágitani: egy

magas termetű izmos ember, szépen kipödrött bajuszszal, és simán hátrafésült hosszu hajjal. Nyugtalanul látszott várni, a míg a többiek mind kimennek. A mikor ez megtörtént, s az utolsó is behuzta maga után az ajtót; a mi derék emberünk csak szép csendesen oda jött a velünk beszélgető Elemérhez, s őt egész tisztelettel félreszólítá. Az ajtó mellett valamit súgott a fülébe barátunknak, a mire ez egyik kezével megszorítá a sugó kezét, a másikkal pedig egy könyüt törült le észrevétlenül — legalább szerinte észrevétlenül — szeméből, s miután az időközben nekünk is búcsutmondót egész a külső ajtóig kísérte, meghatottan fordult vissza hozzánk.

„Mit titkolóztatok?“ kérdők tréfásan a visszatérőtől.

„Majd megtudjátok! De most jerünk a szobámba: itt szellőztetni kell! Ma esős idő volt, s ezért igen szép számmal jöttek el a hivek. Egyébiránt máskor sem panaszolhatok biz én!“

A vett felhívásra, miután még egyszer körülnéztünk, ott hagytuk a tágas tantermet, hosszu padjaival s asztalaival, fali olvasótábláival, számoló gépével, tér- és állatos képeivel, s végre az ajtó melletti szögletben azzal a rögtönzött könyv- és szertárral, melyet a hajdani „csapszék“ elkorlátolt „mérőhely“-éből állítottak elő.

Azzal már nem fárasztom az olvasót, hogy még az Elemér szobáját is ily részletesen leírjam. De főbb diszeit még sem hallgathatom el, hisz úgysis csak enynyi az egész: tisztaság és jó rend, egy figyelemre méltó kis könyvtár, a falon a kimaradhatlan hegedű, s a dolgozó asztal felett az öreg Pestalozzi képe!

„Nos, hát hogy vagy? Nem vágyol-e vissza a városba?“ — kezdtük meg eddigi mulasztásunk pótlásául a bizalmas tudakozódást.

„Viszsa nem, de hogy soha sem vágnám oda, azt sem mondhatom. Egyébiránt itt is jól vagyok. Dolgom van elég, s munkámnak, Istennek hála, már is látom sikerét.“

„Azt bizony látjuk mi is, de csak te tudhatod, mennyi kín után!“

„Na, kinnak éppen nem mondhatom; mert a mit tettem, jó kedvvel tettem, s közben-közben örömem is volt elég. Hanem hogy a kezdet bizony nehéz volt, már nem tagadhatom.“

„Hasztalan is tagadnád! De mondd csak: úgy-e volt sok bajod a pappal?“

„A pappal? Miért? Hisz én a templomban, s más szolgálton is, a mikor kell, mindig ott vagyok. Iránta a legnagyobb tiszteletet mutatok. Az iskolát pontosan megtartom“. . . .

„Mind hiszszük mi ezt! . . . De az újítások?“

„Hisz nem kezdtem én semmit a nélkül, hogy ne közöltem volna vele, s tanácsát ki ne kértem volna. Az elején, igaz, kissé talán sokat is jártam rá; de a mikor anynyi kellett ebbe az iskolába! Én a magam fejemre és zsebemből pedig csak nem vehettem mindent?“

„Hát aztán hogy és miből szereztetek holmit? Mert másfél év alatt még egy „községi iskolát“ sem szerelnek ám így fel!“

„Hát a mikor a gyermekek kezdték megszeretni az iskolát, megkértem a „tisztelendő urat“, hogy hívassa össze az ekklezsia gyűlését. Aztán én ott előadtam, hogy a gyermekek már tanulnak, tanulnak, de még sem tanulhatnak úgy, a mint kellene, s úgy a mint tanulnak mások. Nekünk ez is, meg az is kellene, hogy még nagyobb kedvvel, s még nagyobb eredménnyel tanulhassanak. Erre aztán meghatározták, hogy vesznek, s — vettek.“

„De hát miből?“

„Pérez bizony, az igaz, nem igen volt az ekklezsia ládájában, de adtak a hivok, s adott a falu is, mert csaknem minden arravaló gyermek feljár már iskolánkba. Még a románok is többnyire mind ide járatják gyermekeiket, mert a tavaly meghalt a „dászkel“-ök, s azóta nem kaptak még arravaló tanítót. Ezekkel az igaz, sok a bajom, mert nem értem még eléggé a nyelvöket. De már csak haladok ebben is. Mindennap járok a „petrupop“-hoz. . . . Két fia van, a kiket én az iskolán kívül hegedűre tanítok, az apjok meg engem tanít románul. Most hasznát veszem szükségből az iskolában, jövendőben meg, ha felépül az új iskolaház, abban majd elbeszélgethetek új román kollégámmal. Ott úgy is egy fedél alatt fogunk lakni, miután a két iskola is egy fedél alá kerül.“

„S te azt hiszed, hogy majd ott is csendesen élsz?“

„Ugyan ne faggassátok anynyit!“ vágott közbe egyik vigabb pajtás. Hát nem látjátok, hogy megél ő, ha Kamcsatka-ba küldenék is? — Hanem azért én sem kívánom, hogy itt halj meg pajtás!“

„Tudja Isten! Az igaz, hogy a tanfelügyelő úr, a mikor a multkor itt járt, iskolánkat meglátogatta, felszólított. . . .“

„Mit? Hát ti megengeditek, hogy a tanfelügyelő betegye a lábát iskolátokba?“ — kérdi tüzesen egy újabb közbeszóló „Nó, csak hozzánk jöne! De nem jön, mert mi még a tavaly sem küldöttük el a kért kimutatásokat!“

Elemér elkomorodva viszonzá: „Azt elég rosszul tettétek! Hát nem akarjátok, hogy a haza tisztába jöjjön azzal, hogy hogyan áll

az országban a nevelésügy? — Aztán bünt és fertelmeket üztök-e ti iskolátokban, hogy féltitek a nyilvánosságtól? S éppen korunkban, a mikor még az apácza-klastromok is felnyílnak a törvény és közigazgatás közegei előtt! *)

A vita további folyását az akadályozta, hogy kopogtak az ajtón. Egy természetes falusi leány lépett be rajta, kezében egy egész kosár „elemozsiát“ hozva. A mikor a leány, megterítve az asztalt, s felrakva rá a hozottakat, újra távozott, Elemér lelkesülten mondá: „Látjátok, ilyen a nép, csak bánni kell tudni vele! Ezt a falusbiró küldé, a ki a tanteremben az imént azért hívott félre, hogy megkérdezze: nem veszem-e sértve magamat, ha a felesége egy kis „falnivaló“-t küld a vendégeimnek?“

Mindnyájan elismertük, hogy nem volt rossz gondolat tőle, s azonnal is hozzáláttunk a küldöttek elköltéséhez.

„Hát itt „borkepe“ nincs?“ — kérde az elébbi gúncsoló bizonyos czélzattal.

„Van biz a — felelé legkisebb megzavarodás nélkül Elemér — „de mi a bort magunk nem iszszuk, hanem csak áruljuk, — kivált a mióta „mértékletességi egyesületünk“ megalakult!“

„Na, hiszen így meggazdagodhattak!“ — folytatá gúnynyal a kérdező. — „Nem hiszem, hogy már is ne legyen kapitálisotok valamely bankban!“

„Még nincs, de jövődében nekünk magunknak lesz egy kis bankunk, a menyinyiben egy néhány jobb módu gazdával elhatároztuk, hogy a jövő évi bortermés árának egy részét egy „községi takarékpénztár“ alakítására fordítjuk.“

Mi egy néhányan szikrázó szemekkel mondtuk rá, hogy „felséges gondolat!“ de azért a kérdés feltevője mégis morogva dunyogá magában: „ördög vigye az ilyen takarékossgot, a mely mellett az ember száraz kortyokat nyeleget!“ Sőt valószínű, hogy fogai között még valami „nyomosabb argumentatio“-val is kísérté c

*) A tanfelügyelők iskola látogatása ellen, azt hiszszük, senkinek semmi kifogása nem lehet, sőt a nevelés ügyére vonatkozó utasításait és tanácsait is bizonyosan szívesen veendő tanítóink. A mi azonban a statisztikai adatok egybegyűjtését s a tanfelügyelőknek bárminő hivatalos intézkedéseit illeti, e tekintetben meg kell jegyeznünk, hogy azok a népiskolai törvény szerint is csak az illető hatóságok útján eszközölhetők. És ez nem is lehet másképpen. A kormánynak a felekezeti iskolákkal szemben csak felügyeleti joga van, és így a tanfelügyelők hatásköre nem terjedhet odáig, hogy közvetlen rendelkezzenek a felekezetek által tartott tanítóknak.

határozott kijelentését, mert a feléje forduló Elemér komolyságot tette, ez ijesztéssel forrasztá torkán a már kitörni akaró „ékes-szólási árt: Ügyelj: áthivatom a tiszteletes urat, s ő, mint „káromkodás elleni egyeslet“ünk elnöke, majd megveszi rajtad a birságot!”

A véletlen úgy hozta magával, hogy éppen kopogtak az ajtón, s ez elég ok volt „Priesznitz“-t gyűlölő barátunk előtt is arra, hogy csakugyan megijedjen, vagy legalább elhallgasson.

Igy történt, hogy a kopogtató — egy 18—30 éves legény — a kihangzó „tessék“ szóra egész csendben léphetett be barátunk szobájába, s egészen hallhatóan mondhatá el mondókáját:

„Ha nem zavarnám, megkérném szépen a tisztelt tanító urat, lenne olyan szives, s látogatná meg szegény beteg atyámat. A tegnap óta sokkal rosszabbul van; mindegyre hánykodik, roppant nagy a forrósága.“

Megyek azonnal, csak nyugtassák meg addig!“ hangzott rá Elemér válasza, a melyre a legény egészen megnyugodva távozott.

„Hát te orvos is vagy?“ — kérdezők a legény távozta után nem kis bámulattal Elemért.

„Orvos éppen nem, hanem a mikor a képezdét végeztem, s csak úgy rendes állomás nélkül laktam Kolozsvárt, egy évig a „sebészet“-et is hallgattam, s ott az orvostanból is profitiroztam egyet-mást. Tudtam, hogy falura kerülök, s itt nagy hasznát veszem.“

„Fogadom, hogy a „vizcurá“-t is tökéletesen érted. Hogyne, hisz már rajtunk is praktizálsz!“ — nyitá fel megint száját Dörmögi barátunk, hogy előbbi kényszerült elhallgatásáért némi elégtételt vegyen.

„Nem tagadom, hogy ebből is értek valamit. Miért ne lestem volna el, a mikor Kolozsvárt oly jó alkalmam volt rá? Aztán ez a legkönnyebb s legolcsóbb gyógymód, — mintha csak a faluk számára találták volna fel. . . . De most engedjetelek meg egy percze barátim, a míg szegény betegemet meglátogatom. Addig mulassátok itt magatokat, vagy pedig, ha már felszáradt, forduljatok ki a kertbe: oltványaim éppen javában hajtanak.“

Elment, s mi megfogadtuk utóbbi tanácsát: kirándultunk a kertbe. Itt a szépen fővényezett ösvényekről — az esős idő daczára — egész kényelemmel nézegethettük meg a szépen rendezett s gondosan ápoltt „gyümölcsfa- és szőlőiskolát“, az üde kis „veteményes“-t, s az újabb rendszer követelményei szerint beállított „méhes“-t. De lelkünk ennél még nagyobb gyönyört is

élvezett. A mint a kissé magasan fekvő kertből körülnéztünk a faluban, ott is csaknem minden ház körül egy-egy ilyen szépen táblázott és jól mivelt kertecskén nyugodhatott meg pillantásunk. Mint ha csak nem is a Mezőségen lettünk volna, vagy legalább nem azon Mezőségen, a melyről eddig egész útunkban — magát a rossz utat kivéve — leginkább azt jegyezhattük meg magunknak, hogy ott a kert nem egyéb, mint egy-egy nagy keritetlen, miveletlen, vagy legfőlebb imitt-amott felturkált puszta, a házak körül!

„Fogadok, hogy ez is az Elemér hatása, ez is az ő munkája!” mondám lelkesültséggel, e kedves kertekre mutatva, egyik barátomnak.

„Én fogadásoddal szemben más fogadást ajánlok” viszonzá megszólított barátom. „Látod azokat a sárthányó embereket, amott a falu főutcáján, élükön a bíróval, a ki maga is lapátot forgat kezében? Én sokat teszek rá, hogy ez is az Elemér esze, ez is egy gyümölcse a „felnöttek oktatásai”-nak!”

„Elveszted fogadásodat!” mondá az időközben észrevétlenül közinkbe toppanó Elemér. „Nem kell annak a bírónak már effélet mondani: tudja az a maga kötelességét! „Aztán nálunk az embereket sem kell már bottal hajtani az efféle munkára: majd mind tudja az már, hogy maga jár az úton, maga használja azt: tehát magának is csinálja, magának is javítja.”

„Tudja!... de honnan tudja?”

„Hát én nem mondom, hogy együtt is nem beszélgetjük meg akárhányszor a falu dolgát, — hisz mit is csinálna itt az ember a hosszú téli estéken, meg esős időkben! De azért ne higgyétek, hogy magában a népben is ne lenne elég jóra való érzék! Van bizony, s van hozzája munkakedv és ösztön az emelkedésre, — csak föl kell ébreszteni, föl kell költeni! Mindenek felett pedig fel kell a népet világosítani!”

„Te a tiédben felébresztetted; te a tiédet már is felvilágosítottad: Isten áldjon meg érte!”

* * *

S meg is áldotta!....

Négy évvel később újra P. K....-án vagyunk.

Az egészen megrendesedett, megszépült, sőt a jólétet és közvagyonosodást már külsőleg és cláruló falu képe ma szokatlan élénk.

Hogy ne, mikor ezek megteremtője: Mesterházi Elemér ma menyegzőjét üli!

Ő boldog, s örömeiben osztozni akar az egész falu, — az a falu, a mely tán minden jó napját, minden örömét neki köszöni!

Ki van csinositva, föl van zöldágazva minden ház; még az utat is behintették — a falu végétől egész az új, nagy iskolaházig — frissen vágott füvel, illatos virágokkal.

„Bezzeg nem ilyen úton jártunk mi egykor itt!“

De imé onnan a falu házától tisztos ősök és jól megtermett férfiak csoportja indul ki, s ünnepies méltósággal halad egyenesen az iskolaház felé!

Ezek a „falu öregei“ — most díszküldöttsége — élükön a jól ismert bíróval.

„Vajjon mi járatban lehetnek ez emberek?“

„Majd megtudjuk!... Menjünk csak nyomukba: így legalább bejuthatunk az udvarra, a melyet úgy ellepett a falu kicsinyje, nagyja, hogy alig maradott hely a mindenünnen őszesesereglett vendégek szekereinek, cselédségének.

Már a kapu előtt vagyunk.... Az előbb vígan mulatozó fiatalság, szépen sort nyit, s dörgő éljenekkel fogadja az érkező öregeket.

Az „éljen“ fölhat a vidám szobákba, s Elemér az iskolaház nyílt áltányán megjelenik.

Alatta az udvaron körbe állanak a tisztos ősök, s a kör közepéből megszólal a termetes bíró, szép csengő hangon, szép tiszta magyarsággal:

„Tiszteletes úr, kedves tanítónk és mesterünk! Nagy a mi szívünk öröme, nagy az egész falu öröme azon, hogy a tiszteletes úr ma kedves elválasztottjával lakadalmát ünnepelheti. Nagy, mert mi jól tudjuk, hogy mit köszönhetünk a tiszteletes úrnak, s tudjuk, hogy ezt az Isten is csak úgy fizetheti meg, ha minden áldását bővségesen kiönti tiszteletedre. Hogy most is egy ilyen áldást látunk tiszteletedre leszállani, ezen tiszta szívünkéből és lelkünkéből örvendünk. De van a mi szívünknek egy nagy aggodalma is ez ünnepies pillanatban. Féltünk, hogy a tiszteletes úr megnősülve, elhagyja szegény falunkat. Nem is tudjuk mi a tiszteletes urat eléggé megbecsülni; de azért mégis fájva hallottuk, hogy rövid időn el akar hagyni, s a szomszéd mezővárosba fog menni az ottani felsőbb iskolához. Oh, ne tegye ezt, s ne hagyjon el bennünket, a kik leginkább a tiszteletes úr munkája és fáradozása által

vagyunk azok, a mik vagyunk; a kik tiszteletednek köszönhetjük jó hírünket, községünk előmenetelét, házuk békeségét s gyermekeink boldogságát! Ne hagyjon itt ezután se minket, mert sehol sem fogják úgy szeretni és megbecsülni a mi kedves tanítónkat, mint a hogy szeretjük mi, a kiket a sárból, a nyomorból és a szegénységből ragadott ki! De mi sem vagyunk már többé olyan nyomorultak, olyan szegények: Istennek áldása és a tiszteletes úr fáradozásai után mi is jobban meg tudjuk már becsülni emberünket. Ezért ma a falu gyűlésében egy szívvvel egy szájjal el is határoztuk, hogy mi is megadjuk a tiszteletes úrnak azt a fizetést, a mit adnának a m....-iak. Abba a 600 frtba mi sem halunk már belé, kivált, ha a tiszteletes úr köztünk marad, s jó tanácsaival minket továbbra is vezérel. Kérjük azért, s kéri általam az egész falu, apraja és nagyja egyaránt, hogy ne hagyjon el soha minket, hanem maradjon örökre velünk, a kik úgy szeretjük, hogy azt illendően kimondani sem tudjuk! De tudjuk kérni az Istent, hogy tartsa meg a tiszteletes urat falunknak, iskolánknek, s ezek népének örömeire, kedves elválasztott életpárjával együtt, soká boldogságban, jó egészségben, s házának vidámságában!”

Eddig a bíró, s erre újra felharsogott a falu dörgő éljenzése.

S mondjam-e, hogy Elemér e szavak között s e szavakra csak sirt, csak sirt, együtt hullatva könnyűit a falu véneivel, kicsinyjeivel? . . .

Sirt, megköszönte a részvétet és maradt!

Imé ez korunkban egy valódi néptanító feladata!

Festésem, az igaz, csak eszmény, de olyan eszmény, a mely valósítható. Sokat valósíthat belőle a pap, sokat a tanító; ketten vállalva pedig mindazt, sőt annál jóval is többet.

Ez eszmény lebegjen tehát lelketek előtt, kedves pályatársaim: lelkészek és tanítók, — szóval, néptanítók! Ez éleszsen, sarkaljon és ösztönözzen mindig új munkára, és tántorodás nélkül mindig — előre! Ez legyen reménységötök, vigasztalódások; éltetek ábrándja, s ébrenlétetek virrasztása, — ez, mert valahány helyt ez valósulni fog: anynyi munkás, haladó, fölvilágosult és szabad községe lesz e hazának; s ezek őszszege majd erőssé és boldoggá teendi a hazát!

Váradi Károly.

Az egyházi képviselő tanács köréből.

Januarius — martius.

1.) Az 1871-ik évi főtanács karácsonfalvi isk. tanító, Deák Izsákot, és h. ujfalvi isk. tanító, Imre Istvánt, tanítói hivatalukban való hűséges és sikeres eljárásokért, szegénységök tekintetbe vételével, felajánlotta volt vallás és közoktatási magy. kir. miniszter ő nagyméltóságának megjutalmazás végett. Mire ő nagyméltósága az elsőknek 60, az utolsónak 50 frt. segélyt kivételesen engedélyezni méltóztatott. Miről az illető isk. tanítók szokott úton értesítetttek.

2.) A könyvtár helyisége anynyira megtelvén, hogy abba a meglevő könyveket is lehetetlen elhelyezni, s miután könyvtárunk naponként örvendetesen gyarapodik, szükségessé vált gondoskodni egyfelől a könyvek elhelyezéséről, másfelől arról is, hogy a könyvtári helyiség úgy rendeztessék be, hogy hitfelekezetünk e kincse lehetőleg biztosítva legyen, s kezelése és használhatása könnyebbé és czélszerűbbé tétessék. Ezért az egyh. képv. tanács egy bizottságot nevezett ki a végre, hogy a körülményeket minden oldalról megfontolva, a jelenleg meglevő és még ezután is szerzendő könyvek czélszerű elhelyezése iránt adjon véleményes javaslatot.

3.) A mult évi főtanács a tordai középtanodának hagyományozott Jobbágy-féle jószágnek szétszórt falvakban fekvő apróbb részeit eladni, magát a főjószágtestet Szinden, s a szindi és tordai határokon fekvő szénafüveket továbbra is megtartani határozván, s mind az eladandók eladását, mind pedig a továbbra is megtartott rész ezutáni czélszerű és lehető jövedelmes kezelését az egyházi képv. tanácsra bizván, ez, a fenforgó jószág kezelésére, egyh. tanácsos Szigethi Sándor, tordai középtanodánk egyik felügyelő gondnoka Székely Miklós és tanár Nagy Lajos aai. személyökben három administratort választott, a kik a főtanácsi határozat értelmében nekik adott útastítás szerint, mind az eladandónak eladását, mind pedig a megtartott részek ezutáni kezelését és bérbeadását

elintézni megkezdették, s a kiknek eddig tett jelentéseik alapos reményt nyújtanak arra, hogy nem csak a jószágot terhelő tetemes adósság és annak hátralék-kamatjai törleszthetőek lesznek, hanem maga a tordai középtanoda is az eddig tényleg kapott jövedelemnél többet fog kapni.

4.) A telekkönyvezés fontos voltára, s ebből folyólag birtokaik, jogaik és igényeik megóvására valamint 1868-ban és 1871-ben. úgy a jelen évben is, s így már háromszor lettek figyelmeztetve egyházaink az esperestségekhez intézett körlevél útján.

5.) Néhai Koncz János boldog emlékezetű aa. alapítványának egy bizonyos részét végrendeletileg a tanárok és kolozsvári papok özvegyei és árvái gyámolítására szolgáló tőkétül jelölvén meg, ezt az 1864-ik évi főtanács külön választotta és külön kezelését elrendelte. Azóta az egyes buzgó lütrokonoktól e célra hozott áldozatok, és az illető tanárok s papok fizetése által, a tőke 10,000 forintra növekedett. S így az idézett főtanács által megállított alapszabályok értelmében az özvegyek és árvák gyámolítása a jelen 1872-ik év első napjával megkezdődött. Bizonyára az özvegyeknek és árváknak sok keserű könyve töröltetett le, midőn a főtanács böles intézkedése következtében, a gyámolításnak és segélyezésnek jelen évben való megkezdését az egyházi képviselő tanács elrendelhetette.

A szabályzat értelmében eme nagy buzgalommal ápolt alapítványok áldását legelső alkalommal élvezik: néhai püspök Székely Sándor, igazgató tanárok Koronka József és Darkó Mihály özvegyei.

6.) A népiskolai közoktatás tárgyában hozott 1868-dik évi XXXVIII-ik törv. czikk 15-ik §. alapján vallás és közoktatási miniszter ő nagyméltósága 32 iskolánkhöz intézett első izbeni megintést, névszerint: 1. A S. Kőröspataki, 2. Árkosi, 3. Laborfalvi, 4. A Rákosi, 5. Hévízi, 6. Sz. Gericzei, 7. Cs. Sz. Mártoni, 8. Csokfalvi, 9. A. és F. Sz. Mihályfalvi, 10. Várfalvi, 11. Csegezi, 12. Almási, 13. Bölöni, 14. Bözödi, 15. Csehétfalvi, 16. Derzsi, 17. Gyepesi, 18. Kadácsi, 19. Karácsonfalvi, 20. Kedei, 21. Korondi, 22. Medeséri, 23. K. Solymosi, 24. Sz. Ábrahámi, 25. H. Sz. Mártoni, 26. Sz. Mihályfalvi, 27. Sz. Miklósi, 28. H. Sz. Páli, 29. Tarcsafalvi, 30. Ujszékeli, 31. F. Váralyai, 32. Vargyasi iskolákhoz. A megintés oka: hogy nevezett iskoláink az idézett törvényczikk kívánalmainak minden pontban nem felelnek meg. Különösen: a tanterem nagyobb részénél szűk, butorzata nem czélszerű. Tankönyvekkel a tanulók nincsenek kellőleg ellátva. Taneszközök nincsenek.

A tankötelesek nem járnak fel mind. A törvény által kiszabott tantárgyak nem taníttatnak mind. A szorgalmi idő nem tartatik meg pontosan. Faiskola nincs. Testgyakorló helyek, készletek nincsenek.

Az egyházi főtanács valamint mindig kötelességének érezte falusi felekezeti iskoláink javítására és tökéletesítésére munkálni, ugy az 1868 évi XXXVIII. t. cikk alkotása után törekvését arra irányozta, hogy falusi népiskoláink munkálkodásukban és hatásukban az idézett törvény kívánalmainak a lehetőleg megfeleljenek. Intézkedéseinek több felől tapasztalta örvendeztető sikerét, miként az a közelebbi főtanácsnak ez ügybeni tárgyalásából kitünik. Tagadhatatlan ugyan, hogy vannak még fogyatkozások irt iskoláink ügyében, s azok nem felelnek meg mindenben azon végecélnak, melyet a törvény kitűzött. Ezért az e. k. tanács ez első izbeni megintést nevezett iskoláink előljáróságainak tudomására juttatta, komolyan megrendelvén azoknak, hogy a jelzett hiányok pótlásáról multhatatlanul gondoskodjanak.

Egyszersmind felhívta a nevelésügyi bizottmányt, hogy megvizsgálva falusi népiskoláink tényleges viszonyait s azok állapotát, s azokat öszszevetvén a népnevelési országos törvény intézkedésével, tegyen a közelebről tartandó főtanács elébe leendő terjesztés végett véleményes jelentést arról, hogy mily intézkedések tétele volna szükséges hitfelekezeti népiskoláink érdekében.

7.) Vallásközönségünk pénztárnoki hivatala ürességbe jövén, a pénztár kezelése ideiglenesen — addig, míg a főtanács a pénztárnoki hivatal betöltése ügyében érdemlegesen intézkedhetik — a Jakab Elek, Ferencz József és Pap Mózes aai. személyökben ki-nevezett egy bizottságra bízott. Ezek közül a pénzt kezelő és számadást vezető Jakab Elek levén.

8.) Kereszturi egyházkörnyékünk is dicséretes buzgalommal karolta fel a kebelében alapítandó gyámolda ügyét. S ez annál szebb reményekre jogosít, mert a gyámolda alapja már le is van téve az id. Pálfi Dénes aa. által, holdog emlékezetü neje emlékére vallásos kegyelettel tett 1000 frt. urbéri kötvénybeli alapítványnyal. A környéki közgyűlés a gyámolda alapszabályait megállította, s helybenhagyás és megerősítés végett felterjesztette, s jelenleg az egyházi képviselő tanács által egy bizottságnak vannak átadva megvizsgálás és véleményadás végett.

9.) Néhai N. Ajtai Kovács István boldog emlékezetű aa. mintegy 3000 darabra menő igen becses könyv- és kézirat-gyűjteményét kolozsvári főtanodánk könyvtárának hagyományozván végrendeletileg, az egyházi képviselő tanács czélszerűnek látta e felett a becses gyűjteményt haladéktalanul átvenni, s ennek következtébeu oly intézkedéseket tett, hogy a gyűjteménynek N. Ajtán való átvétele s onnan Kolozsvárra szállíttatása már meg is történt.

10.) A néhai b. e. Lőrinczi Mihály aa. hagyatékának átruházása a városi volt törvényszék lassúsága miatt még mind ez ideig nem történt meg. Azonban a hagyaték ügye az újon kinevezett kir. törvényszék eleibe kerülén, alapos remény van, hogy az átruházás néhány nap alatt teljesen be lesz fejezve. A hagyaték tisztázására végrendeleti végrehajtó Gyergyai Ferencz és kolozsvári ekkleziánk biztosa Magyar Mihály aai. mellé az egyh. képv. tanács vallás-közönségünk részéről — néhai Mikó Lőrincz helyett — kinevezte biztosnak Fekete Pált. A biztosok buzgalma és pontosságára, s az egyh. képviselő tanácshoz tett jelentés tételeik kezességét nyujtanak, hogy a rövid időn megtörténendő átruházás befejezésével vallasközönségünk és kolozsvári ekkleziánk — az őket a végrendelet szerint egyenlő mértékben illető hagyatékknak nem csak élvezetébe lépnek, hanem a hagyaték is mentől előbb tisztázva lesz.

Pap M ó z e s.

Egyházi mozgalmak.

Az új év hajnalát fényesnek mondhatjuk, mert a lelki szabadság s alkotmányos eszmék fénye Európa szívében, az új német birodalomban is hatalmasan kezdett derülni. Nagy esemény volt már a mi Andrássynk elutasító szózata ahoz a feudalis ultramontan küldöttséghez, mely a roskadozó szent szék támogatása czéljából Ausztria-Magyarország kockáztatását is lelki örömmel szemlélné; ennél még döntőbb tetteket vitt véghez a német birodalom korlát-noka, Bismark herczeg, midőn az orthodox protestánsokkal és ultramontanokkal pártoskodó cultusminiszter Mühlert elbocsátván hivatalából, a mérséklett szabadelvű Falk-ot nevezte ki cultusminiszterré, s ez által újból Poroszországra fordítá a világ figyelmét, mint „a tettek államára, mert az eszmék állama“. S valóban eszme és tett vala az egyszersmind, midőn Bismark az állam szabadságát vallási tekintetben ekként formulázá: „Államvallása mint ilyen nincsen a német birodalomnak“.

És a volt cultusminister, a ki őszintén megvallva, régebben nagy kegyencze volt a porosz királynak, sőt magának Bismarknak is, nem ismert mást, mint államegyházat, a melynek tagjai semmi önelhatározási joggal nem bírva, csak felülről kormányoztattak. A lelkészek meganynyi államhivatalnokok, a kik ha előmentöket kivánták, nem tehettek egyebet, mint hogy feltétlen engedelmességgel hódoljanak előjáróiknak; aztán nem kellett sokat törődniök saját községek óhajaival és szükségeivel, mert ezek üdvéről az egyházi főhatóság által gondoskodva volt. Hogy a lelkészek és községek közti eme viszony csak kölcsönös elhidegülést szülhetett, könnyen átlátható. Merőben elfelejtkezék Mühler arról is: hogy „vélemény, hittétel nem vallás; a meggyőződést nem lehet erőszakolni“, s szigorú orthodoxismusa álláspontjáról a theologia tovább fejlődését kárhóztatá mint „keresztény-ellenes korszellemet“ s a merev dogma uralmát ismerte el egyedül jogosultnak. Ily kormány-maximákból nem származhatott egyéb, mint az

államegyháznak teljes hanyatlása, vallási közöny és hypocritaság, főleg a lelkészeknél. Az államegyháznak e minden mélyebben valóságos lelket megillető hanyatlása szolgált természetes indokul a német protestáns egyesület alapítására, a melynek zászlója alá gyűltek össze a jobb erők a vallás és protestantismus megmentése, a protestáns tanfoglalom tudományos fejlesztése s az egyházközségek önhatározási jogának kivívása céljából. Mühler viszszalépése szerencsés esemény a porosz és német egyházra nézve. Az új cultusminiszter alatt már is érezhető a lendület egyházi téren: csökkenni kezdett a főconsistorium pápaszerű hatalmaskodása, mely a szabadabb elvű lelkészeket s tanítókat meg anynyi eretnekek gyanánt üldözte.

A szellemszabadság hőisévé nem önként, szive hatamából lett Bismark hg., hanem a viszonyok kényszerűsége, az ultramontán törekvések lesujtása céljából, a midőn az iskolák állami felügyeletét a parlamentben bámulandó ügyességgel törekvők keresztülvinni. S diadalmasan keresztül is vivé ama titkos fondorlatok felleplezése által, melyek szerint a német ultramontánok összeesküdtek volna a német nemzeti egység ellen, mely minden jó német hazafinak legfőbb kincse, s e nagyszerűen vészes terv kivitelében nem áttálnák a francziákkal is kezét fogni oly célból, hogy a német nagy haza romjain épithessék fel újra a római szentszék világi uralmát. Ily felleplezések hatása alatt a porosz ó conservatív párt, melynek egykor Bismark éltető szelleme volt, politikai, vallásos és társadalmi csökönössége ellenére, e liberalis kérdésben az újabb idők által teremtett viszonyok nyomása alatt tanácsosnak tartotta hajdani vezérével szavazni.

Az ultramontanismus botor küzdelmének és erőszakoskodásának másik következtése, hogy az ó catholicismus mind nagyobb mérvűleg halad Németországon; nem ugyan a mesebeli „sebes gondolat“, vagy a történelmi reformatio villámgyorsaságával, de halad mégis mint egyszersmind hazafias mozgalom, számtalan egyesületekben szervezve magát az ultramontanismus mint a német egység ellenére ellen.

A közeljövőben nincs ugyan kilátás arra, hogy az ó catholicismus magába olvassza az egész német catholikus egyházat, valamint arra sem, hogy a hitnézetekben lényeges változást idézzen elő; mindazáltal éppen a szabadság érdekében lehetetlen nem idvezülnünk e mozgalmat, mely azon reménnyel kecsegtet, hogy nyomdokán oly egyházi alakulás jön létre, mely a mellett, hogy a

jogállam létezését elismeri, a szabad irányú socialis- és az észszerű vallásos reformoknak sem leendő elvénél és hagyományainál fogva virilis ellensége.

Az ó-katholikus mozgalom ellen Ausztriában az első tekintélyes nyilatkozat az osztrák cultus-minisztertől eredett, azon polgárokat illetőleg, a kik a nél-kül, hogy állam - elismerte felekezetet képeznének, egyházközséggé alakultak, és lelkészeik által kereszteleseket, esketéseket vitetnek véghez és külön anyakönyvet tartanak. A kérdésnek való oldalába nem árthatja magát az állam; de másként van a dolog a kérdésnek jogi oldalát illetőleg. Egy állam el nem ismerve vallásfelekezet anyakönyvei nem bírnak a nyilvános okiratok érvényével s ennél fogva esketéseik, kereszteleseik is törvényileg érvénytelenek. Ily szükség eseteire, a miniszter szerint, nyitva áll az osztrák törvények szerint a polgári házasság, mire következhetik az ó-katholikus papok által adandó egyházi áldás, vagy eskettesség magokat az illető ó-katholikus házasuló felek az új-katholikus (infallibilista) papok által, a kik törvényszerűen ordinált szent organumok, mert a római szent szék magyarázata szerint a csalatkozhatlanság dogmájának el nem ismerése még nem vonja maga után a házasság sacramentumának megtagadását. Ám de a sajtó felzúdult a cultusminiszter ellen s nem foghatja fel, hogy miniszter, a ki a concordatumot felmondta a pápának, képes lehet most az ultramontan sugalmakra hallgatni. Az osztrák birodalmi tanács maga is bizottságot nevezett ki az „ó-katholikus kérdés megvizsgálása végett, mely nemsokára szabadelvű irányban fog elintéztetni az eddigi nyilatkozatok után ítélve, melyek az államnak az egyháztól elválasztását, a Rómától való teljes felszabadulást, polgári anyakönyvek behozatalát, nemzeti egyház állítását sat. teszik kilátásba.

Franciaország pápásabb mint valaha. Az infallibilitást tagadó főpapok rendre „retrorsum vela dare et iterare coguntur cursu relicto“ s e jámbor buzgalmakban elég botorok — hogy ne mondjuk — lelketlenek a társadalmi és politikai véres küzdelmek által marczongolt országba, e küzdelmek mellett az egyházi kérdést is napirendre hozni.

A francia nemzetgyűléshez egy kérvény van beadva, mely a pápa elhagyott ügyének támogatására hívja fel a nemzetgyűlést. Thiers szokott ildomosságával meg bírta akadályozni e kérvény tárgyalását, mind a mellett, hogy a francia clerus első nagysága Du-

panloup érsek nyilvános ülésben is sürgette hogy napirendre tűzessék. Legutóbbi értesüléseink szerint e kérdés, fájdalom, csak elnapoltatott.

Egyébiránt éppen a francia törvényhozó test által a köznevelésről szóló, a hagyományos nézetektől eltérő liberalis törvény megalkotása reménylenünk engedi, hogy az elnapolás legalább is hosszú időre szól.

A Coquerel-féle francia liberalis kereszténységnek is szorolni kezd a helyzete: mert az orthodoxok kieszközölték a kormánynál, hogy zsinatot hívassanak össze, mely minden igaz hívőt kötelező credót fog szerkeszteni, s a ki fejét és lelkiismeretét annak alája hajtani vonakodik, kényszerítve lesz megválni az ősi akoltól, s tetszése szerinti új vallásközönségbe egyesülni rokonszenveseivel. A híres Guizot áll élén a liberalis reformátusok ellen intézett orthodox zsinat tervelőinek. Coquerel már évek óta nem prédikálhat az orthodox reformátusok templomaiban; a szabadelvű református egyházak perszé nagy lelki gyönyörrel hallgatják mélyen válásos és épületes szent beszédeit. A múlt őszön az amerikai unio nagyobb városait bejárva, leginkább unitárius templomokban tartott felolvasásaiból gyűjtött mintegy 20,000 dollárt a párisi protestáns hívek s lelkészek felsegélése végett. Jelenleg egy párizsi üresen állott katolikus templomban tart szent beszédeket francia és angol nyelven, ez utóbbin főleg Párizsban mulató ausztriai és amerikai unitárius utazók számára. A templom bérletében az angol és amerikai unitárius associatiók is résztvesznek.

A Magyarországon készülődő „katolikus párt“ erős támaszául ajánlkozik az oly állam-politikának, mely a törvényes rend és észszerű haladás követelményeinek megfelel. Igenis sokat, de éppen azért mitsem mondó szavak, a melyeknek tág keretébe az orosz despotismus szintoly szépen befér, mint a washingtoni kormány. E jelszó értelme iránt nem lehet kétség, ismerve a hierarchiát, mely a tudomány és politika kérdéseivel mindig csak saját érdekei szempontjából szokott elbánni, s a melynek vezérsillaga saját hatalma levén, mindent csak eszközül használ ezen czéljára. E törekvésnek köszönhetni az ugynevezett kath. tudományt, mely a világot katolikus nyelvtannal, földirattal, történézzettel sat. szerencsétlette; innen származott a katolikus politika is, mely az újabbkori jogállammal merőben ellentétes irányt követ, s a melyet a mi Cziráky szabásu fő-toryink a magyarhoni politikai életbe is

bevezetni próbálkoznak. Nem egyebet akarnak e jámborok a jogos rend és észszerű előhaladás érdekében, mint a papirend igaztalan, kiváltságolt állásának fentartását, mint conserválását ama túlkapásoknak, melyek évszázak óta fennálló visszaélésekből lassanként intézményekké lettek, s minden lépten-nyomon zavarólag nyulnak belé a mai államrendbe, s mint haladást a syllabus keresztényellenes tanait szentesítő concilium érdekében. Ily politikával ajánlkoznak támaszul a magyar kormánynak a mi infallibilistáink, és ha az őket nem találná pártolni, akkor ne vegye aztán rossz néven, ha tőle elszakadnak, az-az, ha a kormány afféle istentelenségeket akar keresztülvinni, mint a polgári házasság, jesuiták eltávolítása, a papi törvénykezés eltörlése, a tetszvény-jog fentartása sat. azon esetben a kath. párt sem késik a kormánynak testestől lelkestől ellene szegülni. E hegyentúli politikával mit nyer a haza jólléte, az nem kérdés, hanem, hogy nyerczen az igazi haza — Róma, s a hierarchiával szövetkezett feudális aristocratia — that is the question.

Chr.

Felelet az „Egy pár szó“-ra.

A Ker. „Magvető“ mult évi IV-ik füzetében „az Egyházi Reformegylet alakító közgyűlése“ című cikkemre, Szász Domokos, t. barátom az „Erd. Prot. Közlöny“ idei 54—2 számában „Csak egy pár szó“ cím alatt néhány észrevételt tett, avval a kijelentéssel, hogy nem célja ez until megvitatott kérdésben újabb polemiát idézni elő.

Tagadhatatlan, hogy e kérdésben már sokat vitatkoztunk; de én azt hiszem, hogy vitatkozásainknak csak ama része vált unalmassá, a melyben a dolgot a személyeskedés háttérbe szorította. A pár szó-ra annál könnyebb s tán szükségesebb a felelet; mert az tárgyilagos, és így, ha feleletem netán újabb vitát idézne is elő, az csak a dolog és eszmék tisztázását fogja eredményezni.

Szász Domokos t. barátom hibáztat, hogy fennérintett cikkemben azt nyilváníttam, hogy a protestáns jelző — szoros értelemben véve a szót — az unitáriusokat is kizárja az egyletből s aztán az egyháztörténelemre hivatkozva, azt mondja, hogy az unitáriusokat a protestánsok hitkülönbségök daczára is az erkölcsi vallásos élet terén mindedig úgy tekintették, mint édes testvéreiket. „Most már tudomásul vesszük — ugymond tovább — hogy létezik a kereszténységnek — a görög keleti, a róm. katolikus és a protestáns mellett — még egy negyedik főformája is: az unitarismus, mely egy egész külön és önálló része az egésznek s az atyafiságról mit sem akar tudni.“

Valóban örvendem kell, t. barátunk irányunkba való jó akaratú nyilatkozatának; de engedjen meg nekem, ha ismételve kimondom, hogy én mind az életben, mind a történelemben egyebet látok. Alig néhány hónapja, hogy éppen az idevaló Protestáns Közlöny Herepei Károly halála alkalmából szemlét tart az erdélyi

protestans jeles egyházi szónokok felett, említi a Herepeiket, Hegedüst és többeket— mind reformátusokat s mellőzi az unitárius Sylvestert és Szász Mózeset, a kik pedig éppen azokkal egy időben éltek s azokkal egy magassági színvonalon állottak. Ha minket protestánsoknak tartanak: miért nem sorolták elő a mi jeleseinket is?

Én az egyháztörténelemből is a testvéri érzésre nézve éppen ellenkezőt tanultam, a menyinyiben az unitáriusokat mindeddig a protestans egyházi történetírók is jobbára úgy tekintették, mint eretnekeket vagy jobb esetben, mint tulzó rajongókat, a kik ellen ép úgy protestáltak, mint a róm. katolikusok ellen, sőt csak a minap a debreczeni főiskola egyik theologiai tanára, Balogh Ferencz ur, a ki szintén egyháztörténelmet szándékszik írni, még a ker. egyházhoz való tartozásunkat is megakarja tagadni, s a Magyar Prot. egyh. és isk. Figyelmező idei jan. és febr. füzetében a 35-ik lapon ezeket írja:

„Tájékozatlan, zavaros és nehéz időket élünk, mert az emberiség élő és örök barátja és megváltója, az imádó szeretet majd kétezer éves felséges tárgya, Jézus Krisztus isteni természete keresztények által ostromoltatik. A monarchianismus, arianismus, sócinianismus, e régen sivárnak bizonyult s visszavetett humanitáriusi elv utóharczossai, századunk legközepén újra köszörülük fegyverőket, hogy elragadják az evangelium boldogító Krisztusát tőlünk s helyette egy meghalt, elporlott és fel nem támadott Jézust nyujtsanak.” Hátrább ismét a 37-ik lapon:

„Divattá kezd válni egyházi lap terén is az unitarismus, mely ellen pedig az igaz ker. egyház a szük látkörű Ebloniták elleni fellépése óta állandóan tiltakozott maig.*

Balogh Ferencz urat ugyan én a kérdés eldöntésében tekintélynek nem tartom; de tény, hogy az unitarizmust így fogta fel eddig igen sok protestans író is; elanynyira, hogy rózsaszínű szemüveggel kell olvasnia az egyháztörténelmet annak, a ki abból az unitarizmus iránt valami forró testvéri szeretetet képes kihozni. A mi rokonszenv irántunk itt ott van, az egyéni; felekezeti, testületi osztályrészünkbe még eddig gyéren jutott.

*) Miután B. F. urnak e nyilatkozatára észrevételeimet a Ballagi Mór által szerkesztett Prot. egyh. és isk. lap idei 10-ik számában „Az unitarismus a debreczeni theol. kathedra ítélőszéke előtt” című cikkemben megtettem: itt az arra hivatkozást elégnék tartom.

Én azt, hogy a protestáns név ránk szorosan véve ki nem terjed, a bíráló történelem alapján mondtam; mert mi a smalkaldi gyűlés actáját alá nem irtuk s hogy ahhoz később is formailag járultunk volna, nincs adat róla. Evvel azonban nem vala szándékom a szellemi rokonságot, még kevésbé a vallás-erkölcsi téren való atyafiságot megtagadni; ellenkezőleg, azt hiszem, hogy mi, tekintve a protestantismus alapelvét, e nevezetet sokkal inkább megérdemljük, mint sokan azok közül, kik e névvel dicsekednek; az atyafiságot pedig nem csak a protestansokkal, hanem a katolikusokkal is fenn akarjuk tartani. Erre int minket a Krisztus szelleme. Ezért küzdöttünk a reformegylet közgyűlésén is; de leszavaztattunk. S ha ezért s általában a Reformegyletben tanusított magamtartásáért, valamint e tárgyban tett későbbi nyilatkozataimért hitsorsosim ellenszenvével találkozom, a mitől Sz. D. t. barátom engem félteni látszik, valóban nagyon fájlalnám; de ezt eddigelő nem volt alkalmam tapasztalni—nyilvánított igénytelen nézeteim helyeslését ellenben gyakran hallottam s hozzám intézett levelekben kezességet bírok felőle.

Helyesen állítja Sz. D. t. barátom, hogy eddigelő a gör. keleti, rom. katolikus és protestans egyházak voltak a kereszténység fő egyházi formái; de engedje megjegyeznem, hogy ha a protestantismus éppen oly csökönysnek mutatja magát saját álláspontján, mint a katholicismus, ha éppen ugy ellenszegül a szabad vizsgálódásnak, éppen ugy üldöz és excommunical, mint amaz; pedig lám, a protestantismus vezérférfiai között is vannak, kik erre nagy hajlandóságot mutatnak s a kiket csak azért nem nevezek meg, mert exempla sunt odiosa, nem lehetetlen, hogy magából a protestantismusból egy új iránynak kell kiküzdenie magát, mely az emberiséget s így a kereszténységet is haladni, fejlődni, tökéletesedni szereti látni, s akkor kérdés, nem önkéntelenül lesz-e ez új irány képviselője az unitarizmus, melynek szabad valláselvet mindenütt, a hol el vannak terjedve, a legnemesebb elméket hódítják meg s számuk Németalföldön, Angliában, Északamerikában, sőt Svájcban, Kálvin honában is, folyvást szaporodik.

Azon nézetem nyílt kifejezésére, hogy a protestantismus reformációkori missioját bevégezte, hogy a felekezetek jogait alkotmányok biztosítják, s a protestáns hitcikkekből sok olyan elem van, a mi az új idő tudományi haladásának krystálizáló szellem-tüzére vár, Sz. D. t. barátom így felel: „Ine, egy unitárius lelkész és tanár által megkonditva a halálharang a magát túlélte, missioját

betöltött s csendes kimúlásra már érdemesült protestantismus fölött. A mór megtette kötelességét — a mór elmehet. Nem úgy uram — folytatja tovább — a protestantismus nem hogy bevégezte volna missioját, sőt nemes feladatának oroszlány részét még ezután tölti be; mert a kereszténységnek az emberi természetből meritett, annak szükségait kielégítő, örök igaz eszméit teljesen érvényre emelni, az emberiség világnézetét, közhitét és erkölcesit azoknak megfelelően átídomítani, az elméket és szíveket az igazságnak, békeségnek és szeretetnek meghódítani, a protestantismusnak az időben soha el nem végződő, sőt a szellem ereje és hatalma által mindig megújuló, nagy, nemes és szent küldetése“.

A mit ez idézet első részében t. barátom ellenem igénytelen unitárius pap ellen írt, a dologra nézve semmi észrevételem; én véleményt mondtam a protestantismusról, ő szintén: az értelmes olvasó ítélend állításaink értékéről. A mit pedig a protestantismus missiojáról ír, csaknem szóról szóra idéztem s egy betűig pártolom. Csak hogy a kereszténység eszméje, a mint azt Krisztus tanította — nem tesz különbséget zsidó és görög, Pál és Apollós között, hanem mindenkít, a kít ő benne hisz és elveit vallja, testvérnek, egyenlőnek, igaz tanítványnak tart. E tudomány egyesít, e szellem öszszeköt, ez eszme nem oszt felekezetekre, hanem a hit és szeretet közös kapcsai által Krisztus minden igaz követőjét egybefűzi. Azok az eszmék, melyek a kereszténységéi, melyek az emberi természetből folynak s a lélek és szív örök szükségéit kielégítik, nem a háromsági tan, az ember-isten, az előre való elrendelés, a Krisztusnak a mi bűneinkérti elégtétele; ez eszmék: egy örök lét-ok, egy főalkotó, fentartó' és kormányzó erő, melynek a vallás Isten nevet adott, Krisztusnak szereteten, igazságon és jötevésen alapuló erkölcstana, a jóban, szépbén és általában a világ erkölcsi rendében való bizalom és megnyugvás, és e főerőhöz, a Krisztusi moralhoz és a világ ez erkölcsi rendjéhez alkalmazott élet az, a minek terjesztése, erősítése s általánossá tétele méltó küldetése minden keresztény vallásformának, — tehát nem csak a protestantismusnak; ez emelkedett világnézet, ez az emberi természetnek valóban szüksége, ez igazán közkereszténységi magas álláspont. Ide törekednünk kötelesség és jog egyiránt. De mig ide jutunk, — ismételve mondom — sok salakot kell letisztítani magokról az öszszes vallásformáknak és így a protestantismusnak is.

A mit Sz. D. t. barátom az exact tudományokról ír, hogy t. i.

az erkölcsi-vallásos igazságokat nem változtatják meg — való, de pozitív vallás, erkölcsanon kívül hittételekből is áll. Már pedig, hogy ezek egy részét az idő halomra döntötte, tagadni nem lehet. Fennebb érintettem néhányat, itt csak hivatkozom arra.

Különb en tisztelt barátom is elismeri, hogy vallásformáinkhoz van salak tapadva, s egyik vallásfelekezet sem érte el a fejlettség és megtisztulás tetőpontját. Az unitáriusokat nem helyezi kedvező világításba — úgy mond — ha a protestáns-egylettel közreműködni vonakodnának a kereszténység öröksejméinek megvalósításában. A tan-reformot az egylet munkaköréből nem zárta ki — így végződik a pár szó — csak hogy ezt rögtönözni nem lehet, előbb erre el kell készíteni az elméket és sziveket. S erről különösen kellene munkálni a józan előrehaladás minden barátjának. Czikkiró ezt várja az unitáriusoktól is.

Előttem nagybecsűek e vallomások; mert őszinték s a dolog magvát érintik. Én is őszinte akarok lenni s e nyilatkozatokat érintkezési pontoknak fogadom el. Mindkettőnk szerint levén a protestáns és unitárius vallásformák dogmatikájában salakos részek; azok az értelem, a higgadt vitatkozás és irás tüzeben tisztítandók; fejlődése tetőpontját sem érte el egyik is; úgy van; de ezt inkább eléri, ha gyorsan munkához látunk, mintha halogatjuk. A vallásformák moral-részében kezdet foghatunk; de mi a kettőt párhuzamosan kívánjuk fejlődve látni — itt van közöttünk az eltérés. Az unitáriusok vallásának alapelve: az Isten egysége, a ki szeretet; tehát hit és erkölcsanonk egy fogalomban jelenik meg; ezt mi Jézustól tanultuk így s a hit- és erkölcsi vallást nem tudjuk egymástól elválasztani. Sajnáljuk, ha ez némelyeket megbotránkoztat; de mi másképpen nem cselekedhetünk. Azt hisszük, eljő az idő, a midőn a vallás dolgában való közfelvilágosultság oda bátorítja a lelkeket, hogy a mit benn éreznek, arról a világ előtt is nyíltan vallást tenni ne vonakodjanak.

Ferencz József.

Különfélek.

Neerolog. Nagy-Ajtai Kovács István, nyugalmazott udvari tanácsos és a magyar akadémia levelező tagja, és Bölöni Mikó Lorincz, kolozsvári főiskolánkban rendes tanár, hitbéli atyánkfiaiinak, az elsőnek jan. 14-én, az utóbbinak mart. 10-én történt halálával fájdalmas csapás érte kis községünket. Míg e két jelesünk tüzetes életiratait nyújthatnók olvasóinknak, tolmácsolni sietünk a mély fájdalmat, melyet e kettős veszteség valamint bennünk, úgy egész egyházközségünkben keltett; mert az elhunytakban két lankadatlan buzgalmu, hivatott munkást veszítettünk!

Nagy-Ajtai Kovács István, míg Kolozsvárt lakott, tevékeny részt vett egyházközségünk ügyeinek intézésében, különösen mint az e. k. tanács kebelében felállított nevelési bizottmány tagja egyik munkássá volt azoknak a reformoknak, és nagyhatásu intézkedéseknek, melyek azon korból iskoláink és tanügyünk érdekében keletkeztek.

Irodalmi jeles foglalkozásaiban kiváló előszeretettel mivelvén Erdély hazánk és unitárius egyházközségünk történelmét, alapos reményességünk lehete, hogy az ő valójában tudományos és lelkiismeretesen szigoru dolgozatainak alapján, a közel jövőben teljesülhet azon óhajtásunk, hogy egyházközségünk három századra terjedő életének alapos történelmét bírhatjuk.

A hálás megemlékezés mellett, melyet élete és munkássága mindnyájunk szívében felkeltett, állandó, látható emléket emelt magának végrendeletében, mely szerint becses könyvtárát és irományait kolozsvári iskoláinknak hagyományozta; s ezek mint drága klenodiumok már birtokunkban is vannak.

Mikó Lorinczben mi pályatársai egy értelmes, melegeklü társunkat, iskolánk ifjúsága egy nagyon szeretett és tisztelt tanárát, hitfelekezetünk egy buzgó tagját veszítette el, ki 30 év óta az önfeláldozásig fokozott buzgalommal munkált közügyeink intézésében, s az utóbbi tíz év alatt mint pénztárnokunk a nélkülözések és szigoru gazdálkodás megpróbáltatásán át indította pénzügyünk állapotát azon útra, melyen egykor biztos megállhatását elérndheti.

Belső emberek változása az 1871-ik évben. Meghaláloztak: Inczei József, udvarhely-környéki esperes és derzsi lelkész. Ifj. Sófalvi József, ujszékeli tanító. Cserei Mózes, h.-szentmártoni lelkész. Goró István, h.-ujfalusi lelkész.

Nyugalmazottak: Kálnoki tanító Kovács István. Recsenyédi tanító Bedő Sándor. Csokfalvi tanító Mihály János.

Kinevezettek: Kolozsvári második rendes pappá még az 1870 ben megválasztott pap Derzsi József akademiái útjából hazajövén, elfoglalta papi állomását octoberben. Imecs Lajos, a tordai gym. főnöke komjatszegi lelkészszé. Kiss Mózes, deák, szent-benedeki tanítónév. Incze Dani, szent-benedeki tanító csokfalvi tanítónév. Nagy Benedek, szindi tanító, iklandi tanítónév. Gálfalvi Samu, kereszturi köztanító, szentmiklósi lelkészszé. Kiss Tamás, h.-szentpáli mester ujszékeli tanítónév. Dombi Mózes, szentmiklósi lelkész h.-szentmártoni lelkészszé. Nagy Mózes, nyugalmazott lelkész, h. ujfalusi ideiglenes lelkészszé egy évre. Kovács István, h.-almási leánytanító, h. szentpéteri tanítónév. Péterfi Áron, kénosi tanító, recsenyédi tanítónév. Vida Sándor, muzsnai tanító kénosi tanítónév. Török Áron, mint káplán, meghagyatik a derzsi ekkkléziában egy évre. Török Sándor, papjelölt, a felső-rákos ekkkléziában egy évi időre segédde az elbetegesedett pap mellé. Kiss Jakab, deák kálnoki tanítónév.

A magyar korona országaiban levő unitáriusok létszáma. Az 1869. III. törvényczikk értelmében a magyar korona országaiban 1870 év elején végrehajtott népszámlálás eredményeiről az országos m. kir. statistikai hivatal által szerkesztett s mult év végén kiadott nagy terjedelmű és becsü mű szerint az unitárius vallásnak száma Magyarországon: 788, Erdélyben: 53,539, Horvát-Szlavonországban: 91, Határőrvidéken: 20, ezen kívül honvéd 103, katona 281, tehát mindössze: 54,822. Részletesen: Magyarországon: Abaujmegyében 5; Kassa sz. kir. városban 1; Aradmegyében 8; Arad sz. kir. városban 11; Bácsmegyében 108; Zombor sz. kir. városban 5; Békésmegyében 19; Beregmegyében 1; Biharmegyében 25; Debreczen szab. kir. városban 2; Nagy-Várad városban 44; Borsodmegyében 1; Csanádmegyében 25; Székes-Fehérvár sz. kir. városban 1; Gömörmegyében 1; Hevesmegyében 2; Selmecz és Bélabánya sz. kir. városban 2; Középszolnokmegyében 24; Zilah sz. kir. városban 10; Krassómegyében 34; Krasznamegyében 20; Liptóme gyében 16; Mármarosmegyében 7; Pestmegyében 22; Pest sz. kir. fővárosban 31; Buda sz. kir. fővárosban 22; Pozsonymegyében 4; Eperjes sz. kir. városban 1; Szabolcsmegyében 7;

Szathmármegyében 10; Nagy-Bánya sz. kir. városban 5; Szathmár-Németi sz. kir. városban 1; Szepesmegyében 1; Gölniczbánya sz. kir. városban 1; Temesmegyében 254; Temesvár sz. kir. városban 2; Tolnamegyében 1; Torontálmegyében 16; Nagy-Kikindai kerületben 2; Ungmegyében 5; Vas megyében 1; Kőszeg sz. kir. városban 1; Veszprémmegyében 1; Zarándmegyében 9; Zemplénmegyében 5; Kővárvidéken 11; Jász-Kún kerületb. — 5; Erdélyben: Alsó-Fehérmegyében 602; Gyula-Fehérvár sz. kir. városban 24; Nagy-Enyed nemes városban 48; Abrudbánya kiv. mezővárosban 247; Vizakna kiv. mezővárosban 2; Belső-Szolnokmegyében 32; Deés nemes városban 16; Szamosujvár sz. kir. városban 26; Dobokamegyében 74; Szék kir. mezővárosban 1; Felső-Fehérmegyében 2795; Fogarasvidéken 97; Fogaras kiv. városban 13; Hunyadmegyében 28; Vajda-Hunyad kiv. mezővárosban 4; Kolozsmegyében 713; Kolozsvár sz. kir. városban 1058; Kolozs kiv. mezővárosban 250; Küküllőmegyében 3905; Erzsébet sz. kir. városban 20; Tordamegyében 3313; Torda nemes városban 964; Szász-Régen kiv. városban 16; Naszód vidéken 6; Aranyosszéken 4946; Csikszékben 34; Háromszéken 4588; Sepsi-Szt.-György kiv. mezővárosban 81; Kézdi-Vásárhely kiv. mezővárosban 5; Bereczk kiv. mezővárosban 3; Ilyefalva, kiv. mezővárosban 12; Marosszéken 6107; Maros-Vásárhely sz. kir. városban 219; Udvarhelyszéken 22,619; Sz.-Udvarhely kiv. mezővárosban 71; Beszterczevidéken 1; Besztercze sz. kir. városban 61; Brassóvidéken 18; Brassó sz. kir. városban 138; Kőhalomszéken 67; Medgyesszéken 10; Medgyes sz. kir. városban 38; Nagy-Sinkszéken 3; Segesvárszéken 87; Segesvár sz. kir. városban 37; Szász-Sebes sz. kir. városban 3; Szászváros sz. kir. városban 2; Szében székben 8; Nagy-Szeben sz. kir. városban 46; Ujgyházszékben 1. — Horvát-Szlavonországban: Zágrábmegyében 78; Varasd-megyében 1; Varasd sz. kir. városban 1; Szerémmegyében 10; Verőczemegyében 1; Horvát-szlavon határőrvidéken 2; Magyar-bánáti határőrvidéken 18.

A britt és külföldi unitárius társulat idei pünköstheti évi nagy gyűlésén ígérkezett megjelenni a híres Coquerel is Párisból, mint a szabadelvű kereszténység egyik apostola; sőt e zsinatszerű gyűlés egyik fő hitszónoka is ő lesz. Mi szívünkben üdvözljük a valódi szabadelvűségnek és igaz ker. testvéri szeretetnek e szép nyilatkozatát.

Bajorországban a kormány a szabadelvű irányzatnak a katolikusok közt terjesztésére azt a módot alkalmazza, hogy a megürrült püspöki székekre szabadelvű egyéneket nevez ki. Így az ultramontan

lapok legújabb számai tele vannak a kétségbeesés jajaival a felett, hogy a würzburgi püspökségben senki sem hisz a csalatkozhatlanságban, mivel az új püspök nem hirdetteti ki a dogmát. Ama mód alkalmazását — de minden esetre igazi szabadelvű egyének kinevezésével — a magyar cultusminister is megpróbálhatná.

Franciaország 86 főtanácsa közül már is 53 a népoktatási törvényjavaslat főpontja, a kényszeriskolázás mellett nyilatkozott. Jules Simon népoktatási törvénye, bármily támadás tárgya legyen is papi részről, úgy látszik mégis törvényynyé lesz.

A vakbuzgó Skóciában is virrad a szabadabb hitnézetek fénye, s több városaiban tartattak már unitárius felolvasások, miket a nép mind nagyobb figyelmére méltat, kivéve papjait, a kik természetesen félnék a világosságtól, s a helyett, hogy a felajánlani szokott vetélyt elfogadnák, szószékeikről fenyegetőznek a socinianok és atheusok ellen. A szabad skót egyház papjai különösen kitesznek magukért. A skót főiskolák tanárai közt főleg sok hive s szószólója támadt a szabadelvű keresztény eszméknek. Számosan vannak pedig ilyenek az angol püspöki egyház papjai között, a kiknek némelyike jeles czikkekkél lép fel az unitárius szerkesztők által kiadott „Theological Review“ című derék folyóiratban is, s nyíltan vallja az unitárius hitnézeteket. Sőt legújában anglikán főpapok s tudósok egyesülve dissidens felekezetek jeleseivel egy társulatot alkottak, mely a német s hollandi szabadelvű hittudósok műveinek angol nyelvre fordíttatását s kiadását tűzte ki czélul.

A chicagói nagy égésben elpusztult unitárius templom helyén az újnak felépülését már ez idei novemberre számítják. Körülbelöl 200,000 dollárba fog kerülni a nagyszerű templom orgonával s özszes díszleteivel együtt. Az „amerikai unitárius társulat“ adománya 50,000 dollár, éppen fele a gyülekezetekből évente közczélokra gyűjtetni szokott özszegnek. A többi költség egyesek adakozásából folyt be s igen sok részben a Collyer Robert, e kovácmesterből előbb methodista, azután unitárius pappá lett genialis férflu elragadó hitszónoklatai által lön előteremtve. A szent czélra még húsz év óta nem gyakorlott kovács-mesterségét is felhasználta a napokban, midőn a Cornell-egyetem tanárai s deákjai inkább csak tréfásan 2000 dollárt ajánlának a derék hitszónoknak egy lópatkóért, a melyet ő saját kezével készítene. Áll a fogadás, úgymond, s a palkót saját kezével elkészítvön nagytiszteletű Collyer ur, a rögtön lefizetett özszszegből 500 dollárt a michigani égettnek juttatott, a többit a chicagói templom részére.

A „Brahmo Somaj“ új theista hitfelekezet nagy előmenetelt teszzen Keletindióában. Január 20-án ülte meg 42-ik évfordulati ünnepe-lyét. Az angol unitáriusokkal oly közel viszonyban állott híres bramin Rammo hun Roy volt e vallásos társulat alapítója, de nagyobbserü terjedést szerzett annak a prófétaí jellemü s lelkesedésü Babu Kes-hub Chunder, a ki két éve Angliát meglátogatván, rendkivüli hatásu szent beszédeket tartott angol nyelven, a melyet derekasan ért, főleg az unitárius templomokban, s alapigéit rendesen az újszövetségi könyvek-ből vette, s bár nagyon óvakodik a keresztény névtől, a Krisztus szel-lemétől mélyen áthatott lelkü apostolként beszél és működik. Szerintök „a theismus az a vallás, mely minden egyeneslelkü ember szellemi vá-gyait kielégíti. Az hozand egységet a nemzetek közé az ellenségeskedés eltörlése által, mely jelenleg létezik igazság és igazság között, fentart-va bántatlanul az emberek közti különbözöséget, a legnagyobb természet hagyva mindenkinek az egyéni haladásra és szemlélődésre“.

Dall, a minket meglátogatott északamerikai missionarius, a ki Calcuttában egy virágzó indus népiskola, mint a bostoni missio-társu-lat által is segélyezett intézet igazgatója, nem rég nyilvánosan beállván a Brahmo Somaj“ hívei közé, egy kis bajt szerzett magának az által, hogy némely amerikai erős hitü unitárius felfogása szerint Dall ur nem lehet egyszerre keresztény is, az új indus egyház tagja is, a menynyi-ben az indusok a legóvatosabban kerülük a keresztény nevet. Tüzes po-lemia fejlett ki ebből az egyházi lapokban. Dall védi magát állítván, hogy ezen indus hitfelekezet Jézus messiásságát elismeri, életét s tani-tásait követésül ajánlja, s ennélfogva keresztény jellemü vallás és ő egész jóhiszemmel állott be annak hívei közé. Az indusok nem tagad-ják ugyan a Jézus messiási vagy krisztusi méltóságát, de vele egy szín-vonalra teszik a többi nagy vallásrendszerek alapítóit is, mint: Confu-cius, Zoroaster, Buddha, Mohamed sat., ha némelyek közülök megenge-dik is, hogy Jézus csakugyan „első az egyenlök között“. Az érdekes vita még nem végződött bé. Minden esetre szorult helyzetbe jutott a mi Dall-unk, a menynyiben az indus theista sokkal büszkébb, mint hogy idegen forrásból láttassék meríteni a maga hitét s tudományát, s a ke-resztény névnek nem is szereztek ott becsületet az egymással versengés-ben élő és sok képtelenséget tanító missionariusok, másfelől ismét az amerikai unitáriusok nagy többsége is buzgóbb keresztény, hogysesm Jé-zus Krisztusnak minden más vallásalapító prófétaák közül magasan kivá-ló isteni küldetését el ne ismerné.

Az unitárius egyházi irodalom egy nagybecsű és önálló művel gyarapodott, Simén Domokos munka- és tanártársunknak „A Szent háromság eredetének és kifejlődésének története“ czimű, közelebbről Pesten megjelent munkája által. A helyett, hogy magunk ajánljuk azt az olvasó közönség figyelmébe, álljon itt Sz. F. (Szilágyi Ferencz) köztiszteletben álló hazai tudósunknak a Budapesti Közlöny f. évi 68-ik számában tett ide vonatkozó nyilatkozata:

„E jeles, mint sok tudományos készültséggel irt egyháztörténelmi monographiának nagy érdeket kölcsönöz azon körülmény, hogy az egy erdélyi unitárius s valóban szakavatott férfi munkája. Megjelent az egyébiránt a dr. Ballagi Mórtól szerkesztett „Prot. Tud. Szemle“ 1871-dik évi folyamában, s valóban jól történt és szerencsés gondolatnak kell mondani, hogy azt most az ilyen dolgokban gyönyörködő olvasók számára külön megszerezhető kiadásban is közrebocsátottak.

Mi annak tartalmát illeti: mellőzve az orthodoxiát ismertető s bevezetés gyanánt szóló értekezést, szerző a fődolgot t. i. a szent háromság történetét kilencz fejezetben adja elő. Ezek: Előzmény; a háromság tulajdonai; az ó testamentum; új testamentum; az apostolok tanítása; az első ker. egyház; a szent háromság eredete a pogányok hitregéiben; a szent háromság eredete a görög és zsidó philosophiában; az egyházi szentháromsági dogma kifejlődése az alexandriai philosophia hatása alatt; a két istenség kifejlődése; az ariusi vita s végre a szent háromság. Mindezekben a keleti nyelvekben, exegesisben s bibliai tudományokban kitűnőleg jártas szerző ur felvett tárgyát oly alaposan, azt minden oldalról felderítve s lehet mondani: kimerítőleg adja elő, hogy az olvasónak alig marad fenn valami, mit arra nézve neki kívánni kelene, vagy lehetne.

Midőn ismertető ez alkalomból e ritka, derék munkát az illetők s főkép az egyháztörténelmet kedvelők figyelmébe melegen ajánlja, azon megjegyzést sem mellőzheti, hogy mint hiszi, annak érdeke kapcsolatban van korunk nagy cseményével t. i. az utolsó vaticani concilium decretált pápai csalhatatlansági tan- és hitágazattal stb. Ára csak 1 fr. o. é.

Kedves ígéret. Szilágyi Ferencz ur a fennebb érintett ismertetést ezen kedves ígérettel zárja be. „Ha Isten engedi, menyinyiben korom és erőm engedik, az erdélyi unitárius egyháznak a 18-ik századbeli történelmére s viszontagságaira vonatkozó okmány-gyűjteményemből több, eddig nem ismert s azon kort lényegesen illusztráló tényt és adatot szándékozom közre bocsátani.“ Isten segítse.